

MAGYAROK
ŐSTÖRTÉNETE.

GÖRÖG FORRÁSOK
A
SCYTHÁK TÖRTÉNETÉHEZ.

KÖZLI

TÉLFY JÁNOS,

MAGYAR KIRÁLYI EGYETEMI TANÁR, A PÁDUAI AKADEMIA ÉS A
GÖRÜGORSZÁGI ARCHAEOLOGIAI TÁRSASÁG LEVELEZŐ TAGJA.

PEST 1863.

KIADJA LAUFFER VILMOS.

E L Ő S Z Ó.

Jelen **G**örög **F**orrások megjelentek a **M**agyar **T**udományos **É**rtekező 6—10-ik számaiban vagy is a II. kötet 1—5-ik füzetében.

De miután őstörténetünk fontossága megkívánja, hogy a reá vonatkozó adatok ismerete minél inkább elterjedjen; eltökéltem magamat több irodalombarát tanácsára e Forrásokat önálló könyvben közrebocsátani; már azért is, mivel ilyen alakban könnyebben használható s könyvtárakban is az illető szakmunkák közé sorozható.

A kiadó.

BEVEZETÉS.

Főösleges volna a scithákra vonatkozó görög források nagy jelentőségét mutogatni, melyek nemzetünk östörténetére fényt árasztanak. Mivel azonban, fájdalom! édes hazánkban kevesen értik a görög forrásokat, hasznos szolgálatot teszek talán ezen források fordításának közlése által.

Az írók, kiknek tanuskodásait közlöm, időrendben következnek egymás után Heziodtól kezdve, a byzantini korig. Hogy pedig a t. olvasó már előre tudhassa, minő írókkal találkozandik e munkában, ide igtatom neveiket:

1. Heziod . . . 700. Kr. e.	14. Choeril . . . 472. Kr. e.
2. Alcaeus . . . 600. " "	15. Andocides . . 468. " "
3. Anacreon . . 559. " "	16. Hippocrates . 456. " "
4. Hecataeus . . 549. " "	17. Thucydides . 456. " "
5. Aeschyl . . . 525. " "	18. Ctesias . . . 446. " "
6. Pindar . . . 521. " "	19. Aristophanes . 444. " "
7. Cratin . . . 520. " "	20. Xenophon . . 444. " "
8. Herodot . . . 515. " "	21. Isocrates . . 436. " "
9. Sophocles . . 497. " "	22. Plato 429. " "
10. Hellanicus . 495. " "	23. Antiphanes . . 407. " "
11. Herodot . . . 484. " "	24. Dino 400. " "
12. Achaeus . . . 484. " "	25. Ephorus . . . 388. " "
13. Euripides . . 480. " "	26. Aristoteles . . 384. " "

27. Clearch . . .	350. Kr. e.	44. Arrian . . .	100. Kr. u.
28. Theophrast	312. " "	45. Lucian . . .	120. " "
29. Agatho . . .	301. " "	46. Ptolemaeus	
30. Megasthenes	300. " "	Claudius . . .	138. " "
31. Nymphodor	300. " "	47. Appian . . .	146. " "
32. Theocrit. . .	281. " "	48. Dio Chri-	
33. Apollonius ,		stom . . .	155. " "
Rhodusból . .	230. " "	49. Pausanias . .	180. " "
34. Phylarch . .	210. " "	50. Laerti Dioge-	
35. Polybius . . .	204. " "	nes . . .	180. " "
36. Apollodor . .	140. " "	51. Alexandria	
37. Alexander		Kelemen . . .	200. " "
Polyhistor . .	82. " "	52. Philostrate . .	210. " "
38. Seymnus . . .	80. " "	53. Origenes . . .	220. " "
39. Nicolaus Da-		54. Pisander . . .	222. " "
mascenus . . .	74. " "	56. Aelian . . .	225. " "
40. Strabo . . .	66. " "	57. Dionysius Pe-	
41. Diodor . . .	40. " "	riegetes . . .	300. " "
42. Flavius Jose-		58. Maximus Ty-	
phus . . .	37. Kr. u.	rius . . .	360. " "
43. Plutarch . . .	50. " "		

HEZIOD.

(Virágzott körülbelül 700-ik évben Kr. e.)

132-dik töredék. ¹⁾

Äthiopokat és Ligyseket s kanczafejő scythákat.

ALCAEUS.

(Virágzott 600 körül Kr. e.)

49-ik töredék. ²⁾

Achilles, ki a scytha földön uralkodol.

ANACREON.

(Szül. 559-ben; meghalt 474-ben Kr. e.)

*55-ik dal; 7—10. vers.*Rajta, ide! Ne üzzük többé így zajjal és lármával
bor mellett a scytha ivást.¹⁾ Hesiodi Carmina, edidit *Lehrs*; Parisiis, 1840.²⁾ Bergk-kiadás.

HECATAEUS.

(549-től 477-ig Kr. e.)

153-ik töredék ¹⁾. Carcinitis, scytha város.154. „ Melanchlänok (fekete köpenyűek)
scytha nép.

155. „ Myrgéták, scytha nép.

156. „ Maticéták, scytha nép.

157. „ Cardesus, scytha város.

158. „ Isepus, scytha nép.

159. „ Edoók, scytha nép.

167. „ Jamok, scytha nép.

168. „ Issedónok, scytha nép.

179. „ Caspapyrus, Gandari város, a scythák tengermelléke.

AESCHYL.

(525-től 456-ig Kr. e.)

Prometheusból.

1—2. vers. A földnek távol határára érkeztünk, a scytha vidékre, a hozzáférhetlen pusztaságba.

410—419. vers. Valamennyi halandó szent Áziának szomszéd székét lakja, nagy nyögésű nyomoraiddal együtt éreznek fájdalmat: a colchisi földet lakó, csatában rendületlen szűzek ²⁾, s a scytha sokaság, mely a föld legszélsőbb helyét Mäötis tava körül bírja.

709—711. vers. Jönni fogsz a nomád Scythákhoz, a kik font tetők alatt magasan szépkerekű szekereken laknak, messzelövő ijakkal lévén ellátva. Ezekhez ne közeledjél.

Eumenidákból.

701—703. vers. Mind az országra mind a városra nézve üdvhozó védszert birhatnátok, minőt senki sem bir az emberek közül, sem a scytháknál, sem Pelops helyein.

¹⁾ Fragmenta historicorum graecorum; Müller Károly és Tódortól. Paris, Didot; 1841. I. köt.

²⁾ Amazonok.

Heten Théba ellen.

729–730. vers. A sorsokat osztogatja az idegen Chalybs ¹⁾
a scythák gyarmatosza, a vagyonnak keserű osztogatója, a kegyetlen vas.

74-ik töredék.

A kanczaturót evő, jó törvényű scythák.

PINDAR.

(Szül. 521-ben, meghalt 441-ben Kr. e.)

72-ik töredék ²⁾. A pásztori scythák között kóborol; a kinek nincs szekéren vitt háza.

181-ik töredék. Némely, magokat tettető, scythá férfiak szóval ugyan gyűlölik a döglött lovat, mely mindeknek láttára meg van ölve; de alattomban lenyúzzák az álkapczával együtt görbe lábait és fejét.

Jegyz.: Innen keletkezett a közmondás: *scythá a lovat* (*ὁ Σκύθης τὸν ἵππον*.) azoktól, kik valamit alattomban megkivánnak, de nyilvánosan utálják.

CRATIN.

(520-tól 423-ig Kr. e.)

66-ik töredék ³⁾.

Hipponik scythá, mivel vörössárga színű.

HERODOR HERACLEÁBÓL.

(515 körül Kr. e.)

5-ik töredék ⁴⁾. Hercules scythá ijakkal élt, taníttatván (a nyilazásra) bizonyos Teutar nevű scythától.

23-ik töredék. Prometheus volt a scythák királya s nem birván alattvalóinak élelmet adni, mivel a Sas nevezetű folyó elárasztotta a lapályokat, bilincsekbe veretett a scytháktól. De a megjelenő Hercules a folyót ugyan a tengerbe terelte, innen keletkezett a mese, hogy Hercules megölte a sasot; Prometheus pedig feloldotta bilincseiből.

¹⁾ Aczél.

²⁾ Berg kiadása szerint.

³⁾ *Bothe: Poetarum comicorum graecorum fragmenta. Parisiis, Firmin Didot, 1855.*

⁴⁾ *Fragmenta histor. graec. 2-ik köt.*

SOPHOCLES.

(497-től 406-ig Kr. e.)

472-ik töredék ¹⁾). Scythia módra lenyúztatván a bőre törülközőnek.

HELLANICUS.

(495-től 411-ig Kr. e.)

92-ik töredék ²⁾). A ki a (cimmerii) Bosporon áthajózik, találja a Sindokat, és ezeken felül a maoiti scythákat. 170-ik töredék. Amadókok, scythia nép.

HERODOT.

(Szül. 484-ben, meghalt 408 vagy 406, vagy 400. Kr. e.)

I. Könyvéből.

15. Említést teendek Ardysról, Gyges fiáról, ki Gyges után uralkodott ³⁾). Ez aláigázta Priene lakosait s betört Miléthe. Midőn ez Sardisban uralkodék, a Cimmériusok kiűzetvén székhelyeikből a pásztori scythák által, Ázsiába érkeztek s elfoglalták Sardist, kivéve a fellegvárt.

73. Croesus e végett táborozott Cappadocia ellen: mind a földutáni vágyból, hozzászerezni akarván azt a maga osztályrészéhez, mind főleg mivel a jóslatban bizott, és bosszút állni akart Cyruson Astiagesért; mert Astiages, Cyaxares fiát, ki Croesus sógora s a Médók királya volt, Cyrus, Cambyzes fia, meggyőzvén fogva tartotta, ki így lett Croesus sógora: a pásztori scythák közül egy férfi csapat föllázadván kivonult Média földére. Uralkodott pedig ezen időben a Médokon Cyaxares, Phraortesnek, Dejoces fiának, fia ⁴⁾); a ki ezen scythákkal, mint oltalomért esdekölökkel, eleinte jól bánt, annyira hogy nagyrabecsülvén őket, gyermekeket adott át nekik, hogy tanulják meg nyelvöket és a nyilak mesterségét ⁵⁾). De időmultával, miután a scythák mindig vadászatra mentek s mindig hoztak valamit, történt egykor, hogy mit sem fogtak. Üres kezekkel vissza

¹⁾ Ahrens kiadása. Páris, Didot; 1842.

²⁾ Fragmenta historicorum graecorum Müllertől I. köt.

³⁾ Lydiában 680-ik évben Kr. e.

⁴⁾ Cyaxares volt Phraortes; ez pedig volt Dejoces fia.

⁵⁾ A nyilazást.

térvén, Cyaxares (mert, a mint megmutatta, heves haragú ¹⁾ volt) nagyon durván illette őket gyalázattal. Ők pedig, ezt szenvedvén Cyaxares részéről, mivel méltatlanságokat szenvedtek volt, elhatározták, egyet a náluk tanított gyermekek közül darabokra vágni, s úgy elkészítvén valamint a vadat szokták elkészíteni, azt Cyaxaresnek hozni és adni, t. i. mint vadat, s miután átadandótták, leggyorsabban Alyatteshez, Sadyattes fiához, Sardisba menekülni. Ez történt is; mert Cyaxares és a jelenlevő vendégek evének ezen husból; és a scythák végrehajtván ezt, Alyattes oltalmáért esdekelték.

74. Ezek után (mert Alyattes nem adta ki a scythákat az őket követelő Cyaxaresnek) háborújuk volt a Lydok- és Médoknak öt évig.

103. Phraortes meghalván, utóda lön Cyaxares, Phraortesnek, Dejóces fiának, fia. Mondják hogy ez még sokkal harcziasabb volt őseinél; Ő osztotta el először hadtestekre Ázsia népeit, s ő rendelte az első, hogy különválasztva legyenek a dsidások, ijászok és lovasok; holott azelőtt vegyesen valának mindnyájan egyaránt összezavarva. Ez az ki a Lydokkal harczolt, midőn harczolásuk közben a nap éjjé lön ²⁾; s ez az, ki a Halys folyóján túli Ázsiát egészen maga alá vetette. Összegyűjtvén pedig mindnyájokat, kiken uralgott, Ninive ellen táborzott, boszut állván atyjáért s földulni akarván e várost. De miután ütközetben meggyőzte az Assyriusokat és Ninivét körültáborolta, reátört egy roppant scytha sereg. Vezette pedig őket ³⁾ a scythák királya Madyas ⁴⁾, Protothyes fia; kik betörték Ázsiába kihajtván Európából a Cimerieket, és e futamlók után nyomulva érkeztek Média országába.

104. Mäótis tavától Phasis folyójáig és a Colchokig harmincz napi útja van egy jól menőnek. Colehisből pedig nincs messze átkelni Mediába, hanem csak egy nép van között-

¹⁾ *Οργην ἄχρος*, De mások ezt tagadólag olvassák: *ὀργην οὐκ ἄχρος*, mintha ezt jelentené; nem volt igen nagy eszü, nagy belátásu.

²⁾ Napfogyatkozás állt be, melyet Thales megjövendölt.

³⁾ A scytha katonákat.

⁴⁾ Némely kiadások szerint Madyes.

tők ¹⁾, a Saspirok. Az ezeken keresztülmenők Mediában lehetnek. A scythák azonban nem törtek be ezen a részen, hanem egy föllebbi, sokkal hosszabb, uton kanyarodva, jobbukon lévén Kaukáz hegye. Itt a Médok megütközvén a scythákkal és meggyőzvetvén a csatában, megfosztattak uralmuktól. A scythák pedig egész Ázsiát foglalták el.

105. Innen Egyptom ellen indultak; és midőn a palestinaei Syriában voltak, Psammetich, Egyptom királya, elejökbe menvén, ajándokok és kérelmek által rábeszélte őket, hogy ne induljanak tovább. Midőn visszatérvén Syriának Ascalon városában találkoztak, a scythák többsége kártétel nélkül elvonula, de kevesen közülök hátrahagyatva, kirabolták az uránai Aphrodite templomát. Ezen templom pedig, a mint tudakozva találom, legrégibb mind azon templomok közül, melyek ezé az istennőé. Mert a Cyprusbani templom innen lett ²⁾, valamint magok a Cyprusbeliek mondják; és a Cytherábanit a Phöniciaiak építették, kik ezen Syriából valók. A scythákra pedig, kik Ascalonban kirabolták a templomot és ezeknek mindenkorí utódaikra aszszonyi betegséget bocsájtott az istennő. A scythák t. i. mondják, hogy azok azért betegeskednek s hogy a scytha országba érkezők látják náluk, minő állapotban vannak azok, kiket a scythák Enareseknek neveznek.

106. A scythák mintegy huszonnyolcz évig uralkodtak Ázsiában s erőszakuk és hanyagságuk által minden föl volt forgatva; mert a rendes adón kívül beszédtek minden egyestől azt mit mindegyikre önkényt kivetettek s ezen adón kívül körülnyargaltak és elrablák azt, a mi mindegyiknek sajátja volt. Ezek többségét Cyaxares és a Médok meghíván vendégekül és leitatván, megölték. És így visszaszerették országukat a Médok s uralkodtak azokon, kiken az előtt is. S Ninivét is vették be (miként vették pedig be, azt más elbeszélésben fogom előadni) s az Assyriusokat is alávetették magoknak, kivéve Babylónia vidékét. Ezek után Cyaxares negyven évig uralkodván, azokkal együtt, melyek alatt a scythák uralkodtak, meghalt.

¹⁾ Colchok és Médok között.

²⁾ Ennek mintája szerint van építve.

201. Midőn Cyrus ezen népet is ¹⁾ alávetette volt, vágyódék a Massagetákat maga alá keríteni. E nép pedig nagy- és vitéznek mondatik lenni s lakozónak kelet és napkelte felé, Araxes folyóján túl, szemközt az Issedoni férfiakkal, s vannak némelyek, kik ezen népet scytháknak mondják.

204. Ezen, caspiuminak nevezett, tengernek északi részeit határozza Kaukáz, a kelet és fölkelő nap felé levő részekkel pedig szomszédos egy, látásra végtelen nagyságu, rónaság. Ezen nagy rónaságnak nem legkisebb részét foglalják el a Massagéták, kik ellen Cyrus táborozni vágyott; mert számosak és nagyok voltak az őt lelkesítő s ösztönző okok. Először a születése, mely többnek látszott lenni mint emberinek; másodsor az ellenek irányábani volt szerencséje, mert bár merre irányozta hadjáratát, lehetlen volt ama népnek megmenekülnie.

205. Volt pedig, férjének halála után, neje a Massagéták királynéja; kinek Tomyris volt a neve. Cyrus hozzá küldvén, megkérte azon ürügy alatt, hogy nőül akarja birni; de Tomyris megértvén, hogy ő nem kéri magát, hanem a Massagéták országát, eltiltotta a bejövettől. Cyrus pedig erre, a mint csele nem sikerült, Araxeshez nyomulván, nyilván rendezett hadjáratot a Massageták ellen, s hidat is állított a folyón, átjárásul a hadseregnek, s a folyón átkelendő hajókon tornyokat is épített.

206. Mialatt ő ezen munkával elvult foglalva, Tomyris hinököt küldvén ezt üzente: „Óh Médok királya! szűnj meg siettetni azt a mit siettetsz; mert nem tudhatod valjon javadra fog-e ez végződni. S fölhalgyván ezzel, uralkodjál a magadéi fölött és legyen türelmed nézni ²⁾ uralkodásunkat azokon, a kiken uralkodunk. Azonban te nem akarandod használni e tanácsomat, hanem minden inkább, mint nyugodtan lenni ³⁾. De ha te oly nagyon kívánsz megmérközni a Massagétákkal, rajta, hagyjad el a munkát, mely téged elfoglal behidalva a folyót, és miután

¹⁾ Assyriusokat.

²⁾ ἀνέχου ὀρέων = tűrd el néző.

³⁾ Akarandsz.

mi három napi utra visszavonulunk a folyótól, kelj át országunkba; ha pedig minket akarsz inkább a tiedbe fogadni, tedd ugyan azt ¹⁾, Ezt hallván Cyrus, összehitta a Perzsák előkelőit, s egybegyűjtván ezeket, előadta nekik az ügyet s tanácskozott velök, hogy mit tegyen. Ezek véleményei pedig ugyan egyben hangoztak össze, javasolván Tomyrist és seregét országukban bevárni.

207. A lydiai Crösus jelenlevén és rosszalván e véleményyt, az előadottal ellenkezőt javasolt.

208. Ezen vélemények harczoltak egymással. Cyrus pedig elhagyván az előbbi véleményt s Crösusét fogadván el, megüzente Tomyrisnak visszavonulni, mivel ő átkelelend hozzá. Az tehát visszavonult, a mint előbb ígérte.

211. Cyrus előre indulván egy napi utig Araxes folyótól, teljesítette Crösus tanácsát. Erre Cyrus és a Perzsák seregének java visszavonulván Araxeshez s hátrahagyván ²⁾ a harczképteleneket, oda tör a Massagéták seregének harmadrésze, megölék Cyrus táborának hátrahagyottait, noha védelmezték magokat, s látván a készen álló ebédet, a mint hatalmukba kerítették az elleneket, feküdve ebédeltek; s megtelvéni étellel és borral, alvának. De a perzsák reájok törvén, számosakat közölök megöltek s még többet fogságba ejtettek s egyebek között Tomyris királynénak fiát, a massagéták vezérét, kinek neve volt Spargapiz.

212. A nő hallván a tábor és fia körül történeteket, hirnököt küld Cyrushoz, és ezt üzente: „Vérrel telhetően Cyrus, ne büszkélkedjél ezen történt dolog miatt, mivel szőlőtőke gyümölcseivel ³⁾ melylyel magatok megtelve úgy örvöngtök, hogy lemenvén a bor testetekbe, fölmerülnek belöletek csunya szavak, mivel mondom ilyen büszserrel megcsalva győzted meg fiamat, nem pedig csatában hadi erénynyel. Fogadd el tehát most tanácsomat, ki jól javaslok. Add nekem vissza fiamat; menj el bántatlanul e földről, miután a Massagéták seregének harmadrészét meggyaláztad. Ha pedig ezt nem teended, esküszöm a napra,

¹⁾ Vonulj vissza te is három napi utra a folyótól.

²⁾ A táborban, honnan Araxeshez visszavonult.

³⁾ Borral.

a Massagéták urára, hogy bizony vérrel foglak jól tartani, ámbár telhetlen vagy.”

213. Cyrus ezen megüzent szavakat nem vette semmi tekintetbe. Tomyris királynénak fia pedig, Spargapiz, midőn a bor őt elhagyta s megtudta minő bajban van, kérvén Cyrust, hogy oldoztassék föl bilincseiből, ezt elérte. A mint pedig föloldoztatott, s mihelyt kezeinek ura volt, megöli magát. S ez ilyen módon hal meg.

214. Tomyris, miután Cyrus nem hallgatott reá, öszszegyűjtván minden erejét, megütközött Cyrussal. Ezen ütközetet tartom én a legtüzesebbnek mindazok közül, melyek barbár férfiak között fordulnak elő. Egyébiránt értesülök, hogy ez így történt: először, azt mondják, távol levén nyilaztak egymásra; azután, a mint nyilaik elfogytak, összezsapván lándzsák- és kardokkal viaskodtak; s hosszú ideig álltak ellen a harczolók, s egyikök sem akart hátrálni. Végre győznek a massagéták; s a perzsa had többsége ott veszett és a többi között maga Cyrus is meghal, miután öszvesen harmincz évig uralkodott, egynek hijával. Tomyris pedig megtöltvén emberi vérrel egy tömlőt, kerestette a perzsák halottai között Cyrus hulláját, s a mint megtalálta, fejét a tömlőbe mártotta. S gyalázzván a holtat mondá: „Te engem, noha élek, és csatában meggyőztelek tönkre tettél, csellel fogván meg fiamat; én viszont, a mint fenyegettem, vérrel jól tartlak téged.” Azon sok beszéd közül, melyek Cyrus életének vége körül keringnek; cz mondatott el nekem mint legvalószínűbb.

215. A Massagéták a scythaihoz hasonló ruházatot viselnek s életmódot követnek. Ők lovasok és gyalogosok; mert mindkettőben részesülnek. Ijászok is és dsidások, szokásuk lévén kétélű fejszét viselni. Mindenre aranyat és rezet használnak; mert a mi a dsidákhoz, nyílhegyekhez és fejszékhez tartozik, arra rezet használnak, a mi pedig a fejhez, övekhez és vállszíjjakhoz való, azt arannyal ékesítik; hasonlóul a lovak mellszerszámaikat rézvérttel rakják körül, a féket pedig és zablát és kantárokat arannyal. De vasat és ezüstöt nem használnak; mert ez nincs is országukban; a réz ellenben és arany nagy mennyiségben.

216. Ilyen szokásokkal élnek pedig: mindegyik vesz

el egy nőt, de ezekkel ¹⁾ közösen élnek. Mert a mit a görögök a scythákról mondanak, azt nem a scythák teszik, hanem massageták. Ugyan is ha a massagéta férfi megkiván valamely hülgyet, fölakasztván szekere a puzdráját, tartózkodás nélkül közösül vele. Életkoruknak pedig nincs kitűzve semmi más határ, hanem ha valaki nagyon öreg lesz, összejövén minden rokonai fölálodozzák őt, s vele együtt más vágó marhákat és megfőzvé a húst, lakomáznak. Ezt ²⁾ tartják ők a legnagyobb boldogságnak. De a betegségben megholtat nem eszik meg, hanem eltemetik, szerencsétlenségnek tartván, hogy nem jutott a fölálodoztatáshoz. Semmit sem vetnek pedig, hanem nyájaik és halakból élnek. Ezekre bőségben tesznek szert Araxes folyójából. S tejivók is. Az istenek közül pedig csak a napot imádják, melynek lovakat áldoznak. Az áldozásnak pedig ez a törvénye: az istenek leggyorsabbjának az állatok leggyorsabbját szentelik.

Herodot II. könyvéből.

22.

A darvak kerülén a telet scythaországban, téli tartózkodásul látogatják ezen helyeket ³⁾.

103. Ezt véghezvivén ⁴⁾ bejárta a száraz földet, miatt átkelvén Ázsiából Európába, meghódította a scythákat és thrákokat.

167. Valjon a Görögök ezt is az egyiptomiaktól tanulták-e meg, nem birom bizonyosan megítélni, látván hogy a thrákok, scythák, perzsák, lydok is s majdnem minden barbárok, kisebb becsületűeknek tartják a többi polgároknál azokat, kik mesterségeket tanulnak s ezek ivadékaik; ellenben a kézművektől távol állókat s főleg a hadi dolgokkal foglalkozókat nemeseznek gondolják lenni.

¹⁾ A nőekkel.

²⁾ Ezen halálnemet.

³⁾ Egyptomot, Äthiópiát, Lybiát.

⁴⁾ Sestostris, Egyptom királya.

Herodot IV. könyvéből.

1. Babylon elfoglalása után a scythák ellen történt Darius indulása; mert férfiakban virágozván Ázsia s ropant kincsek levén összegyűjtve, Darius boszut állni kívánt a scythákon, hogy ők voltak az első, kik jogtalanságot kezdtek vala, betörvén Mediába s meggyőzván csatában az elleneket. Felső-Ázsiában ugyan is a scythák, a mint azelőtt is mondtam, harmincz évig uralkodtak ketőnek hijával. Üldözve t. i. a cimmerieket betörték Ázsiába, megfosztván uralmától a médokat, minthogy ezek uralkodtak Ázsián, mielőtt a scythák érkeztek volna. De a scythákra, kik huszonnyolcz évig távol valának hazájuktól és ennyi idő után sajátjukba visszamentek, nem kisebb táradtság várt a médiainál ¹⁾; mert nem csekély hadat találtak, mely nekik ellenállt. A scythák nejei t. i., a mint térjeik sok ideig távol valának, bensőbb viszonyba bocsájtkoztak a szolgálkkal.

2. A scythák megvakítják minden szolgálkat a tej kedvéért, melyet isznak, így járván el ²⁾ miután fuvolyákhoz leghasonlóbb csontsipokat fogtak, ezeket bedugva a kanczák nemzörészébe, fújnak a szájukkal; mások pedig, mialatt mások fujnak, fejik. Mondják pedig, hogy azért teszik ezt; mivel a fölfuvott erek földagadnak és a tölgy leereszkedik ³⁾. Midőn megfejték a tejet, beöntvén üres faedényekbe és körülállítván az edények mellé a vakokat, megráztatják a tejet; és a felülálló részét lemerítvén, azt becsesebbnek tartják, az alant állót pedig silányabbnak a másiknál. E végett vakítanak meg a scythák mindenkit a kit elfognak; mert nem földmivelők ⁴⁾, hanem pásztoriak.

3. Az ezen szolgálkból és nejeikből felnövekedett ifjuság megtudván a származását, ellenállt nekik ⁵⁾ midőn

¹⁾ Mint az volt, midőn Médiába törték.

²⁾ A fejésnél.

³⁾ Kiereszti a tejet.

⁴⁾ A kik ezt teszik. Az az csak a pásztori scythák vakítják meg szolgálkat.

⁵⁾ A scytháknak.

Médiából visszatértek, s először is elvágták az országot széles árkot ásván, taurisi hegyektől Mäotis taváig elnyúlót, mely legnagyobb kiterjedésű. Azután a betörni iparkodó scythák ellen táborozván csatáznak. De miután gyakran csatáztak a nélkül, hogy a scythák képesek lettek volna előnyt kivívni a csatában, egyikök így szóla: „Mit csinálunk, scythá férfiak? Szolgáink ellen harczolva, magunk is, megöletvén, kevesebbek leszünk, s amazokat megölvén, kevesebb fölött fogunk jövőre uralkodni. Most tehát azt tartom, tegyük félre a dárdákat és ijákat s fogja mindegyik a lóostort és menjünk közelebb ellenök; mert miglen látták, hogy fegyvereink vannak, ők is hasonlóknak és hasonlókból valóknak ¹⁾ tartották magokat. De ha látandják, hogy fegyverek helyett ostoraink vannak, megtudván, hogy szolgálunk és elismervén ezt, be nem várandanak.“

4. Ezt hallván a scythák, végrehajtották. Azok pedig ²⁾ megdöbbenve azon a mi történik, megfélelkeztek a harcra és futamodtak. Így uralkodtak volt Ázsián a scythák és kihajtatván ismét a médektől, ilyen módon tértek vissza hazájokba. E miatt Darius boszut állni akarván, hadat gyűjtött ellenök.

5. A mint pedig a scythák mondják, az ő nemzetük mindnyájan közül a legfiatalabb; s hogy ez így keletkezett: ezen földön, mely pusztaság volt, született először egy ember, kinek neve volt Targitaus. Ezen Targitaus szüleinek mondják lenni — noha nekem hihetlent mondanak, de még is mondják — Jupitert és Borysthén folyójának egyik leányát. Ilyen nemzetségből született legyen Targitaus; ebből pedig származott három fiu: Lipoxais, Arpoxais és Kolaxais, a legfiatalabb. Ezek uralkodván, az égből lehulló arany műdarabok; eke, járom, kétélű fejsze és csésze estek a scythá földre. A legidősebb első volt ki ezt látta s gyorsan oda szaladt, fölakarván venni; de az arany, midőn hozzá közeledett, égni kezdett. Ez visszavonulván, a második közeledett oda, és ugyanaz történt. E

¹⁾ Hozzánk hasonlóknak és ugyanegy származásuaknak.

²⁾ A szolgák.

kettőt tehát elűzte az égő arany; de midőn a harmadik, a legifjabb, hozzá lépett, elaludt ¹⁾ és ő azt elvitte magához. A két idősebb fivér megtudván ezt, átadták az egész országot a legifjabbnak.

6. Lipoxaistól származtak azok a scythák közül, kiket nemzetségre nézve Auchatáknak neveznek; a középső Arpoxaistól pedig ²⁾ kik Katiarok- és Traspiseknek hivatnak; végre a legifjabbiktól, a királytól ³⁾, kik Paralátoknak neveztetnek. Mindnyájoknak a nevek pedig *Skolotok* a király melléknevétől. De a görögök scytháknak nevezték el.

7. Így adják elő származásukat a scythák; s az összes éveket, mióta származtak, első királyuk Targitaustól Darius benyomulásaig az ő földükre, nem mondják többnek lenni ezernél, hanem annyinak. Ezen szent aranyműveket pedig ⁴⁾ legjobban őrzik a királyok, s évenként nagy áldozatokkal látogatják meg, hogy részükön maradjanak. De a ki e szent arany birtokában ⁵⁾ ezen ünnepen szabad ég alatt elalszik, arról azt mondják a scythák, hogy nem él egy évig ⁶⁾ s hogy épen ezért adnak neki ⁷⁾ annyi földet, a mennyit egy nap alatt lóháton bejárhat. — Nagy levén a föld, Colaxais három országot alapított belőle fiai számára; egyiköket azonban legterjedtebbé alkotta, melyben az arany őriztetik. — Az ország véglakosain túli vidéket illetőleg az éjszaki szél felé, azt mondják, hogy nem lehetséges sem távolabbra látni sem keresztül menni elömlött pelyhek ⁸⁾ miatt; mert a föld és lég telve van pelyhekkkel, és ezek zárják el a továbblátást.

8. Így beszélnek a scythák mind önmagokról mind az országukon tuli vidékről. De a hellenek közül azok,

¹⁾ Az arany tüze.

²⁾ Származtak.

³⁾ Eredtek.

⁴⁾ Melyek az 5-ik §-ban említvék.

⁵⁾ Az az, midőn őrzi.

⁶⁾ Mert alkalmasint megölték vigyázatlansága miatt.

⁷⁾ Ha t. i. el nem alszik.

⁸⁾ Hó.

kik a Pontust ¹⁾ lakják, így: Hercules elhajtván Geryon ökreit, megérkezett e földre, mely pusztaság volt s melyet most a scythák foglalnak el. Geryon lakta pedig a Pontuson túli népes szigetet, melyet a görögök Erythiának neveznek, a gádok szomszédságában az Oceanon túl a herculesi oszlopokon. És szóval állítják, hogy az Oceán a napkelettől kezdve foly az egész föld körül, de tetteleg be nem bizonyítják. Innen érkezett legyen Hercules a most Scythiának nevezett országba; mert zivatar és hideg lepte meg s ő betakarván magát oroszlánbőrrel, elaludt; kanczái pedig, melyek szekereből valék voltak, ezen idő alatt legelvén, eltűntek isteni végzés által.

9. A mint Hercules fölébredt, kereste ²⁾. bejárta az egész tartományt s végre megérkezett az ugynevezett Hyläa földére. Itt talált egy barlangban bizonyos félszűzü kététermészetű viperát; melynek felső része az alfelig nő, alább pedig kigyó. Látván és csudálván őt, kérdezte, vajon látta-e valahol eltévedt lovait. Az pedig válaszolt, hogy nála vannak, s nem adja neki vissza, mielőtt vele nem közösül. S Hercules közösült vele ezen bérért, de az halogatta a lovak kiadását, minél több ideig akarván együtt lenni Herculessel. Ez pedig lovait kívánta elvinni s távozni. Végre visszaadván neki mondá: „Ezen kanczákat, melyek ide jöttek, megőriztem a számodra. Te viszont jutalmat adtál; mert három fiam van tőled. Magyarázd meg, mit kell nekem velök csinálnom, ha fölserdülnek; vajon itt telepítsem-e le, mint hogy én birom ezen ország uralmát, vagy hozzád küldjem-e?“ — Az ugyan ezeket kérdezte; ő pedig, mondják, erre válaszolt: „Ha férfiasodottakká fogod látni a fiukat, nem hibázhatnál ezt cselekedve: a kit látandsz közölök, hogy ezen ijat így feszíti ³⁾, és ezen övvel így övezi magát ⁴⁾, azt tedd ezen országnak lakosául. A ki pedig közölök e munkában, melyeket parancsolok, fogyatkozni fog, küldd ki az ország-

¹⁾ A Fekete-tenger partjait.

²⁾ Lovait.

³⁾ Mint én.

⁴⁾ Mint én most magamat.

ból. Ezt cselekedvén, magadnak is lesz örömed, s kívánságaimat is teljesítended.”

10. Ő tehát feszítvén az ijak egyikét, mert eddig kettőt szokott viselni Hercules, és megmutatván az övet ¹⁾ átadta az ijat és az övet, melynek végeresztékén arany csésze függött, s ezt átadván, eltávozott. A nő pedig, midőn született fiai férfiasodtak vala, s részint neveket adott nekik: az, elsőnek, Agathys, a másodiknak, Gélon, s a legifjábbnak, Scythes ²⁾; részint megemlékezvén a megbízásról ³⁾, végrehajtotta a parancsokat. Ugyanis fiai-nak ketteje, Agathys és Gélon, nem levén képesek kivinni a kitűzött feladatot, elmentek az országból, kihajtatva anyjuk által; Scythes pedig, a legifjabb, véghezvivén azt, megmaradt az országban. És Scythestől, Hercules fiától, származtak a scytháknak folytonos királyai; s azon csésze emlékezetére még mostanig is az övekről lefüggő csészéket viselnek a scythák. Egyedül ezt az egyet gondolta ki Scythes javára az anyja. Ezt beszélik pedig a Pontust lakó görögök.

11. De van még más elbeszélés is, mely így hangzik, s melyhez mint leginkább elhíresülthez magam is ragaszkodom. A nomád scythák Ázsiában lakván s háborúval nyomtatván a massagéták által, átkeltek Araxes folyóján s a cimmériai földre mentek; mert a melyet ⁴⁾ most laknak a scythák, az régenten, mint mondják, a cimereké volt. A cimmeriaiak pedig, közeledvén a scythák, tanácskoztak ⁵⁾, minthogy nagy sereg tör reájok. És véleményeik kétfelé szakadtak, mindkét részről ugyan hevésen védelmeztetve, de helyesebb volt a királyoké. A nép véleménye ugyanis azt akarta, hogy helyén volna visszavonulni s hogy nem kellene magokat sokak ellenében veszélynek kitenniök; a királyoké pedig, hogy harczoljanak a hazáért a megtámadókkal. De sem a nép nem akart

¹⁾ Hogy mikép kell azt megkötni.

²⁾ Nevet.

³⁾ Melyet Herculestől kapott.

⁴⁾ Földet.

⁵⁾ Mit tegyenek.

engedni a királyoknak, sem a királyok a népnek. Az egyik fél elhatározta, kardsapás nélkül visszavonulni s átadni a földet a megtámadóknak; a királyok ellenben eltökélték magokat hazájokban holtan nyugodni s nem is együtt futamodni a néppel, meggondolván mennyi jót élveztek már s mennyi várható baj lepi meg őket, ha hazájokból futamodnak. A mint ezt elhatározták, két részre szakadtak s egyenlő számúak levén, egymással harezoltak. S mind azokat, kik egymás kezei által estek el, eltemette a cimerek népe Tyras ¹⁾ folyója mellett. És siremlékek még látható. Eltemetvén pedig őket, végrehajtották a hazából kivonulást. S az odajövő scythák, elfoglalták az elhagyott földet.

12. Még most is vannak Scythiában Cimmerium nevű városok és Cimmerium nevezetű gázlók; sőt egy, Cimmeria nevű vidék is van, és egy ugynevezett Cimmeri Bospor. Ugy látszik, hogy a cimerek Ázsiába futottak a scythák elől, s hogy ama félszigetet népesítették, hol most a görög város Sinope virágzik. Az is nyilvános, hogy a scythák üldözték őket és Média földére betörtek, eltévesztvén az utat. A Cimerek ugyanis folyvást a tenger hosszában futának; a scythák pedig, jobbukon levén Kaukáz hegye, üldözték, miglen Mediába csaptak, elfordulván az uttól a bentartományba. Ez ama más új elbeszélés, melyet a görögök és barbarok adnak elő ²⁾.

13. De Aristeas, Caystrobios fia, proconnézi férfit, verseket költvén mondá, hogy ő, Phöbustól ihletve levén, az issedónokig jutott; hogy az issedónokon túl laknak az arimaspok, egyszemű férfiak, s ezeken túl az aranyörző grypák, grifmadarak: ezeken túl pedig a hyperboreok (éjszakontúliak), kik elnyulnak a tengerig; hogy ezek mindnyájan, kivéve a hyperbóreokat, elkezdve az arimaspoktól, mindig megtámadják szomszédaikat; hogy az arimaspok kihajtották hazájokból az issedónokat; az issedónok a scythákat; a cimerek pedig, kik a tenger déli részén laktak, a scythák által szorongattatva hagyták el hazájokat.

¹⁾ Dnizster.

²⁾ A scythák jöveteléről.

Igy ez ¹⁾ magokkal a scythákkal sem egyezik meg ezen országra nézve.

16. Mi legyen azon földön tul, melyről ezen elbeszélés kezdődött, azt senki sem tudja bizonyosan, mert semmi szentánútól nem hallhatom állítani, hogy ő tudja. Maga Aristéas sem, kiről kevéssel ezelőtt említést tettem, mondja ugyan azon verskölteményében, hogy az issedónokon tul érkezett volna; hanem az azokon túli dolgokról hallás után beszélt, mondván hogy az issedónok beszélnek ezt ²⁾. Mind a mellett a mennyiben képes voltam hallással legmeszszebbre bizonyosan érni ³⁾, azt mind el fogom mondani.

17. A boristhéniták kikötőjétől kezdve, — mert az egész Scythiaország tengermellékének a közepe — első laknak a kallipidák, kik görög-scythák. Ezeken tul más nép, kik alazonoknak neveztetnek. Ezek és a kallipidák a többiben ugyan hasonló szokásokkal élnek mint a scythák, de gabonát vetnek, s vörös- és foghagymával, lencsével és kölessel táplálkoznak. Az alazonokon tul pedig laknak szántó scythák, a kik nem táplálkozásra vetik a gabonát, hanem eladásra. Ezeken tul laknak a neurok. A neurok éjszaki részét, a mennyire tudjuk, nem látják emberek. Ezek a népek laknak Hypanis folyója hosszában, Borysthenes éjszaki részén.

18. De átkelvén Borysthenesen, látjuk először a tengermelléken Hyláát ⁴⁾, s ezen tul laknak földművelő scythák, kiket a Hypanis folyója mellett lakó görögök borysthenitáknak neveznek, önmagokat pedig olbiopolitáknak ⁵⁾. Ezen földművelő scythák laknak kelet felé három napi járásnyira, elnyulván egy folyóig, melynek neve Pantikapes, éjszak felé tizenegy napi hajózásnnyira Borysthenes ellenében. A tulsóbb rész többnyire pusztaság. S a sivatag után laknak emberfalók, saját szerű nép és semmikép sem scythai. Ezeken tul valóságos pusztaság van és a mennyire tudjuk nincs semmi nép.

¹⁾ Aristéas.

²⁾ A mit ő hallás után mesél.

³⁾ A mit képes voltam legtávolabb tanuktól bizonyosan megtudni.

⁴⁾ Erdőséget.

⁵⁾ Olbia polgárainak.

19. Keletre ezen földmivelő scytháktól, átmenvén Pantikápes folyóján, már pásztori scythák laknak, sem nem vetvén sem nem szántván s fakopár az egész vidék, kivéve Hyläät. Ezen pásztoriak laknak keletfelé tizen-négy napi járásnyira egy vidéket, mely Gerrhus folyójáig terjed.

20. Gerrhus folyóján tul már az ugynevezett királyi földek vannak s a legvitézebb és legszámosabb scythák, kik azt tartják, hogy a többi scythák az ő szolgáik. Ezek elnyulnak dél felé Taurisig, kelet felé azon árokig, melyet a vakoknak fiai ástak, és Mäotis tavának kikötőjeig, mely Krimninek neveztetik. Egy részök pedig elnyul Tanais folyójáig. De a királyi scythákon tul az éjszaki szél felé laknak a feketeköpenyesek, más nép és nem scythai. A feketeköpenyeseken tul pedig mocsárok vannak és a mennyire tudjuk embernélküli sivatag.

21. Átkelvén Tanais folyóján, nem vagyunk többé scytha földön, hanem az első vidék a sauromatáké, kik Mäotis tavának öblétől kezdve éjszak felé laknak tizenöt napi járásnyira egy vidéket, mely egészen kopár mind vad mind gyümölcsfákban. Ezeken tul laknak, bírván a második vidéket, a budinok, oly földön mely egészen telve van mindennemű fákkal.

22. A budinokon tul éjszakra következik először hét napi járásnyi pusztaság; a pusztaság mögött pedig, kanyarodván a napkeleti szél felé, Thyssagéták laknak, számos és sajátyszerű nép. Élnek pedig vadászatból. Ezek szomszédságában ugyan e helyeken laknak azok, kiknek nevéök tyrkák; ezek is vadászatból élnek következőleg: földmászván a fára leselkedik ¹⁾. Fák pedig sűrűen vannak az egész vidéken. S mindegyiknek készen van a lova, megtanítatva hasára feküdni az alacsonytság végett ²⁾, és kutya. Miután megpillantja a fáról a vadat, nyilazván s lovára ugorván üldözi és a kutya utána. — Ezeken tul, kelet felé kanyarodva, más scythák laknak, kik a királyi scytháktól elpártoltak s így ezen vidékre érkeztek.

¹⁾ A vadász.

²⁾ Az az, hogy ne látszassék.

23. A scytháknak ezen tartományaig az egész említett föld róna, és termékeny; de innen túl köves és durva. Átkelvén a durva földnek nagy területén, emberek laknak magas hegyek alján, a kikről mondják hogy születésüktől fogva mindnyájan kopaszok, úgy a himek mint a nők, és piszeorruak s nagy állkapczájok van. Nyelvök különös, de scytha ruhát viselnek, s fákbl élnek. A fának neve pedig, melyből táplálkoznak, Pontikon, s nagysága körülbelöl olyan mint a fügefáé, s babhoz hasonló gyümölcsöt hoz, melynek kömagva van. Miután ez megéri ruhákban keresztül szűrik s kifoly belőle vastag és fekete nedv; a kifolyónak neve pedig *aschy*. Ezt nyalogatják s tejjel keverve isszák; és seprejének vastagából gyurmákat csinálnak s ezekkel táplálkoznak, mert nincsen sok márhájok, minthogy ott nincsenek jó legelők. S mindegyik fa alatt lakik, télen ugyan, mintán a fát betakarta sűrű fejr nemezzel, nyáron pedig nemez nélkül. Ezeket senki sem bántja az emberek közül, mert szenteknek mondják lenni. Semmiféle harci fegyver sincs birtokukban. S részint ezek azok, kik szomszédaik viszályait kiegyenlitik, részint a ki ezekhez menekül, senkitől sem bántatik. Nevök pedig Argippäök.

24. Ezen kopaszokig jól ismerjük a vidéket, valamint az azokon inneni népeket is. Mert a scythák a borysthenesi kikötőbeli, s más pontusi kereskedő Hellenek közül hozzájuk érkeznek némelyek, kik által nem nehéz róluk értesülni. Valamennyien pedig hozzájuk jönnek a scythák közül, hét tolmács által és hét nyelven közlekednek.

25. Ezekig tehát ismeretes a föld. De azt, mi a kopaszokon túl van, senki sem tudja bizonyosan megmondani. Mert magas, járhatlan hegyek vágják el, és senki sem megy rajtok keresztül. Ezen kopaszok pedig azt mondják, mit én azonban nem hiszek, hogy ezen hegyeket kecskelábú emberek lakják, s átkelvén ezeken, más emberek, kik hat hónapig alusznak. De ezt egyáltalában el nem fogadom. Azt bizonyosan tudjuk hogy a kopaszoktól keletre eső részt az Issedónok lakják; de hogy mi legyen az északi szél felé akár a kopaszokon, akár az Issedónokon túl, azt nem tudjuk, kivéve a mit ezek magok mondanak.

26. Mondják pedig hogy az Issedónok ilyen szoká-

sokkal élnek: miután valamely férfinak meghal az atyja, a rokonok mindnyájan marhákat hajtának oda; és azután áldozván ezeket s összevagdalván a húst, darabokra vágják az őket elfogadónak megholt atyját is; s összekevervén az összes húst, lakomát tartanak. Fejét pedig megkopasztván s megtisztítván bearanyozzák, s azután drága edényül használják, midőn évenként nagy áldozatokat hoznak. A fiu ezt teszi az atyjának, valamint a Görögök a halotti évnapot ¹⁾. Különben pedig ezek is igazságosaknak mondatnak lenni, s a nők egyenjogúak a férfiakkal. — Ismerjük tehát már ezeket is.

27. Az ezeken túli vidéken vannak, a mint az Issedonok mondják, az egyszemű emberek és az aranyörzű Grypek. Ezt mondják a scythák, miután ezektől ²⁾ hallották, a scytháktól pedig mi többiek kaptuk e véleményt, és scythia nyelven Arimaspoknak nevezzük őket; mert *arima egyet* jelent a scytháknál, *szpu* pedig *szemet*.

28. Ezen említett egész vidék oly kemény telű, hogy nyolcz havig majdnem kiállhatlan hideg van, melyek alatt vizet kiöntvén, nem fogsz sarat csinálni, de tüzet gyűjtván fogsz sarat csinálni. A tenger pedig befagy és az egész cimmeri Bosporus. És az árkon innen ³⁾ lakó scythák táboroznak a jégen, és a tulpartra hajtják szekereiket a Sindokig. Így tart folyvást nyolcz holnapig a tél. A többi négy hónap alatt pedig hideg van ott. De ezen tél különbözik módjára nézve minden telektől, melyek más országokban vannak, mert évszakában nincs eső, mely említést érdemelne; nyáron ellenben nem szűnik meg esni. Midőn máshol vannak menydörgések, ott nincsenek, de nyáron roppantak; s ha télen mennydörög, mint csudát szokták bámulni. Hasonlóul ha földrengés támad scythaországban, akár nyáron akár télen, csudának tartatik. A lovak tűrve viselik ⁴⁾ e hideget, de az öszvérek és szamarak egyáltalában el nem bírják; holott más országok

¹⁾ Szokták ünnepelni.

²⁾ Az Issedónoktól.

³⁾ L. IV, 3.

⁴⁾ Kiállják.

ban a lovak hidegben állván elvesznek, a szamarak és öszvérek pedig elbírják.

29. S nekem úgy látszik hogy az ökrök csonka nemének ezért nem nőnek ott a szarvai. Véleményem mellett tanuskodik Homér verse is az Odysseában ¹⁾ így szólván :

És Lybiát, hol a báránynak nő gyorsan a szarva. Helyesen jelentvén, hogy meleg tartományokban hamar jelenkeznek a szarvak. A nagyon hidegekben pedig a marhák vagy nem vetnek egyáltalában szarvakat, vagy ha vetnek is, nagyon nehezen. Itt tehát a hideg miatt történik ez.

31. A pelyhekről pedig, melyekkel a scythák telve lenni mondják a levegőt, s hogy ezek miatt nem lehet sem tovább látni a száraz földön sem rajta keresztül menni, ez a véleményem : ezen országon túl mindig havazik, de kevesebbet nyáron mint télen, valamint természetes is. A ki tehát már sok havat esni közléről látott, tudja mit mondok. A hó t. i. pelyhekhez hasonlít. S ezen tél miatt, minthogy ilyen minőségű, lakhatlanok ezen száraz földnek északi részei. Azt tartom tehát, hogy a scythák és szomszédaik hasonlítás által nevezik pehelynek a havat. Ezeket beszélnek ama vidékről, melyek legtávolabbnak mondatnak lenni.

32. A Hyperboreai ²⁾ emberekről sem a scythák nem beszélnek sem mások az e vidéken lakók közül, kivéve talán az Issedónokat. De a mint nekem látszik, ezek sem mondanak semmit; mert a scythák is beszélnének róluk, valamint az egyszeműekről beszélnek. Heziod azonban említi a Hyperboreaiakat, valamint Homér is az Epigónokban, ha csakugyan Homér csinálta e verseket.

33. Sokkal bővebben beszélnek róluk a Déliusok mondván, hogy gabonaszalmában beburkolt áldozati szerek vitettek a Hyperboreaiak földéről s a scythákhoz jutottak. A scytháktól pedig elfogadván azokat mindegyik szomszéd nép, észak felé vitték legmesszebbre Adriáig.

46. A Pontus Euxinus, mely ellen Darius táborozott, minden országok közül, kivéve a scythait, a legtudatlanabb népeket hozza elő; mert a Pontuson inneni népek közül egyet sem vagyunk képesek idézni bölcsessége miatt,

¹⁾ IV. ének 85. v.

²⁾ Északontúli.

s nem is tudjuk hogy ott tudós ember találkozni, kivéve a scytha népet és Anacharsist. A scytha nemzet minden népek közül, melyeket ismerünk, az emberi dolgoknak egyik legfontosabb eszközét találta föl nagy bölcseséggel. De a többire nézve nem bámulom őket. Ezen legfontosabb eszköz pedig abban áll, hogy senki sem menekül meg a ki őket megtámadta s hogy nem is lehet őket utóérni, ha nem akarnak megtaláltatni. Mert a kiknek sem városaik sem váraik nincsenek építve, hanem házivők levén, mindnyájan lovas ijászok, nem élve szántásból, hanem marhákból s kiknek házaik a szekereken vannak, hogy ne volnának ezek meggyőzhetlenek és nehezen hozzáférhetők?

47. Ezt pedig azért találták föl, mivel földök is erre alkalmasok s a folyók is harcz társaik. A föld ugyan is lapályos levén, pázsitos és vízzel bővelkedő. A folyók pedig melyek rajta keresztül folynak számra nézve nem sokkal kevesebbek mint Egyiptomban a csatornák. Valamennyien közölők nevezetesen és a tengertől hajózhatók, azokat meg fogom nevezni. Az öttorkolatu Ister, azután Tyras, Hypanis, Borysthenes, Panticapes, Hypacyris, Gerhus, Tanais. Ezek következőleg folynak.

48. Az Ister legnagyobb folyó levén mindenek közül, melyeket ismerünk, mindig egyenlőleg foly mind nyáron mind télen. Ez az első mely a scythasorsági folyók közül nyugatról folván ilyen okból lett a legnagyobb, mivel t. i. más folyók ömlenek beléje; s ezek azok melyek nagygyá csinálják. Ugyan is a scytha földön öten folynak keresztül: az, melyet a scythák Poratának neveznek, a Görögök pedig Pyretusnak; azután Tiarant, Arar, Naparis és Ordess. Az első említett folyó nagy és keletre folyva Isterrel közli a vizét; a másod helyen említett, Triant, inkább nyugatra, és kisebb; az Arar pedig és Naparis és Ordess ezek között folván, az Isterbe ömlenek. Ezen belföldi scythasors folyók öregbitik az Istert.

49. Az Agathysoktól pedig Maris (Maros) folyója folván összevegyül az Isterrel, s Hämus csucsairól más három nagy folyó éjszak felé ömlik bele, u. m. Atlas, Auras, Tibisis. Thrázián pedig és a krobzyi Thrákok földén Athrys, Noes és Artán folynak keresztül s az Ister-

be ömlenek. A Päonoktól s Rhodope hegyéről Scios folyója, közepén hasítván Hämust, ömlik beléje. Az Illyrektől észak felé foly Angrus folyója s beömlik a tribali lapályra és Brong folyójába, a Brong pedig Isterbe. Így mind a kettőt, melyek nagyok, magába fogadja Ister. Az Ombrikok fölötti vidékből Karpis és Alpis folyók folynak északra és szinte bele ömlenek, Mert Ister egész Európán keresztül foly, kezdve a Celtáktól, kik legszélsőbben laknak nyugatra az európai népek közül a Cynétek után, s miután keresztül folyt egész Európán, oldalvást scythaországba ömlik.

50. Ezen említett s más számos folyók vizének egyesülése által válik az Ister a folyamok legnagyobbjává. De ha egyenkint hasonlítjuk össze, akkor a Nil felülhaladja vizsokaságban; mert ebbe sem folyó sem forrás nem ömlik s nem járul szaporításához. Az Ister továbbá mindig nyáron és télen egyenlőleg foly és pedig, a mint nekem látszik, ilyen ok miatt. Télen ugyan olyan, a milyen rendszerint, s valamivel nagyobb mint a milyen természeténél fogva. Mert télen nagyon keveset esik az országban, hanem mindig hava van. Nyáron pedig a hó, mely télen esett, roppant sok levén, elolvad s mindünnen az Isterbe ömlik. Következőleg e hó beleömlése által szaporítja s vele együtt a számos és nagy záporok is. Mert nyáron esik, s minél több vizet szí föl a nap nyáron mint télen, annál többszörösek az Isterrel vegyült vizek nyáron mint télen. Ha tehát ezeket ellen tesszük, egyensúly támad, úgy hogy az mindig egyenlőnek lenni látszik.

51. A scythák folyóinak egyike tehát az Ister; ez után pedig Tyras, mely északról ered, s egy nagy tóból kezd folyni, mely scythaországot és Neuris földjét elválasztja. Torkolatánál pedig Görögök laknak, kik Tyritáknak neveztetnek.

52. A harmadik folyó, Hypanis, sythaországban ered s foly egy nagy tóból, mely körül vad fehér lovak legelnek, s ezen tó helyesen neveztetik Hypanis anyjának. Ebből keletkezhvén tehát Hypanis folyója, vize kicsiny és édes öt napi hajózásnaira, innen pedig négy napi hajózásnaira a tengertől nagyon keserű; mert keserű forrás ömlik bele, és pedig annyira keserű, hogy habár terjedelmére nézve kicsiny, megrontja Hypanist, mely a ki-

csiny folyókhoz képest nagy. Ezen forrás találkozik a szántóvető scythák és Alazonok földének határain; neve pedig a forrásnak és a helynek, honnan foly, scythául Exampäos, s görög nyelven *szent utak*. Tyras és Hypanis határosak egymással az Alazonoknál; de innen elkanyarodván mindketten úgy folynak hogy széles köztért hagynak.

53. A negyedik folyó Borysthenes; mely ezek közül, Ister után, a legnagyobb és véleményem szerint nem csak a szittya, hanem minden más folyók közül a legtermékenyebb, kivéve az egyiptomi Nilt mert ezzel nem lehet más folyót összehasonlítani, de a többi közül Borysthenes a legtermékenyebb, mely legszebb s legjelesebb legelőket nyújt a marháknak s legjobb s kivált legszámosabb halakat. Ivásra pedig legkellemesebb. S tisztán foly mocsárok között. S mellékén legjobb vetések diszlenek. És a fü, hol be nem vetik a földet, a legbujább. S torkolatánál önmagától jeggezcsül nagy mennyiségű só. És nagy szálkátlan halakat nyújt besózásra, melyeket tokoknak neveznek, s más számos csudálatra méltókat. Tudva van tehát hogy Gerrhus vidékeig, hová negyven napig tart a hajózás, északtól foly; de valjon minő emberek földén foly keresztül azontul, azt senki sem bírja megmondani. Ugy látszik hogy egy pusztán foly keresztül a földmivelő scythák vidékére. Mert ezen scythák az ő hosszában tanyáznak tiz napi hajózásnyra. S egyedül ennek és Nil folyójának forrásait nem tudom megmondani, s azt tartom senki sem a Hellenek közül. Midőn Borysthenes közel a tengerhez foly, összevegyül vele Hypanis, ugyanegy mocsárba ömlvén. Az e folyók között találkozó földnyelv pedig Hippolaus fokának neveztetik. Ott Ceres temploma van építve. A templomon tul Hypanis felé laknak a Borystheniták. Ennyit ezen folyokról.

54. Ezek után van egy más ötödik folyó, melynek neve Panticapes. Ez is északról foly és egy tóból, s a tért mely ez és Borysthenes között van, lakják a földmivelő scythák. Beömlik pedig a Hyläába ¹⁾; s ezen keresztül folyván a Borysthenessel vegyül.

55. A hatodik folyó a Hypacyris, mely egy tóból

¹⁾ Erdőségbe.

ered s a nomád scythák közepén keresztülfolyván, kiömlik Carcinitis városánál, jobbról határolván Hyláát és az ugy nevezett Achillesi futtért.

56. A hetedik folyó, Gerrhus, eltér a Borysthenestől az ország azon részén, hol Borysthenes ismeretes kezd lenni. Eltér tehát ettől a vidéktől; s neve ugyanaz, mely a vidéké, t. i. Gerrhus, s tengerbe folyván, elválasztja a nomád s a királyi scythák tartományát. Kiömlik pedig Hypacyrisbe.

57. A nyolczadik folyó, Tanais, mely távol felföldről foly nagy tóból eredvén s kiömlik még nagyobb, Mäótiának nevezett, tóba, mely elválasztja a királyi scythákat és Sauromatákat. Ezen Tanaisba pedig egy más folyó ömlik, melynek neve Hyrgis.

58. Ezen hirneves folyókkal tehát vannak így ellátva a scythák. A marhák számára termő fű pedig scytaországban leginkább növeszti az epét minden füvek közül, melyeket ismerünk. Ha fölboncsoljuk a marhákat, be lehet bizonyítani, hogy ez így van.

59. A legfontosabb életszereket tehát ilyen bőségben birják. A többi szokásaik pedig ilyenek: csupán ezen isteneket szokták engesztelni: Vestát kiváltképen, azután Jupitert és a Földet, hívén hogy a Föld Jupiternek a feleisége. Ezek után Apollót, az égi Venust, Herculest és Marst, Mindezeket isteneknek tartják a scythák. A királyi scythák pedig Neptunnak is áldoznak. Scythául nevezetik Vesta Tabitinak. Jupiter az én véleményem szerint legheylesebben hivatik Papäusnak; a Föld Apianak; Apollo Ötosyrnak; az égi Venus Artimpasanak; Neptun Thamisasádasnak. Szobrokat, oltárokat és templomokat nem szoktak nekik emelni, kivéve Marst; mert ennek szoktak.

60. Az áldozat mindnyájoknál minden szent helyen hasonló s így végeztetik: maga az áldozati állat békóztatva előlső lábain áll s az áldozó az állat mögött, huzván a kötél végét ledobja az állatot. Miután ez leesett, segélyül hívja az istent, a kinek áldozik. Azután köteleket vet a nyakába s beletűzvéen egy botot, csavarja és megfojtja, sem tűzet nem gyújtván, sem más szertartási előkészületeket nem tevén, sem italáldozatot ki nem öntvén. S miután megfojtotta és lenyuzta, főzéshez fog.

61. S mivel a scytha föld nagyon fátlan, ezt gondolták ki a húsfőzésére. Miután az áldozati állatokat lenyúzták, megkoppasztják a csontokat a hustól. Azután bedobják hazai katlanokba — ha esetleg vannak nekik, — melyek leginkább lesbosi kancsókhöz hasonlók, kivéve hogy sokkal nagyobbak. Ezekbe dobván főzik, meggyújtván alattuk az áldozatok csontjait. Ha pedig nincsen katlanjok, ez egész hust az állatok bőrébe dobják és hozzákevervén vizet, alágyújtják a csontokat, melyek legszebben égnék: A bőrökben pedig könnyen fér el a csontoktól elválasztott hus. S így az ökör is önmagát megfőzi s a többi áldozati állatok közül is mindegyik önmagát. Miután a hus megfőtt, az áldozó maga elé dobja zsengékül a hús egy és belek részét. Áldoznak pedig más állatokat is, de kivált lovakat.

62. A többi isteneknek tehát így s ilyen marhákat áldoznak; de Marsnak így: kerületenkint mindegyik népgyűlési helyen ilyen szentélyt emelnek Marsnak: vesszőrözséket fölhalmoznak, melyek hossza és szélessége mintegy három stádium, de magasságuk kisebb. E fölött négyszegletű terület van csinálva, s három oldala meredek, az egyik pedig följárható, s évenként száz ötven szekérrel halmoznak reá vesszőket, minthogy az évszakok alatt mindig alább száll. Ezen tömegben régi vas kardot állít föl mindegyik kerület s ez Marsnak a képe. E kardnak évenkénti áldozatokat hoznak marhákból és lovakból. S többi között ennek még többet áldoznak, mint a többi isteneknek. S a mennyi ellenséget elevenen fognak meg, minden száz férfiu közül egyet föláldoznak, de nem ugyan azon módon mint a marhákat, hanem másképen. Miután t. i. bort öntöttek a fejükre, levágják az embereket edénybe ¹⁾. És azután fölvívén az edényt a vesszők halmára, leöntik a kardra a vért. Ezt ugyan fölviszik; alant pedig a szentélynél ezt teszik: a leölt férfiaknak jobb vállait levágván, a karokkal együtt a légbe hajtják. Azután elvégezvén a többi áldozásokat is, eltávoznak. A kéz pedig ott marad feküdni, a hová esett, s külön a hullá.

63. Ezen áldozatok vannak náluk divatban; de disz-

¹⁾ Az az, úgy hogy vérök edénybe folyjon.

nókat nem szoktak áldozni s nem is akarnak egyáltalában földükön tenyészteni.

64. Hadi ügyeik pedig így állnak: mihelyt valamely scythia férfiú az első ellent leteríti, iszik a véréből. S a kiket megöl a csatában, azok fejét elhozza a királynak; mert ha fejet hoz, részesül a martalékban, melyre szert tesz; ha pedig nem hoz, nem részesül. S azt ilyen módon lenyúzza: körülmetszván a fülek körül s megfogván a csucsán, kirázza ¹⁾. Azután ökördalbordával levakarván a húst, gyurja kezével ²⁾. Meglágýtván pedig, törülkező gyanánt birja; s lelógatja a ló zablájáról, melyen nyargal, és büszkélkedik; mert a kinek legtöbb bőr törülkezője van, azt legvitézebb férfinak tartják. Sokan közülök pedig a bőrből ruhát is csinálnak viselésre, összevarván azokat mint bundákat. És sokan az ellenséges férfiakkal, a kik már holtak, jobb kezeiket a körmökig lenyúzván, puzdafedeleket csinálnak belőlök. Az ember bőre pedig vastag is, fényes is; s minden bőr közül talán fehérsége által legfényesebb. Sokan továbbá az egész embert is lenyúzzák s fakarókra feszítvén ³⁾, lovaikon körülhordozzák. Így vannak ezek náluk szokásban.

65. Magokkal a fejekkel pedig — nem mindenikével, hanem csak a legnagyobb ellenségével — így bánnak: mindegyik elfürészelvén a szemöldökök fölötti részt, kitisztítja. És ha szegény, kívülről csak ökör bőrral huzza be s így használja ⁴⁾; ha pedig gazdag, körülveszti ugyan az ökör bőrt, de belülről megaranyozza s így használja serlegül. Ezt rokonaik fejével is teszik, ha elleneik lettek, s ha a király jelenlétében meggyőzték. S idegenek jövőn hozzájok, kiket figyelemre méltatnak, előhózzák ezen fejeket s elmondják nekik, hogy ezek rokonaik levén viszályt támasztottak ellenök, s hogy meggyőzték, a mit ök vitézségnek neveznek.

66. A kerületi főnök minden évben egyszer saját ke-

¹⁾ A fejbőrből a fejet.

²⁾ A bőrt.

³⁾ A bőrt.

⁴⁾ Serleg gyanánt.

rületében borkancsót kever vízzel, melyből ama scythák isznak, a kik megöltek ellenséges férfiakat. A kik pedig ezt nem vitték véghez, nem izlelnek ebből a borból, hanem becsstelentül félre ülnek. S ez legnagyobb gyalázatuk. A kik azonban közülök nagyon sok férfit megöltek, azoknak két serlegök van s mind a kettőből isznak.

67. Jósok sokan vannak a scytháknál, a kik számos fűzfavesszők által így jósolnak: miután nagy vesszőrözséket elhoztak, földre tevén, kibontják, és különtevéen mind-egyik vesszőt, jósolnak, s mialatt jóslatukat elmondják összecsomózzák megint a vesszőket, s ismét egyenkint összeteszik. Ezen jóslati módjok őseiktől származik. De az Enarécesek, a himnők, azt mondják, hogy Venus adta nekik a jóstudományt. Ők tehát hárskéreg által jósolnak. Miután a hárskérget háromrésze hasították, ujjaikra gombolítván s ismét lebontván szoktak jósolni.

68. Ha a scythák királya beteg, elhoztatja a leghiresebb három férfit a jósok közül, kik az említett módon jósolnak. S legtöbbsnyire azt mondják ezek, hogy ez meg ez hamisan esküdött a király házi isteneire, nevezvén a honfiak közül, azt a ki épen eszökbe jut. A scythák törvénye szerint pedig csak akkor szabad a király házi isteneire esküdni, midőn a legnagyobb esküt akarják esküdni. S az rögtön mindkét oldalán megkapatva elvitetik ¹⁾, a kiről azt mondják, hogy hamisan esküdött. És a megérkezettet dorgálják a jósok, hogy a jóstudomány mutatja, miképen ő hamisan esküdött, a király házi isteneire; s ezért beteg a király. De ő tagadja, mondván hogy nem esküdött hamisan és szörnyen panaszkodik. Miután ez tagadja, a király más kétszer annyi jóst hozat, s ha ezek is — betekintvén a jóstudományba — hamis esküben elmarasztalják, azonnal levágják a fejét, jószágait pedig elosztja maga között az első három jós. De ha a hozzájött jósok föloldozzák, mások jelennek meg, és ismét mások. Ha tehát a többség föloldozza az embert, határozatba megy, hogy az első három jós lakoljon életével.

¹⁾ A jósok eleibe.

69. Ilyen módon szoktak pedig kivégezni: miután egy szekeret vesszőkkel megraktak és ökröket befogtak, megbékóztatva a jósokat, kezeiket hátrakötve és szájukat bedugván, bezárják a vesszők közé s ezeket alágyujtván megijeszti az ökröket és elhajtják. Erre sok ökör még a jósokkal együtt, sok pedig megperzseltetve elszalad, miután a szekérrud elégett. Ugyan e módon más okból is elégetik a jósokat, áljósoknak nevezvén őket. A kiket pedig a király megölet, ezek gyermekeit sem hagyja meg, hanem összes fiaikat megöleti, de leányaikat nem bántja.

70. Szerződéseket pedig így kötnek a scythák, legyen az akárki, a kivel megkötik: nagy agyag serlegbe bort öntve hozzávegyítik a szerződő felek véré, árral megszurván vagy késsel megvágván kevésbé testöket; azután belemártanak a serlegbe kardot, nyilakat, két élő fejszét s hajító dárdát. S miután ezt megtették, hosszasan imádkoznak és azután mind magok a szerződő felek, mind legelőkelőbb kísérőik isznak belőle.

71. A királyok sírhelyei Gerrhusban vannak. A meddig Borysthenes hajózható, ott, miután meghalt a királyuk, nagy négyszögű árkot ásna. Ezt elkészítve, fölveszik a hullát, melynek teste viasszal van bevonva, hasa pedig föl-vágatott, kitisztított, s megtöltetve összetört palkával, töménnyel, zeller- és aniszmaggal ismét összevarratott; és szekeren más nemzetséghez viszik. A kik pedig a hozzájuk vitt hullát elfogadják, ugyanazt teszik, a mit a királyi scythák, t. i. füleikről levágnak egy darabot, hajajkat leborotválják, karjaikat megmetszik, homlokukat és orrukat összetépik s balkezüket nyilakkal keresztűlszurják. Innen más nemzetséghez, melyen uralkodnak, szállítják szekeren a király hulláját. S azok, a kikhez előbb jöttek volt, követik. Miután pedig bajárták volna az összes nemzetségeket a hulla vitelével, a Gerhusoknál, — kik azon népek közül, a melyeken uralkodnak, a legszélsőbb határon laknak, — és a sírhelyeknél megállnak. S miután a hullát a sírhelyekben levélágyra letették, kopjákat szegezve a földbe a hullának mindkét oldalán, fakarókat tesznek rájuk s azután ágboggal betakarják. A sírhelynek hátralevő térségében pedig eltemetik, miután megfojtották, az ágya-

sok egyikét, és a pohárnokot, a szakácsot, a lovászt, az inast, a hirnököt, lovakat s minden többinek a javát és arany csészéket. Mert ezüstöt és rezet semmire sem használnak. Ezt bevégezvén, nagy dombot emelnek vetélkedve egymással s iparkodva, hogy minél nagyobbra emeljék.

72. Év multával ismét ilyesmit csinálnak. A többi szolgák közül kiválasztják a legalkalmasabbakat. Ezek pedig benszülött scythák. Mert azok szolgálnak, a kiknek a király ezt parancsolja. Pénzen vásárlott szolgálók pedig nincsenek. Miután tehát ezen szolgák közül ötvenet, és ötven legszebb lovat megfojtottak, kiürítvén hasukat és megtisztítván, megtöltik szalmával s összevarrják. S két karóra félkereket hanyatt fektetvén, s a kerék másik felét más kettőre, sok karót vernek ilyen módon a földbe. Azután a lovak hosszában vastag karókat keresztülszurván a nyakig, fölteszik azokat ¹⁾ a félkerekekre. Ezek közül pedig vállait, az első félkerekek tartják a lovak a hátulsók támogatják a czombok körül a hast. S mind a két lábszár a légben függ. S kantárt és zablát tevén a lovakra, előre huzzák és szegekre kötik. A megfojtott ötven ifju közül pedig mindegyiket lóra ültetnek, így ültetvén föl: miután mindegyik hullán, a hátgerincz hosszában, egyenes karót a nyakig keresztülszurtak, alant kiáll ezen karó, melyet a lovon keresztülmenő másik karónak lyukába szegeznek. S körben fölállítván a siremlék körül ilyen lovasokat, elvonulnak.

73. Így temetik el a királyokat. A többi scythákat pedig, miután meghaltak, szekereken feküszve viszik körül legközelebb rokonaik barátjaikhoz. S ezeknek mindegyike elfogadván a kísérőket, megvendégli őket, s a holtak is tálnak elé, valamint a többieknek. Negyven napig vitetnek így körül a magánemberek s azután eltemetnek. Elvégezvén pedig a scythák a temetést, ilyen módon tisztítják magokat: megdörzsölvén fejeiket s mosodván, ezt teszik a testre nézve: miután három egymáshoz hajló karót fölállítottak, ezekre nemezelt gyapjut

¹⁾ A lovakat.

eszitenek s a mennyire csak lehet jól összeszorítván, tűz által izzó köveket dobnak egy edénybe, mely a karók és fnemez közepén találkozik.

74. Országukban kender terem, mely leghasonlóbb a lenhez, kivéve a vastagságot és nagyságot. Ebben sokkal felülmulja a kender. Ez mind önmagától mid vetés után terem. S a Thrákok ruhákat készitenek belőle, melyek leghasonlóbbak a lenbőliekhez. S a ki nem nagyon jártas benne, nem képes megkülönböztetni, valjon lenből vagy kenderből van-e. A ki pedig még nem látott kendert, lenbőlinek fogja tartan a ruhát.

75. A scythák tehát magokkal vivén e kender magvát, a nemezsátrakba bujnak, és azután a tűz által izzó kövekre dobják a magot. Ez pedig reáhintve füstöl s oly nagy gőzt okoz, hogy semmiféle görög izzasztó fürdő felül nem mulja. S a scythák gyönyörködve ezen izzadásban kurjonganak. Ez nekik fürdő gyanánt szolgál; mert vízzel soha sem mossaák testüket. A nők pedig érdes kövön összetörnek cyprus-, cédrus- és töményfát s vizet öntenek reá. S azután e gyurmával, mely vastag, bekenik az egész testet és arczot. S ettől jó illatuak is, s ha másnap leveszik a kenőcsöt, tiszták és fényesek is.

76. Idegen szokásokkal élni nagyon őrizkednek nem ugyan az egymáséival ¹⁾, hanem leginkább a görögökéivel, a mint ezt megmutatták Anacharsison és később ismét Scylesen. Anacharsis megszemlélvén sok országot s azokban nagy bölcsesség jeleit adván, igyekezett a scythák hazájába térni s Hellesponton hajózáván Cyzicusba érkezett, és, mivel látta hogy a cyzicusi lakosok fölötté nagy-szerű ünnepet tartottak az istenek ayjának tiszteletére, fogadta neki Anacharsis, hogy ha menten és egészségesen térend hazájába, épen ugy fog áldozni, a mint ezt látta a cyzicusi lakosoknál s viradó-ünnepet is alapítani. A mint tehát megérkezett Sythaországba, bevonult az ugynevezett Hyláába. Ez pedig az achilesi futtér mellett van s egészen telve mindenféle fákkal. Ebbe vonulván tehet Anacharsis,

¹⁾ A különféle scytha kerületekben divókkal.

elvégezte az egész ünnepélyt az istennő tiszteletére, dobot tartva kezében s bálványképeket kötve magára. De a scythák egyike észrevevén őt, midőn ezt tette, tudtul adta Sauliusnak, a királynak. Ez pedig, maga is megérkezvén, a mint látta hogy Anacharsis ezt teszi, nyilával megölte. S most, ha valaki említi Anacharsist, azt mondják a scythák, hogy nem ismerik, mivel t. i. Hellasba utazott és idegen szokásokkal élt vala. A mint pedig én Timnestől, Ariapith gyámjától, hallottam, ő nagybátyja volt Idanthirsnak a scythák királyának és fia Gnurusnak, a ki Lycusnak, Spargapith fiának, fia volt. Ha tehát Anacharsis ezen családból volt, hadd tudja, hogy saját fivére ölte meg; mert Idanthyrus volt Saulius fia; Saulius pedig megölte Anacharsist.

77. Azonban más elbeszélést is hallottam a Peloponéziaiaktól; hogy t. i. Anacharsis elküldetvén a scythák királyától, Görögország tanítványa lőn; s visszaérkezvén azt mondta volna a küldőjéhez, hogy a görögök mindnyájan foglalkoznak minden bölcsességgel ¹⁾, kivéve a lacedaemonokat; de hogy egyedül ezek tudnak józanul beszélni és felelni. Azonban ezt a mesét magok a görögök tréfából költötték. Azon férfiú tehát, a mint előbb mondva volt, megöletett: s ő bizonyára így járt idegen szokások s a helyenekeli közlekedése miatt.

78. Nagyon sok évvel későbbben hasonlóul járt Scyles, Ariapith fia. Ugyanis Ariapithnak, a scythák királyának, születik egyéb fiain kívül Scyles. Ez egy istriai, nem pedig belföldi nőtől származott, kit maga az anyja a görög nyelvben és írásban oktatott. Időmultával Ariapithot csel által ölte meg Spargapith az Agathyrusok királya. Scyles pedig átvette a királyságot s atyjának egyik nejét, ki nek neve volt Opia. S ez belföldi volt, a kiből Ariapithnak Oricus fia lett. De Scyles uralkodván a scythákon, semmikép sem kedvelte a scythá életmódot, hanem sokkal nagyobb hajlandósága volt a görögféle iránt, nevelésénél fogva melyben nevelkedett. S ezt szokta tenni: va-

¹⁾ Tudománnyal és művészettel.

lahányszor a scythák seregét a Borystheniták városához vezénylette (ezen borystheniták pedig önmagokat Miletbelieknek tartják), valahányszor mondom, Scyles ezekhez jött, a külvárosban hagyta a sereget, maga pedig valahányszor bejött a városba s bezárta a kapukat, letevén scytha ruháját, fölvelt görög öltözetet. S ebben sétálgatott a piacon, sem testőrök sem más valakinek kíséretében. De a kapukat őrizték, nehogy valaki a scythák közül lássa ezen ruhában. S a többire nézve is görög életmódot követelt s az isteneknek is görög szokások szerint áldozott. Midőn pedig egy hónapot vagy többet is eltöltött volna, eltávozott fölhuzván a szittya ruhát. Ezt sokszor tette. Palotát is épített magának Borysthenben és ott megházasult egy bel-földi nővel.

79. Midőn pedig meg kellett buknia, az ilyen alkalmakkal történt: ő a dionyzi Bacchus titkaiba kívánt fölavattatni, s midőn épen készült kezeibe venni a szent szereket, nagy csuda történt. Volt neki a borystheniták városában egy nagy és fényes háznak terjedelme (melyet kevéssel ezelőtt is említettem,) mely körül fejr köből faragott sphinxek és grífek álltak. Ebbe becsapott a menykő, s az egészen leégett. Scyles mind a mellett folytatta a szertartást. De a scythák gyalázzák a görögöket a bachusi ünneplések miatt, mivel azt mondják hogy nem illik olyan istent kigondolni, a ki örülségre buzditja az embereket. Mintán pedig Scyles föl volt ávatva Bachus titkaiba, a borystheniták egyike elment alattomban a scythákhoz, mondván: „Ti ugyan gúnyoltok minket, óh scythák, mivel Bachust ünnepeljük, s erőt vesz rajtunk az isten; de most ezen isten a ti királytokat is megkapta s ő tivornyáz s az isten befolyása által őrzöng. Ha pedig nem hisztek nekem, kövessetek és én megmutatom nektek.“ A scythák előjárói követték, s a borysthenita vezetvén őket, titkon egy toronyra helyezte. S midőn Scyles elvonult arra a bachusi menettel és a scythák tivornyázni látták, nagy szerencsétlenségnek tartották. S kimenvén, jelentették az egész hadseregnek a miket láttak.

80. A mint pedig Scyles hazájába indult, a scythák főnökül választván Octamasádot, a kit Tyres leánya szült,

föllázadtak ellene. S ő értesülvén a lázadásról s ennek okáról, Thráciába menekült. Ezt hallván Octamasad, Thráciába táborozott. S midőn Isternél volt, eleibe jöttek a thrákok. S már már összeütközni készülvén, Sitalces ¹⁾, követet küldött Octamasádhoz, ezeket mondván: „Miért mérközzünk meg egymással? Hiszen te nővéremnek fia vagy, s fivérem hatalmadban van. Add nekem ezt vissza, és én kiadom neked Scylest. És se te se én nem fogunk hadsereggel veszélyben forogni.“ Ezt üzenté neki Sitalces követség által. Mert Sitacles fivére, tőle elszökvén, Octamasádnál volt. Octamasád helyeselte ezt, s kiadván anyai nagybátyját Sitaclest, megkapta fivérét, Scylest. És Sitalces átvevén fivérét, elvonult, Octamasad pedig, azonnal helyben levágatta Scylesnek a fejét. — Így őrzik meg szokásaikat a scythák s ilyen büntetést szabnak azokra, a kik idegen szokásokat hoznak be.

81. A scythák sokaságát nem voltam képes bizonyosan megtudni, hanem különféle beszédeket hallottam számukról, hogy t. i. nagyon sokan vannak, és a valódi scythák kevesen. Ennyi azonban szemembe ötlött: Borysthen és Hypanis folyója között van egy vidék, melynek neve Exampäus, melyről kevéssel ezelőtt is tettem említést, mondván hogy keserűvíz forrása van benne, melyből kifolyván a víz ihatlanná teszi Hypanist. E vidéken találkozik egy rézedény, hatszor nagyobb a Pontus torkolatán levő kancsónál, melyet Pausanias, Cleombrot fia, fölszentelt. A ki nem látta még annak így magyarázom: a scythá rézedényben könnyen elfér hatszáz akó, s e scythá rézedénynek a vastagsága hat ujnyi. A benszülöttek mondják, hogy ez nyílhegyekből készült. Mert királyuk, kinek neve volt Ariant, tudni a karván a scythák sokaságát, parancsolta hogy mindegyik Szittya egy hegyet hozzon a nyilából s a ki nem hoz, azt halállal fenyegette. Hoztak tehát roppant sokaságu nyílhegyeket s ő neki tetszett ezekből emléket csinálni és hátra hagyni. Ezekből csinálta tehát ezen rézedényt és föllállította Exampäusban. — Ezeket hallottam a scythák sokaságáról.

¹⁾ A thrákok királya.

82. Nevezetességek nincsenek ezen országban, kivéve legnagyobb s legszámosabb folyók. A mi pedig a folyókon és a rónaságnak roppant terjedelmén kívül még nevezetes, azt megmondom. Hercules nyomát mutatják egy sziklán Tyres folyója mellett, mely egy férfinak nyomdokához hasonlít, de két rőfnyi nagyságu. — Ez így áll. De most visszatérek, a honnan elkezdtem az elbeszélést.

83. Darius készülvén a scythák ellen és hírnököket szétküldvén rendelendőket, hogy némelyek szárazföldi sereget, mások pedig hajókat állítsanak ki, s mások ismét a thrák Bosport áthidalják, Artabán, Hystaspis fia, Darius fivére, kérte hogy semmi esetre se táborozzon a scythák ellen, elősorolván a scythák szegénységet; de miután jó tanácsával rá nem birta, elhallgatott. Az pedig, midőn minden készen volt, kivezette a hadat Susából.

85. Darius, midőn Susából elindulván Chalcedónia Bosporusához érkezett, hol hid veretett, hajókra szállva az ugynevezett Cyanéi szigetek felé hajózott, melyekről azt mondják a görögök hogy ezelőtt bolygók voltak. S leülvén a templom mellett, szemlélte a Pontust, melyet méltó megnézni; mert minden tenger közl ez a legcsudálatosabb. Hossza tizenegyezer száz stádium; szélessége pedig, a hol legszélesebb, háromezer három száz stadium. Ezen tengernek a szája négy stadiumnyi széles. A száj, az az torkolat, hossza pedig, mely Bospornak neveztetik, s hol hidat vertek, mintegy százhusz stadium.

89. Darius megajándékozván Mandródest ¹⁾, átkelt Európába, meghagyván a Jónoknak hogy hajózzanak a Pontusba Ister folyójaig, s ha az Isterhez érkeznek várják ott, áthidalván a folyót; mert a hajóhadat Jónok, Aiolok és Hellespontbeliek vezették. A hajóhad tehát átkelvén a Cyanéi szigetekben, egyenesen Isternek tartott, s vizellenében vitorlázván két napi hajózásnyra a tengertől, áthidalta a folyó torkolatát, melyből kiágaznak az Ister szájai. Darius pedig átkelvén a Bosporon a hajóhidon, Thrácián keresztül indult; s elérkezvén Tear folyójának forrásaihoz, három napig tábort ütött.

¹⁾ A hid építőjét.

97. A mint Darius és szárazföldi serege megérkeztek az Isterhez itt mindnyájan átkelvén, meghagyta Darius a főnökek, hogy bontsák től a hidat s kövessék őt a szárazon a hajóhaddal. Midőn a Jónok főnök hozzá akartak fogni a szétbontáshoz és a parancsot végrehajtani Coes, Erxander fia, a Mitylénebeliek vezére, ezeket mondá Dariusnak, kérdezvén előbb valljon kedvesen fogadná-e annak a véleményét, a ki azt nyilvánítani akarná „Óh király, olyan ország ellen készülsz táborozni, melyen sem szántott föld nem fog látszani, sem népes város. Hagyd tehát a hidat állni a maga helyén azokat hagyván ott örökül a kik építették. S akár megtaláljuk reményünk szerint a Scythákat, akár nem leszünk képesek őket megtalálni, biztosan a visszavonulásunk. Nem is félek én attól, nehogy a scythák csatában győzzenek rajtunk, hanem inkább attól, nehogy ide s tova barangolva bajt szenvedjünk, ha őket meg nem találjuk. Azt mondhatná talán valaki érdekemben beszélek, mivel itt akarok maradni; azonban én a legjobbnak látszó véleményt elédbe terjesztem ugyan, óh király; de magam követlek s nem akarnék visszahagyni.”

Dariusnak nagyon tetszett e vélemény és ezt viszonozta neki „Lesbosi vendég! Ha bajtalanul térendek viszsza lakomba, jelenj meg mindenesetre nálam, hogy jó tanácsodat jó tettekkel viszonzzam.”

98. Ezt mondván és hatvan csomót csinálván a szijján, értekezésre hitta a főnök urait s így szóla: „Jóni férfiak, én megváltóztattam az előbb kijelentett nézetemet a hid dolgában. Vegyétek ezen szijjamat s cselekedjétek következőleg: mihielyt láttátok hogy elindultam a scythák ellen, azon időtől kezdve oldjatok föl mindennap egy csomót; s ha ezen idő alatt nem jövök vissza, hanem a csomók napjai elmulnának ¹⁾, hajózzatok vissza hazátokba, de addig (mivel így változott a nézetem) őrizzétek a hidat s azon legyetek egész erővel, hogy védjétek és megtartsátok. Ezt cselekedvén, nagyon fogtok nekem kedveskedni.” Darius ezt mondván, előre nyomult.

¹⁾ Ha annyi nap mulnék el a mennyi a csomó.

99. Scythaországnak tenger felé néző része előtt fekszik Thrácia. S a hol ezen földnek öble végződik, ott kezdődik scythaország s bele ömlik az Ister, torkolatával a délkeletközi szél felé fordulva. S most elmondom mi van az Isteren túl s minő nagy scythaországnak tenger felé kinyuló része. Az Istertől kezdve van a régi scythaország ¹⁾ mely délnek fekszik és Carcinitis nevű városáig terjed. Az ezen városon túli vidéket, mely ugyanazon tengerig huzódik és hegyes s a Pontusba kinyul, lakja a taurisi nép a Trachei nevű Cherzonézsig. Ez pedig keletre a tengerig terjed. Mert scythaország határainak két része épen úgy mint Atticáé, a tengert érinti, ez egyik délre, a másik keletre. És a Taurok épen úgy lakják scythaországnak ezen részét, mint ha Atticának más népe, nem pedig az Athéniek, lakná a Saniumi hegyfokot, mely legszélsőbb végét nagyon kinyújtja a tengerbe és Thoricus községétől Anaphlyst közséig terjed. Ezt csak úgy mondom, ha szabad kicsiny dolgokat nagyokkal összehasonlítani.

100. Taurison túl már scythák lakják a Taurok fölötti és a keleti tenger felé terjedő vidéket, valamint a cimмери Bospornak és Mäotis tavának nyugati részeit Tanaís folyójaig, mely ezen tónak egyik öblébe ömlik. Scythaországot tehát Istertől kezdve és fölfelé menve a bentartományba határolják először az Agathyrsok, azután a Neurok, továbbá az Emberfalók, végre pedig a Melanchlänök ²⁾.

101. Scythaországnak tehát, minthogy négyszöget képez s két része a tengerig elnyúl, mind a bentartományba érő, mind tenger melléki része egészen egyenlő, mert Istertől Borysthenig tíz napi út van; Boristhentől pedig Mäotis taváig, más tíz nap; és a tengertől a bentartományba a Melachlänokig, kik a scythák fölött laknak, husz napi út van. A napi utat pedig mintegy kétszáz stadiumra teszem ³⁾. Így scythaországnak határvonalai ⁴⁾ rug-

¹⁾ Hol a scythák laktak, mielőtt a Cimмерик kihajtották volna.

²⁾ Fekete köpenyűek.

³⁾ Tehát 120,000 láb; mert egy stadium 600 láb.

⁴⁾ A tengerpart hosszában.

hatnak négyezer stadiumra, s egyenes vonala, mely a bentartományba visz, szinte ennyi stadiumra. Ilyen tehát ezen föld nagysága.

102. A scythák meggondolván, hogy egyedül nem képesek Darius seregét nyílt csatában visszaverni, köveket küldöttek a szomszédokhoz. S ezek királyai csakugyan összejövén tanácskoznak, minthogy roppant sereg tart ellenök. Az összejöttek pedig voltak a Taurok, Agathirusok, Neurok, Emberfalók, Feketeköpenyűek, Gelónok, Budinok és Sauromaták királyai.

103. Ezek közül a Taurok ilyen szokásokkal élnek a hajótörést szenvedetteket és a kiket az ott kikötő Hellenek közül megfognak, ilyen módon áldozzák föl a szűznek¹⁾: az előzményes szertartások után bunkóval ütnek a fejükre. Némelyek mondják, hogy a testet letaszítják a szikláról (mert a templom sziklára van építve) s a fejet keresztre szegeznek; mások pedig megegyeznek ugyan a före nézve, de azt mondják, hogy a testet nem dobják le a szikláról, hanem a földbe temetik. S magok a Taurok mondják, hogy ezen Istennő, a kinek áldoznak, Iphigenia, Agamemnon leánya. — Az ellenekkel, a kiket kézre kerítenek, ezt teszik: mindegyik levágván az ellenség fejét, haza viszi. Azután hosszú póznára fűzvé, háza fölé állítja úgy hogy magasra érjen s főleg magasabbra mint a kémény. Azt mondják hogy e fejeket az egész háznak örei gyanánt emelik így föl. Élnek pedig martalékból és háborúból.

104. Az Agathyrusok legelpuhultabb férfiak s többnyire aranyos ruhában járnak. A nőkkel közösen élnek, hogy rokonaik legyenek egymásnak, s mindnyájan egy családot képezvén ne viseltessenek egymáshoz se iriglyettel se gyűlölettel. A többi szokásaik hasonlítanak a Thrákokéihez.

105. A Neurok scytha szokásokkal élnek. Egy nemzedékkel Darius hadjárata előtt kényszerültek kigyók miatt elhagyni az egész országot; mivel országuk sok kigyót hozott elő s még többen csaptak rájuk a fölöttök

¹⁾ Iphigeniának.

levő pusztákból, úgy hogy szorongattatva elhagyák földjeiket és a Budinokhoz költözködtek. Ugy látszik hogy ezen emberek bűvészek. Mert a scythák és a scythaföldön lakó Hellenek azt mondják, hogy a Neurok mindegyike évenként egyszer néhány napig farkasra változik s ismét visszatér előbbi alakjába. Én ugyan nem hiszem ezen meséjüket, de azért még is állítják, sőt meg is esküsznek reá.

106. Az Androphagoknak legvadabb erkölcsaik vannak minden emberek közül. Sem jogot nem tisztelnek sem bármiféle törvénnyel nem élnek. Ők nomádok, s a scythaihoz hasonló ruhát viselnek; de nyelvök sajátos; s az elősorolt népek közül egyedül ezek esznek emberi húst.

107. A Melanchlänek mindnyájan fekete ruhát viselnek, mitől nevezetöket is birják. Élnek pedig scytha szokásokkal.

108. A Budinok, nagy és számos nép, nagyon kék szeműek és vörös bőrűek. Vidékükön áll egy város, mely fából van s neve Gelon. Falainak mindegyik oldala hosszúságra nézve harmincz stadium, magas és egészen fából készült. Házaik és templomaik szinte fából vannak. Ugyan is ott találkoznak görög istenek, templomai görög módra faszobrokkal, oltárokkal és imaházakkal ellátva. S minden harmadik évben megülik Bachus ünnepét s tivornyáznak. Mert a Gelonok származásra nézve görögök; s kiüzetvén a kereskedelmi városokból, Budinoknál laktak. Élnek pedig részint scythá, részint görög nyelvvel.

109. A budinok nem élnek ugyanazon nyelvvel, mélylyel a Gelonok; s ugyanazon életmódjuk sincs. Mert a Budinok, bennszülöttek lévén, nomádok s egyedül az e vidéken lakók közül tetüvel táplálkoznak ¹⁾. A Gelonok pedig földmivelők, gabonaevők, kertbirtokosok s nem hasonlitanak hozzájuk sem arczra sem színre nézve. A görögök még is a Budinokat is Gelonoknak hívják, nem helyesen. Vidékek mindennemű erdőkkel sűrű. S a legsűrűbb

¹⁾ Mások azt mondják hogy *φθειροπαρεῖν* annyi mint *fenyőtobozt enni*.

erdőben van egy nagy, téres tó és egy mocsár s körötte nád. Ebben vidrákat, hódokat s más négyszegletes pofájú állatokat fognak, melyek bőreit a gubák körül varják. Heréik pedig hasznosak az anyaméh bajainak gyógyítására.

110. Sauromatákról így beszélnek: midőn a Hellenek harczoltak az Amazónok ellen (az Amazónokat pedig Öorpatának ¹⁾ nevezik a scythák, ezen név görög nyelvben *férfitölöket* jelent; mert a férfit *öruak* ²⁾ hívják, *pata* pedig annyi mint *megölni*), mondják hogy akkor a Hellenek győzvén a Thermodon melletti ütközetben elhajóztak s három hajón vitték magokkal azokat az Amazónok közül a kiket elevenen megfoghattak. De ezek megtámadván őket a tengeren, összevagdalták a férfiakat. Azonban a hajózáshoz nem értettek, sem a kormányrudakkal, vitorlákkal és evezőkkel bánni; hanem miután megölték a férfiakat, a hullám és szél önkénye szerint vitettek; s megérkeznek Cremnöbe Mäotis tavanál. Cremnö pedig a szabad ³⁾ scytháknak a földén van. Itt az Amazónok kiszállván a hajókból, előhaladtak a lakott vidéken; s legelőbb lócsordára akadván, ezt elrabolták; s a lovakon nyargalva fosztogatták a scythák jószágait.

111. A scythák nem bírták fölfogni a dolgot; mert nem ismerték sem a nyelvöket, sem ruhájokat, sem nemzetségeket, hanem csudálkoznak hogy honnan jöhettek. Azt gondolták még is hogy ugyan egy természetű férfiak s azért csatára keltek ellenök: de a csata után hatalmukba kerítették a holtakat a scythák s így megismerték hogy nők. Tanácskozáván tehát elhatározták, hogy semmiféle képen sem fogják többet megölni, hanem magok közül a legifjabbakat hozzájuk küldeni, oly nagy számban, a minőnek az Amazonokét gyanították; s meghagyták nekik hogy amazok közelében üssenek tábort s hogy azt tegyék a mit amazok tesznek. Ha pedig megtámadná, ne harczoljanak ellenök, hanem futamodjanak, s miután fölhagy-

¹⁾ *Ο'ιόρπατα.*

²⁾ *Ο'ιόρ.*

³⁾ Királyi.

nak az üldözéssel ismét közelökben táborozzanak. Ezt határozta el a scythák, gyermekeket akarván nemzeni velök.

112. Az ifjak kiküldetvén teljesíték a parancsokat. S miután az Amazonok észrevették hogy nem jöttek semmiféle bántási szándokkal, békével hagyák őket. S mindennap közelebb vitték a tábort a táborhoz. Az ifjaknak pedig, valamint az Amazonoknak is, nem volt egyébök, mint fegyvereik és lovaik s ugyan azt az életet viselték, mint ezek, t. i. vadásztak és zsákmányoltak.

113. Dél tájban ilyesmit cselekvének az Amazonok: egyenkint és kettenkint elszéledtek s kiürülés végett szétszóródtak messzire egymástól. A scythák észrevevén őket, ugyanazt tevék. S egyikök közeledett egy ilyen magányosan levőhez, és az Amazon nem üzte vissza, hanem bánni hagyott magával. S beszélni nem tudott ugyan vele, mert nem értették egymást, de kezével adta tudtára, hogy jönne el holnap ugyanezen helyre s hozna el mást is, jelt adva hogy ketten lesznek s hogy ő is hoz el egy másikat. Az ifju pedig midőn visszatért, elmondta ezt a többieknek. S következő nap eljött a helyre másod magával s találta az Amazont, a ki egy másikkal ott várta. A többi ifjak ezt hallván, magok is szelidítették a többi Amazonokat.

114. Azután egyesítvén táboraikat együtt lakának, mindegyik azt birva nőül, a kivel először közösült. A férfiak ugyan nem birták megtanulni a nők nyelvét, de a nők felfogták a férfiakét; s miután megértették egymást, így szóltak a férfiak az Amazonokhoz: vannak szüleink és birtokaink; ne viseljünk tehát hosszabb ideig ilyen életet; hanem menjünk vissza népünkhez s éljünk vele. Nejeink pedig ti lesztek és nem mások."

Azok pedig válaszoltak: „Mi nem lakhatnánk együtt a ti asszonyaitokkal, mivel nincsenek ugyanazon szokásaink amazokkal. Mi ugyanis nyilazunk, dárdát hajtunk és lovagolunk s női munkát nem tanultunk; a ti asszonyaitok pedig mitsem végeznek azok közül a miket elősoroltunk, hanem női munkákkal foglalkoznak a szekereken maradván és sem vadászatra sem máshova nem menve. Következő-

leg nem birnánk velök egyetérteni. De ha nőül akartok birni minket, s nagyon igazságosoknak látszani; menjetek szüleitekhez s kérjétek el osztályrészeteket; azután jöj-jetek vissza s lakjunk elkülönítve a mi vagyonunkkal.“

115. Az ifjak rááltak s így cselekedtek. Miután pedig megkapván az őket illető birtokrészt visszajöttek az Amazonokhoz, ezt mondták nekik a nők: „Mi félünk és rettegünk hogy ezen a vidéken kell laknunk, részint mivel megfosztánk titeket atyáitoktól, részint mivel nagy dúlásokat vittünk véghez a ti földetekben. Miután tehát méltóknak tartotok minket nejeitekül birni, tegyétek ezt velünk együtt: rajta! költözködjünk el ezen a vidékről s átkelvén Tanais folyóján lakjunk ott.“

116. Az ifjak ebben is megegyeztek; s átkelvén Tanaison indulának napkelet felé három napi utnyira Tanaistól s háromnyira Mäotis tavától az északi szél felé. S megérkezvén ama vidékre, a melyen most laknak, letelepedtek rajta. S innen van hogy a Sauromáták nejei a régi életmódot követik, lóháton menve vadászatra a férfiakkal és férfiak nélkül, háboruba indulva s ugyan olyan ruhát viselve mint a férfiak.

117. A Sauromáták scytha nyelvvvel élnek, de élet-től fogva hibásan beszélnek, mivel az amazonok nem tanulták meg tökéletesen. — A házasságra nézve így áll náluk a dolog: egy leány sem megy férjhez, mielőtt meg nem ölt egy férfit az ellenségek közül. Némelyek tehát meg is vénülnek mielőtt férjhez mennének, nem birván teljesíteni a törvényt.

118. A Scythák követői tehát megérkezvén ezen elősorolt népeknek összegyűlt királyaihoz, előadák nekik fölvilágosításul, hogy a Perza, miután a másik szárazföldön ¹⁾ mindent meghódított, hidat veretvén Bospor torkolatánál átkelt erre a szárazföldre ²⁾. Átkelvén pedig s aláigázván a Thrákokat, áthidalja Ister folyóját, mind ezt hatalmas alá kényszeríti akarván.

„Ti tehát semmiképen se maradjatok közönyösek s

¹⁾ Ázsiában.

²⁾ Európába.

ne nézzétek miként pusztulunk el, hanem egyetérve induljunk a megtámadó ellen. Ha ezt nem teszitek, mi szorongattatva vagy el hagyjuk az országot vagy maradvá alávetési föltételt kötendük ki: Mert mit csináljunk, ha ti nem akartok segíteni? Nektek azonban nem lesz ezért jobb dolgotok, mert a Perza épen úgy jön ellenünk mint ellenetek. Nem is fog ő a mi meghódításunkkal meglegedni s titeket megkímélni. Ezen állításunknak nagy bizonyítékát adandjuk elő. Ha a Perza egyedül mi ellenünk indítana hadjáratot bosszút állni akarván az előbbi szolgaságért, meg kellett volna kímélnie a többi népeket s egyesén országunk ellen jönnie; s így megmutatta volna mindnyájoknak, hogy a Scythák ellen indul s nem a többiek ellen. Most azonban mihelyt átkelt volt ezen szárazföldre, mindnyájokat a kik utjába esnek, aláigázza, és már hatalma alatt bírja a Thrákokat s többi között a mi szomszédainkat is a Gétákat.“

119. A Scytháknak ezen előadása után tanácskozá-
nak a népek részéről érkezett királyok s kétfelé ágaztak a véleményeik. Geloni, Budini és Sauromátai egyetértvén, segíteni ígértek a Scytháknak; de az Agathyrsi; Neuri, Androphági, Melanchlani és Tauri ezt válaszolták a Scytháknak:

„Ha ti nem lettetek volna az elsők, kik a Perzákat megbántottátok s háborút kezdtetek, s azt kérnétek a mit most kértek, helyesnek tartanók a ti beszédeteket s reátok hallgatva közösen cselekednénk veletek. Ti azonban betörvén nélkülünk amazok országába, uralkodtatok a Perzákon a mennyi ideig Isten engedte; s amazok, miután őket ugyanazon Isten felkölti, visszaadják nektek a kölcsönt. Mi sem akkor nem bántottuk legkevésbé is ezen férfiakat, sem most nem akarunk az elsők lenni a megbántásukban. De ha földünket is megtámadná s ő kezdené elbántani, mi sem fogjuk tűrni. Addig pedig nézök lehetünk s otthon maradunk; mert azt tartjuk, hogy a Perzák nem jönnek ellenünk, hanem azok ellen, a kik megbántásuk szerzői voltak.“

120. A mint a Scythák ezen jelentésről értesültek, elhatározták semmiféle nyílt csatába nem bocsátkozni, mi-

vel ezek nem álltak hozzájuk harcztársakul, hanem lassankint visszavonulva s tovább hajtva a nyájakat behányini a kutakat és forrásokat a melyek mellett elmennének, kiirtani a füvet a földből s két részre oszolni; és hogy ezen részek egyikéhez, melynek királya volt Scopasis csatlakozzanak a Sauromaták s hogy ezek, ha a Perza ide kanyarulna egyenesen Tanais folyójához vonuljanak vissza Mäó-tis tavának hosszában hátrálva; ha pedig a Perza visszafordulna őt megtámadva üzőbe venni. Ez volt a királyi Scythák egyik része fölállitva az uton, a mint mondatott. Hogy továbbá a királyiaknak két többi része, mind a nagy, melyen Idanthys uralkodott mind a harmadik, melynek királya volt Taxakis, egyesülvén s hozzájuk csatlakozván a Gelónok és Budinok, szinte egy napi uttal előzzék meg a Perzákat s lassacsán másfelé hátráljanak teljesítve a határozatokat; és pedig először vonuljanak vissza egyenesen azoknak vidékeire, a kik megtagadták harcztársaságukat, hogy ezeket a háboruba keverjék ha pedig önkényt nem válalnák magokra a Perzák elleni háborut, akarattuk ellenére is harczra kényszerítsék. Hogy végre ezután térjenek vissza saját földükre s meg is támadják az ellent, ha ez volna tanácskozmányaik eredménye.

121. A Scythák ezt elhatározván eleibe mentek Darius hadseregének előfutárokul küldve a lovasok legjobbjait. A szekereket pedig, melyeken a gyermekek és az összes nők laktak, s minden marháikat kivéve a mennyit mint élelmökre elegendőt visszatartottak, a szekerekkel együtt előre küldötték meghagyván nekik hogy mindig éjszak felé induljanak. Ezek tehát előre indultak.

122. A Scythák előfutárai a mint fölfedezték hogy a Perzák mintegy három napi utnyira Isteről távol vannak, ezen fölfedezés után, minthogy egy napi ut választotta el tőlük, táborni üttettek földulva a föld terményeit. A mint a Perzák látták, hogy a Scythák lovassága mutatkozik a mindig visszavonulók nyomai után indultak. S azután minthogy egyenesen a királyi Scytháknak egyik része felé tartottak, a Perzák üldözik őket kelet felé Tanaisig. S amazok átkelvén Tanais folyóján, a Perzák utánuk át-

kelték s üldözték, miglen keresztül vonulván a Sauromaták földén, a Budinok területére érkeztek.

123. Azon egész idő alatt midőn a Perzák Scythas és Sauromatországon keresztül vonultak, semmi kárt sem tehettek minthogy a föld parlagon hevert. De midőn a Budinok területére nyomultak, ott a fővárosra akadván, melyet a Budinok elhagytak s mindenestül kiűritettek vala, azt fölgyújtották. S ezt tevén mindig előre követék az ellenség nyomait miglen keresztülvonulván a Budinok földén a pusztába érkeztek. Ezen pusztát nem lakját semmiféle emberek; fekszik pedig a Budinok tartománya fölött s terjedelme hét napi ut. Tul a pusztán laknak a Thyssagéták, honnan négy nagy folyó folyván a Mäóták földén keresztül, beömlenek az ugynevezett Mäótiis tavába, melyek nevei következők: Lycus, Oar, Tanais, Syrgis.

124. Miután tehát Darius a pusztába jött fölhagyván a tovább indulással táborát ütött a seregével Oar folyója mellett. Ezt tevén, nyolcz nagy várdát építtetett, melyek egyenlőleg, legfőlebb mintegy hatvan stadiumnyira álltak távol egymástól, s melyek romjai napjainkig maradtak fön. De mialatt ő ezekkel foglalkozék, az üldözött Scythák megkerülvén a felföldet, visszafordultak Scythországba. A mint ezek egészen eltűntek, úgy hogy többé nem mutatkoztak, Dárius elhagyta a félig kész várdákat s megfordulván nyugat felé indult, azt gondolva hogy ezek az összes Scythák s hogy nyugatfelé futamodtak.

125. Előre menesztvén legnagyobb gyorsasággal a sereget, a mint Scythországba érkezett ráakadt a Scythák két részére ¹⁾, s ráakadván üzőbe vette őket, kik mindig egy napi távolságra hátráltak. S minthogy Darius nem szűnt meg utánuk indulni, a Scythák azok felé vonultak vissza, a kik megtagadták szövetségöket; és pedig először a Melanchlänök földére; s miután ezeket a betörő Scythák és Perzák megriasztották, a Scythák előre mentek az Androphágok vidékeire; s ezek is megrémülvén visszavonultak Meurisba; s ezeket is megijesztvén hátrálva mentek a Scythák az Agathérsok felé. Az Agathérsok

¹⁾ T. i. Idanthýrs és Taxacis hadtesteire.

látván hogy szomszédaik a Scythák elől megfutamodtak s rémülésben voltak, mielőtt a Scythák hozzájuk betörnének hírnököt küldöttek s megtiltották a Scytháknak határaikon átlépni, kijelentvén hogy, ha megkísérlendik a becsapást velök leend először csatájok. Ezekkel fenyegetvén az Agathysok a határokra siettek, szándokukban lévén visszaüzni a megtámadókat. De a Melanchlänök, Androphágok és Neurok, midőn a Scythákkal együtt a Perzák is betörték hozzájuk, nem fogtak erőhatalomhoz, hanem megfélemlkezvén fenyegetésükről, rémülten futának egyre észak felé a pusztába. A Scythák pedig nem jöttek többé a tiltakozó Apathysokhoz, hanem a Neurok földéről hazájokba mutatták az utat a Perzáknak.

126. A mint ez sokszor történt s meg nem szűnt ¹⁾, Darius egy lovast küldvén a Scythák királyához, Idanthys-hoz, ezt mondá: „Nyomorult ember; mit futsz mindig? Tőled függ egyet e kettő közül tenni: ha elég erősnek tartod magadat, hadaimnak ellenszegülni, állj meg hagyj föl a kóborlással és harczolj; s ha pedig elismered hogy gyöngébb vagy hagyj föl hasonlóul a futással s földet és vizet hozván ajándokul a te uradnak, alkudozzál vele.“

127. Ezekre így felelt Idanthys, a Scythák királya: „Az én dolgaik így állnak, óh Perza: én sem azelőtt nem futottam bár mitéle ember elől félelemből, sem most nem futok előled. Nem is teszek én most valami újabbat annál, mit béke idején tenni szoktam. Hogy pedig veled azonnal nem harczolok, ezt is megmagyarázom. Nekünk nincsenek sem városaink sem bevetett földeink: melyek miatt félvén nehogy elfoglaltassanak vagy pusztítottassanak, okunk volna veletek minél előbb harczra kelni. De ha minden áron kellene gyorsan oda jutnunk ²⁾, rajta vanunk ősi sirjaink; találjátok meg ezeket s próbáljátok földülni akkor megfogjátok tudni, valjon harczolandunk-e a sirokért vagy nem. De előbb ha csak valamely ok rá nem bír, nem kapunk veled össze. Ennyi elég legyen a csatára nézve. Uraimnak pedig egyedül Jupitert, őseim egyi-

¹⁾ Hogy t. i. a Scythák egy tartományból a másikba vonultak.

²⁾ Harczba keveredünk.

két, tartom és Vestát a Scythák királynéját. S a föld és viz ajándokai helyett olyan ajándékokat fogok küldeni; melyek hozzád illenek. Végre, hogy uramnak mondtad magadat, azt, biztosítlak, meg fogod siratni.“

Ilyen a scythák beszéd módja. — A hírnök tehát elment jelentendő ezt Dariusnak.

128. A scythák hallván a szolgaság nevét, haraggal teltek meg s elküldik a Sauromatákkal fölállított hadtestet, melyet Skopasis vezénylett, a Jónokhoz, megparancsolván hogy alkuba bocsátkozzanak ezekkel, a kik az áthidalt Istert őrizték. A visszamaradó scythák pedig elhatározták hogy nem fogják többé ide s tova barangoltatni a Perzákat, hanem mindig az étkezéskor őket megtámadni. Meglesvén tehát az időt, midőn Darius emberei étkezének, teljesíték a határozatokat. S a scytha lovasság mindig megfutamtotta a perzsa lovasságot; de a futamodó lovagosok a gyalogsághoz menekültek, mely segílyt ada nekik. A scythák tehát elkergetvén a lovasságot visszafordultak, mert féltek a gyalogságtól. Hasonló megrohanásokat éj idején is tevének a Scythák.

129. De a legnagyobb csudát, mely a Perzsák harcztársa és a Darius táborát megtámadó scythák ellensége volt, most mondom el; ez t. i. a szamarak ordítása és az öszvérek alakja; mert scythaország nem hoz elő sem szamarat sem öszvért, a mint azelőtt is kijelentettem; s nincs is egyáltalában egész scythaországban sem szamar sem öszvér a hideg miatt. Az ordító szamarak tehát megriaszták a Scythák lovasságát; és sokszor a Perzák elleni rohanásuk alatt lovaik hallván a szamarak ordítását, megijedtek, hátráltak, s meghökkentek hegyesítve füleiket, mivel nem hallották még azelőtt ilyen hangot s nem láttak ilyen alakot. De ez csak keveset használt a háborunak ¹⁾).

130. A Scythák valamennyiszer zavarban látták a Perzákat, hogy még hosszabb ideig maradjanak Scythaországban s maradv a mindenben szükkölködők sok bajt szenvedjenek, ezt tevék: mindannyszor visszahagytak né-

¹⁾ Dariusnak.

hányat saját nyájaikból a pásztorokkal együtt, s ők más kerületbe vonultak. Az oda jövő Perzák pedig elfoglalták a nyájukat és dicsekedtek a tettökkel.

131. Ez sokszor történvén, végtére Darius nagy inségre jutott; mit észrevevén a Scythák királyai hírnököket küldöttek, ki Dariusnak ajándékokat hozott: madarat, egeret, békát s öt nyilat. A Perzák kérdezték az ajándékok hozótól, mit jelentenek az adományok; de ő azt felelte, hogy nincs más megbízása, mint az átadás után azonnal eltávozni, intette azonban a Perzákat, hogy találják ki, ha bölcssek az ajándékok értelmét. Ezt hallván a Perzák tanácskozána.

132. Dariusnak az volt a véleménye, hogy a Scythák mind önmagokat, mind földüket és vizöket alávetik neki, így okoskodva: hogy az egér a földben születik ugyanazon terménnyel táplálkozva mint az ember; a béka pedig a vízben; s a madár leginkább hasonlít a lóhoz; végre a nyilakat mint saját erejüket adják neki át. Ez volt Dariusnak nyilvánított véleménye. De ezen véleménnyel ellenkezett Gobryas, egyike azon hét férfiu közül, kik megölték a Mágust¹⁾, gyanítván hogy az ajándékok ezt mondják: „Ha nem váltok madarakká, óh Perzák, hogy az égbe repüljete; vagy ha nem váltok egerekké, hogy a föld alá bujjatok, vagy ha nem lesztek békák, hogy a mocsárokhba ugorjatok, nem fogtok haza térni, sujtatván ezen nyilaktól.“ A Perzák így magyarázták az ajándékokat.

133. A Scythák egyik hadteste, mely előbb Mäotis tavának őrzésére, később pedig Isterhez rendelteték, hogy a Jónokkal alkuba bocsátkozzék, a mint megérkezett a hidhoz, így szóla: „Jóni férfiak, mi jövünk szabadságot hozva nektek, ha csakugyan hallgatni akartok reánk. Ugy vagyunk értesülve, hogy meghagyta nektek, csak hatvan napig őrizni a hidat s ha ezen idő alatt nem jönne vissza, hazátokba távozni. Ti tehát teljesítvén ezeket, nem fogtok vádra okot nyujtani sem amannak sem nekünk. Miután a kitűzött napokig vártatok, ezentul távozzatok el.“

¹⁾ A ki Cambyzes ellen föllázadt.

A Jónok megigérvén hogy ezt teendik, amazok leggyorsabban visszasiettek.

134. Miután Darius megkapta az ajándékokat, a viszsza maradt Scythák gyalogsága és lovassága szemben a Perzákkal csatarendbe áll, mint összeütközendő. De a mint a Scythák hadi rendben álltak, egy nyul ugrott föl a két tábor között, melyet azok látván, üzőbe vették. Zajoskodván pedig a Scythák és lármázván, kérdezte Darius az elenségek zajának okát; s miután értesült, hogy ők a nyulat kergetik, mondá azokhoz, a kikkel máskor is szokott társalogni: „Ezen férfiak nagyon megvetnek minket; és most úgy látszik nekem hogy Gobryas helyesen beszélt a scytha ajándékokról. Én is azt gondolván tehát hogy a dolgok így állnak, jó tanácsra van szükségünk, hogy biztos legyen a visszavonulásunk.“ Erre azt mondá Gobryas. „Óh király, én csak hir után ismertem ezen férfiak szegénységét; de ide jöven jobban ismertem meg, látva miképen játszanak velünk. Most tehát azt tartom, mihelyt az éj beköszön, gyűjtsuk meg a tábori tüzeket, a mint ez máskor is szoktuk tenni, csaljuk meg a katonák közül azokat, kik leggyengébbek a bajok elviselésére, kössük meg összes szamarainkat s távozzunk el, mielőtt Isternek tartának a Scythák, fölbontandók a hidat, vagy mielőtt a Jónok elhatároznának valamit, mi képes volna minket elpusztítani.“ Gobryas ezt tanácsolta.

135. Azután beköszönt az éj s Darius követte ezen tanácsot. A beteg katonákat s azokat a kiknek vesztőkkel legkevésbé törődött s a megkötözött összes szamarakat ott hagyta a táborban; ott hagyta pedig mind a szamarakat, mind a hadsereg tehetleneit e végett, hogy a szamarak ordítsanak; az embereket pedig visszahagyta ugyan gyengeségök miatt, de nyilván ezen ürügy alatt, hogy ő a hadnak egészséges részével megakarja támadni a scythákat, mi közben ők őrizték a táborn. Darius ezzel ámitván a visszahagyottakat, s meggyűjtván tábori tüzeket, leggyorsabban Isterhez sietett. A szamarak megfosztatva levén az emberek sokaságától, annál inkább ordítanak. A scythák pedig hallván a szamarakat, természetesen azt hívék, hogy a Perzák még táborukban vannak.

136. Nappalodván pedig a mint a visszahagyottak látták, hogy Darius elárulta őket, kezet nyújtottak a scytháknak s elmondták nekik a történeteket. Ezek, a mint ezt hallották, azonnal egymással csatlakozván, t. i. a két scytha hadtest, és az egyik, melyben a Sauromaták, Budinok és Gelónok voltak, egyenesen az Ister felé üldözték a Perzákat. De mivel a perzsa sereg többsége gyalogságból állt s nem ismerte az utakat, nem levén meghatározott utak, a scytha sereg ellenben lovasokból állt s ismerte a legrövidebb utat; azért eltévesztették egymást és a scythák sokkal előbb érkeztek, így szóltak a hajókon levő Jónokhoz: „Jóni férfiak, a napok száma lejárt reátok nézve és ti nem tesztek jól, ha még maradtok. De mivel előbb félelemből maradtatok, bontsátok most föl a hidat és menjetek el minél előbb, örülve hogy szabadok vagytok s hála adva ezért az isteneknek és a scytháknak. A ti előbbi uratokkal pedig úgy fogunk bánni, hogy semmiféle emberek ellen nem fog többé táborozni.“

137. Erre a Jónok tanácskozáának. S az athéni Miltiadesnek, ki a hellesponti Chersonitákat vezényelte s fölöttük kényuralkodék, az volt a véleménye, hogy hallgasanak a scythákra és szabadítsák föl Jóniát. De a miléti Histiaeus ellenkező véleményben volt, mondván: hogy most mindegyik közülök Darius hatalma által kényuralkodik saját városán; megtöretvén pedig Darius hatalma, sem maga nem lesz képes a Milétiek fölött uralkodni, sem más valaki másokon, mert a városok mindegyike inkább népuralmat fog akarni mint kényuraságot.“ Histiaüs kijelentvén ezen véleményt, azonnal mindnyáján ehez csatlakoztak, jöllehet előbb Miltiadesét pártolták.

139. Ezek tehát Histiaüs véleményének adván elsőséget, elhatározták ezen munkával és beszéddel még hozzájárulni: t. i. fölbontani a hidnak scythaország felé néző részéből olyan nagy darabot, minő a nyíllövés hossza, hogy látszassanak valamit tenni, ámbár mitsem tesznek s nehogy a scythák kísérletet tegyenek erővel átlépni az Istert a hidon; — s fölbontva a hidnak scythaország felé levő részét azt mondani, hogy mindent meg fognak tenni, mi a scyt-

háknak kedves. Ezt hozzácsatolták a véleményhez ¹⁾; s ezután mindnyájok nevében Histiaüs válaszol így szólva: s scytha férfiak, hasznos tanácssal jöttök s jókor sürgőttek a dolgot. Valamint ti hasznos utmutatást adtok nekünk, úgy mi készséggel szolgálunk nektek; mert látjátok, hogy a hidat is fölbontjuk, s teljes buzgalmunk is lesz, mivel szabadok akarunk lenni. De mialatt mi ezt fölbontjuk, alkalmas időtök van amazokat fölkeresni, megtalálván őket mintd érettünk mind tinmagatokért úgy állni rajtok bosszút a mint megérdemlik.“

140. A Scythák másodszor is hívén a Jónoknak hogy igazat szólnak, visszafordultak a Perzák keresésére, de eltévesztették az egész kivonulásukat. Ennek okai azonban magok a Scythák voltak, minthogy ezen a tájékon elpusztíták a lovak legelőit s behányák a vizeket. Ha ezt nem tették volna, könnyű leendet nekik, ha akarták volna, megtalálni a Perzákat. De a miről azt gondolták, hogy magokra nézve leghasznosabban van elhatározva, abban csalatkoztak. A Scythák ugyan is saját országuknak ama vidéken vonulván keresztül, hol, takarmány is s víz is volt a lovak számára ott keresték az elleneket, azt vélve, hogy ezek is ilyen vidékeken keresztül eszközlék futásukat. De a Perzák az önmagok által keletkezett uton maradtak s azon mentek vissza. S így is alig találták a hidat. Mivel pedig éjjel érkeztek meg és a hidat fölbontva találták, nagy félelem támadt bennök, hogy a Jónok elhagyták őket.

141. Volt pedig a Darius seregében bizonyos egyiptomi férfiú, a ki legerősebben tudott kiáltani az emberek közül. Ezen férfit föllállítván Ister partjára Darius, azt parancsolta neki, hogy hívna a miléti Histiaüst, a mit lett is. És Histiaüs meghallván az első fölhívást, átengedte az összes hajókat a sereg átszállítására s összekötötte a hidat.

142. A Perzák tehát így illantak el; s Scythák pedig keresvén őket, másodszor is eltévesztették. S ezóta ré szint azt itélik a Jónokról, hogy mint szabadok az összes

¹⁾ Melyet Histiaüs javaslatára elfogadtak.

emberek közül, a legrosszabbak és leggyávábbak, részin azt mondják, hogy, ha mint szolgák jönnek tekintetbe, legjobban szeretik uraikat s legkevésbé szoktak elszökni. Ezt lobbantják a Jónok szemére a Scythák.

Herodot VI. könyvéből.

40. Cimon fia, Miltiades, kevés idő előtt érkezett Cherzonézbe, s a jöttet súlyosabb bajok érték azoknál, melyekben most találkozték. Mert három évvel későbbén futamodott a Scythák elől. Ugyan is a nomád Scythák megboszszankodva Darius király betörése miatt egyesültek és Cherzonézig előre nyomultak. Ezen betörőket nem várta be Miltiades hanem megfutott Cherzonézből, miglen a Scythák el nem távoztak.

84. Magok a Spartánok azt mondják, hogy Cleomén nem örült meg valamely isten csapása által, hanem hogy ő a Scythákkal társalogva borivó lett s innen megörült. Mert a nomád Scythák, miután Darius betört az országukba, vágyódtak bosszut állni rajta, és Spartába küldvén követtséget, flarczszövetséget kötöttek s abban állapodtak meg hogy szükséges volna törekedniök magoknak a Scytháknak Phasis folyója hosszában Médiába betörni, a Spartánoknak pedig Ephesusból kiindulva fölfelé vonulniök és azután ugyanegy ponton egyesülniök. S mondják hogy Cleomén, megérkezvén e tárgyban a Scythák, nagyon bensőleg társalga velök; s nagyobb mértékben társalogva velök semmint illett volna; megtanult tőlük tiszta bort inni. E miatt tartják őt örülnék a Spartánok ezóta, a mint magok beszélnek, ha tiszta bort akarnak inni, ezt mondják: „scytha módra!”

Herodot VII. könyvéből.

64. A scytha Sákok fejükön viseltek egyenesen álló hegyesen végződő turbánokat; bő nadrágba voltak öltözködve; honi ijákat, töröket és *sagaris* nevű baltákat vittek. Ezeket, noha Amyrgi Scythák voltak, Sákoknak nevezték; mert a Perzák a Scythákat egyetemben Sákoknak nevezik.

Jegyzetek Herodotához.

I., 105. Szent Jeromosnál (Epithaphium Fabiolae. Epist. 84.) olvassuk: Ecce subito discurrentibus nunciis, Oriens totus intremuit: ab ultima Maeotide, inter Glaciam Tanain et Massagetarum immanes populos, ubi Caucasii rupibus feras gentes Alexandri claustra cohibent, erupisse Hunnorum examina, quae pernicibus equis, huc illucque volitantia, caedis pariter ac terroris cuncta complerent. Hanc gentem Herodotus refert sub Dario regemedorum, viginti annis orientem tenuisse captivum, et ab Aegyptiis et Aethiopibus annum exegisse vectigal. — Kettőben tévedt sz. Jeromos; mert nem Darius, hanem Cyaxares alatt történt a scythák betörése s nem 20 hanem 28 évig tartották elfoglalva Azsiát. — Sz. Jeromos született Dalmátiában 342-ben. —

'Ενάρσις. Mongolban *ersu* vagy *ere* *ersu* himnőt korcsfajt jelent, *nüri* pedig kicsapongó életet, gyógyíthatlan betegséget. Meglehet hogy e szavakból képezte Herodót a görögös nevet, azon szóhoz idomitván még is azt, melylyel a Perzák asszonyos férfiakat jelöltek. Így Neumann (Die Hellenen im Skythenlande. I. 163. l.) Zeuss azonban (Die Deutschen u. die Nachbarstämme, 294 l.) azt véli, hogy 'Ενάρσις egészen perza szó, származva a perza *ner*-ből (sanskrit *nara*) mi *himet* jelent és a kizáró (privativum) *a-* vagy *e*-ből: de erre jól jegyzi meg Neumann, hogy a görögben nincs kizáró *e*, hanem csak *a*.

IV. 2. Neumann (Die Hellenen im Skythenlande I. k. 281. s k. l.) nem találja elegendőleg indokoltnak a szolgák megvakítását s azt gondolja, hogy félreértés van a dologban. Herodot tolmácsa t. i. azt mondta neki, hogy a scythák megfosztják szolgálkat a *tossutól*, mi scythá nyelven *tejfölt* jelent. De Herodot nem értvén e szót, *Τω ὄσσεν*-t (a szemek) értette alatta.

Niebuhr azt modja Arábia leírásában, hogy ő maga látta Basrában, miként a bivalkanczák fejésekor egy árabs a kancza nemző részébe dugta a karját, minthogy így csiklándoztatván több tejet ad.

IV. 5. 6. Pelloutier (histoire des Celtes; vol. 1. pag. 136.) Nominativusoknak tekinti a Lipoxain-t, Ar-

poxain-t, Kolaxain-t, s azt gondolja, hogy a vég *xa-in* ugyanaz az ó német *sahn-*, német *sohn-*, angol *son-*nal, úgy hogy a főnérintett nevek ezt jelentenék: Lipofia, Arpofia, Kolafia. — De Neumann (185. 186. l.) a xais-t ugyanegynek tartja a mongol *Ktsi* végraggal, mely által ige-törzsből részesülők képeztetnek, hogy főnevekül használtas-sanak. Mongolban *Khulaghukhu* vagy *khulughukhu* annyi mint *rabolni*; *Khulaghuktsi* vagy *khulaghatsi* = *rabló*; s mivel a ki-ejtésben kilökik a szavak közepén az inybetüket, lesz *Khuloktsi* vagy *Khulatsi*. Kolaxais tehát *rabló*, mivel bátorsága volt, az égből leesett aranyszereket magához ragadni. — Továbbá Arpoxais megegyez a mongol *urbaktsi-*, *urbatsi*-val (bátortalanságból valamitől elforduló ember), Lipoxais pedig, vagy, mint némely kiadásban áll, Nitoxais a mongol *nitsoktsi*-val, mi valamitől távozó embert jelent. Már pedig láttuk, hogy mindkét testvér elfordult az égből lehullott aranyeszközöktől.

Targitaust, szinte a mongolból magyarázhatni Neumann (184. l.) szerint. Reschid-ed-din keleti író említ bizonyos Targhutai-t, ki a mongol Taidsiutok vezére volt, és bizonyos Tarkudai-t a Berghut törzsből. E név származik *tarkha-khu* határtalan módtól, melynek *jelentése*: „magát kiterjeszteni, elszaporítani.“ S ez leginkább illik egy nép törzsatyjára.

Az Auchatokra nézve megjegyzi Neumann (181. 182. l.) hogy még most is létezik egy *Aochan*, *Aokhan* nevű mongol törzs. E nevek többes száma pedig *Aochat*, *Aokhat*; s mivel a mongol *ao* majd úgy hangzik mint *au*, tökéletes a megegyezés a herodoti *Auchat* és mongol *Aochat* között. Továbbá *aoghat* mongol nyelvben a *legrégiebbeket* jelenti. Már pedig a herodoti Auchatok a három scythá testvér legidősebbjétől származtak.

A Katiarok nevét illetőleg azt mondja Neumann (183. l.) hogy mongolban *choitu* vagy *Khoitu* annyi mint *mögötti*, *utáni*, *következő*; *khoitu üre* = *következő gyümölcsök, ivadékok*. De *choitu* egyszerű hangzóval is fordul elő, mint *Khodsim türüksän* = a később szülött, az ifjabb fiu. Így tehát a Katiarok, minthogy a második fivértől származtak, nem mások mint mongol nyelvű *khoitu ere*, az az, későbbi ivadékok.

A herodoti Paralat nevet összehasonlítják némelyek a *Berlas* vagy *Borolot* mongoltörzsnévvel.

A *Skolot* név még ma is főnáll a mongoloknál, mint-hogy Burättörzsök szintígy neveztetik (Neumann 180. l.), csak a kimondása nem bizonyos, t. i. vagy *Solok*, vagy *Tsolok* vagy *Dsolok*. E szó törzse *dsol* = szerencse, előny, siker. S így már azt is tudhatjuk, hogy a scythák királyának mellékneve, melyet Herodot említ, nem volt egyéb mint *dsoltu*, *dsoltai* = szerencsés.

Végre ha a görögök a skolotokat scytháknak nevezték, világos hogy ezen legutóbbi név nem szittyá szó. Azt mondják, hogy nyilazási ügyességök miatt nevezték így s hogy e nevet a szlávoktól tanulták. Lithvániában még most is hallani e szót *szauti* = löni, lövés, nyilazni, nyilas. Livonia, Finnland-, Laponia- és Kurlandban e szó *szkytta*, *Kytta*, *kyt* = íjász; s ezt a régi poroszok *szythi*-nek nevezték. Pelloutier ellenben a kérdéses szót a német *ziehen*-től (költözködni, utazni) származtatja, mivel a scythák vándornépek voltak (*Larcher: Histoire d'Hérodote*. 3-ik köt. 414. l.) Legujabb időben Cyprien Robert (*Le monde slave*. Paris, 1852. II. köt. 68. l.) az illyr nyelvből magyarázza a *szittyá* szót és pedig *szkitati* igéből, melynek jelentése, kóbor életet viselni. Ezen szó, ugymond, a szlávoktól ment át a görögökhöz, kik annyira visszaéltek vele, hogy különféle barbár népeket jelöltek ezen általános névvel.

Mások arra hivatkoznak, hogy a szlávok még jelenleg is *Tsudoknak* nevezik a finneket, s hogy *Tsud* nem más mint a görög *Σκόθ*. De erre azt lehet válaszolni, hogy a szlávok minden idegent neveztek *Tsudnak*, s csak későbbben kivált a finneket. S azután nem is lehet bebizonyítani, hogy a görögök a szlávoktól vették volna át a *szittyá* (*Σκόθ*) szót. A szittyákkal szomszédos nép, melyet a görögök legelőször tanultak ismerni, voltak a géták a Balkán és alsó Duna között; ezek pedig thrákok voltak. Valószínű tehát, hogy a görögök ezeknél halották legelőször a *szittyá* nevet (Neumann 139-140. l.)

IV. 7. Darius 508-ban Kr. e. indult a scythák ellen, következőleg a scythák származási éve 508. Kr. e.

IV. 11. Araxes általában *folyót* jelentett a keleti népeknél s Herodot azt tulajdonnévnek vette; azért adja ő különféle folyóknak e nevet. A szövegben előforduló Ara-

xes alatt az Jaxartest vagy a mai Volgát kell érteni, és semmi esetre sem az arméniai Araxest. (Neumann 125. 126. l.)

IV, 27. Neumann szerint az arimaspok a közép, aranydus Uralon, a régi finnek honában laktak s a finn nyelvben *vuorin-maa* hegyvidéket jelent. Ha pedig, Schott szerint, a *spu* szónak *ps*-je a finn *seppä*-ből (kovács) keletkezett, akkor *vuorin-maa-sepül* hegyvidéki kovácsműhelyt jelentene. Aristeas tehát ezen népet, mivel bányászattal foglalkozott, görög nézet szerint Cyclopeknak, azaz egyszeműeknek nevezte, miből Herodot azt következtette, hogy maga a név Arimasp is egyszeműt jelent.

IV, 52. *Exampaios* Neumann szerint a mongol nyelvből magyarázható. A mongol *dsam* utat jelent; *exam* tehát = *jeke dsam* (nagy út). A végtag *paios*-t pedig a mongol *bui*-nak (vannak) tartja.

IV, 59. Mongolban *abija-khu* jelent csirázni; *abija* tehát azon istennőt jelentheti, ki a füveket csiráztatja.

Ot-utsir mongol nyelvben az *évek oka*, tehát a napisten. Ebből ötösyrt csinált Herodot.

Artimpasában, mely Argimpasának is iratik, ismét mongolgyökök rejlenek Neumann szerint. Mongolul *ergim büsü* jeles alakot jelent.

Thamimasadas, vagy Thagimasadasban rejlik a mongol *dügüs* vagy *tägüs*, töröktül *tengis*, magyarul tenger. A szó végtaga pedig a mongol *sadu* (jó, kedves barát.)

IV, 61. Ezen szokás, mely szerint a hust a levágott állatnak lenyuzott bőrében megfőzik, maig is fenáll a mongol Bűrâteknél *Gmelin* (Reise durch Siberien) tanúsága szerint.

IV, 62. Ammian Marcellin ezt mondja a hunokról: „Nec templum apud eos visitur aut delubrum, sed gladius barbarico ritu humi figitur nudus, eumque ut Martem colunt.“

IV, 67. Hasonlót mond Ammian Marcellin (31. könyv. 2. fej.) a hunokról: „Futura miro praesagiunt modo: nam rectiores virgas vimineas colligentes, easque cum incantamentis quibusdam secretis praestituto tempore discernentes, aperte quid portendatur norunt.“

ACHAEUS.

(Szül. 484-ben Kr. e.)

9-ik törödék. ¹⁾

Jó tehát, scytha módra enni és inni.

EURIPIDES.

(Szül. 480-ban Kr. e. 75-ik Olympias 1-ső év.)

„Rhesus“ drámából.

426—431. v. Egy közelhatáros föld, scytha nép, midőn Trójához indulni akartam, háborút indított ellenem. Megérkeztem az Euxin-tenger partjához, átszállítván a thrák sereget. Ott lándzsával a földre ontatott scytha vértömeg s hozzávegyült thrák halál is.

CHÖRIL.

(472-től 399-ig Kr. e.)

III-ik töredék ²⁾.

A juhlegeltető Sákok, származásra nézve scythák, lakták a buzatermő Áziát; s a Nomádoknak, igazságos embereknek, voltak gyarmatosaik.

ANDOCIDES.

(Szül. 468-ban. Meghalt 394-ben Kr. e.)

III. Beszéd a Lacedaemonokkal békéről.

5. Ezen időtájban körülfalaztuk Piraeust
és háromszáz scythá ijaszt bérbe fogadtunk. ³⁾

HIPPOCRATES.

(456—366 Kr. e. Mások szerint 460—377 Kr. e.)

A szelek-, vizek- és helyekről.

26. §. Európában van egy szittya nép, mely Mäótiis

¹⁾ Wagner: Fragmenta Euripidis, perditorum tragicorum omnium. Parisiis, 1846.

²⁾ Dübner: Asii, Pisandri Panyasidis, Choerili, Antimachi fragmenta. Parisiis, 1840. Kapcsolatban Heziod kiadásával.

³⁾ Ugyanezt mondja Aeschines a *rosszul viselt követségről* című beszédének 173-ik §-ában.

tava körül lakik, különböztén a többi népektől, és sauromatáknak neveztetnek. Ezek hölgyei szoktak lovagolni, nyilazni s lóhátáról dárdákat hajítani és ellenekkel harczolni, miglen szüzek; nem szűnnek pedig meg szüzek lenni ¹⁾, miglen az ellenekből hármat meg nem öltek, és nem élnek előbb együtt (férjeikkel), mint a törvény szerinti áldozatokat áldozván. A ki a maga számára férjet kapott, megszűnik lovagolni, miglen ezt nem követeli egy általános hadjárat szüksége. Jobb mellők nincsen; mert csecsemő gyermekek levén még, anyáik mesterségesen dolgozott rezet, melyet azonkívül izzóvá is tesznek, jobb mellőkre helyeznek és kiégetik, hogy növése elmaradjon, és az egész erő s izmosság a jobb vállra és karba átmenjen. A többi scythák alakjára nézve, minthogy ők önmagokhoz hasonlítanak és semmiképen másokhoz ²⁾, ugyanaz áll, mi az egyptomiakról, kivéve, hogy ezek a forróságtól kínoztatnak, azok pedig a hidegtől. Az ugynevezett szittyá pusztaság gyepes, kopár ³⁾ és középszerűleg vizes lapály; mert vannak nagy folyók, melyek a vizet eltérítik a lapályokból. Itt élnek is a scythák; s pásztoriaknak neveztetnek, mivel nincsenek házaik, hanem szekereken laknak.

27. §. A szekerek közül a legkisebbek négykerekűek, mások pedig hatkerekűek. S ezek gyékényekkel vannak körülkerítve; s ugy is építvék mint a házak, részint egyszerűleg, részint háromszorosan ⁴⁾; s ezek sátorok is eső, hó és szelek ellen. A szekereket huzza részint két, részint három pár ökör szarvak nélkül; mert a hideg miatt nincsenek szarvaik. E szekereken tehát élnek a nők gyermekeikkel; magok a férfiak pedig lovakon vitetnek; s utánuk indulnak csordáik, t. i. marhák és lovak. S annyi ideig maradnak ugyanegy helyen, a meddig állataiknak elegendő takarmányuk van; midőn pedig már nincs, más vidékre mennek. Magok főtt hust esznek, kanczatejet isz-

¹⁾ Nem mennek férjhez.

²⁾ Más népekhez.

³⁾ Fanélküli.

⁴⁾ Részint egy, részint három rakasszal, vagy emelettel.

nak és *ippákít* ¹⁾ falatoznak; ez pedig turó lovakból ²⁾. Így áll a dolog életmódjok és szokásaikra nézve. Az évszakokat és testalkatot illetőleg pedig, minthogy a szittyai nép nagyon eltér a többi emberektől és maga magához hasonlít, úgy áll a dolog valamint az egyiptominál; és legkevesbé sem szapora. S az ország legkevesebb vadállatot nevel mind nagyságra mind sokaságra nézve ³⁾, mivel épen a gönczölszekere és Uralhegysége alatt ⁴⁾ fekszik, honnan az északi szél fú. De ha végtére a nap legközelebb áll hozzá, midőn a nyári napfordulóba lép, akkor rövid ideig melegít is. S nem igen érkeznek oda meleg vidékekből fuvó szelek, kivéve ritkán és gyöngén. De északról mindig fúnak hótól, jégtől és sok víztől hideg szelek, és soha sem hagyják el a hegyeket, e miatt pedig ezek lakhatatlanok.

28. §. Nappal sok kőd foglalja el a lapályokat, és nedves helyeken ⁵⁾ élnek ⁶⁾, úgy, hogy mindig van tél, nyár pedig kevés napig, és ezek alatt sem nagyon; mert a lapályok magasak és kopárok s nem környeztetnek hegyekkel, hanem északról fölfelé emelkednek. És vadállatok nem válnak nagyokká, hanem képesek a föld alá elrejtetni magokat; mert a tél és a föld kopársága gátolják ⁷⁾ de még sincs menhelyök és biztonságuk. — Az évszakok változásai nem nagyok sem nem erősek, hanem hasonlók és keveset különböznek. Azért külalakjaik is hasonlók közöttök, s mindig hasonló étellel élnek s ugyanazon ruházattal nyáron és télen, nedves és sűrű levegőt fölszíva s hó és jégvizet iva, hiányozván a megerötetés; mert lehetlen, hogy akár a test akár a lélek képes legyen magát megerötetni, hol nem fordulnak elő erős évszaki változások. Ezen szükséges okok miatt testalkatuk vastag és husos, tagjaik

¹⁾ *ἰππάκιον*.

²⁾ Az az, kanczatejből.

³⁾ Az az, a szittyai földön kevés vadállat van s az is kicsiny.

⁴⁾ *ὄρεσι τοῖς Περαιοῖσιν*.

⁵⁾ *ἐν νότοις*.

⁶⁾ A szittyák.

⁷⁾ Hogy nagyra nőjjenek, és máshová rejtseék el magokat.

nedvesek és bágyadtak s altestők legnedvesebb minden üregek közül a hasban; mert nem lehetséges, hogy az altest kiszáradjon ilyen országban, ilyen természet mellett s ilyen évszaki állapotban. De kövér s kopár husok (szakállatlanságuk) miatt egymáshoz hasonlitanak alakjaik, a hímek a hímekhez, a nőiek a nőiekhez.

29. §. Mert hasonlóknak lévén az évszakok, nem történnek korcsulások vagy rosszabbulások az ondó egyesülésében, hacsak nem valamely erőszakos eset vagy betegség által. Nagy bizonyítékot hozandok pedig föl a nedvességre nézve. Ugyan is azt fogod találni, hogy sokan a scythák közül, s mindnyájan, a kik pásztoriai, égetve vannak a vállakon, karokon, kéztöveken, mellen, csipőkön és ágyékokon semmi más okból, mint természetők nedvessége s puhasága miatt; mert nem képesek sem az ijákat feszíteni ¹⁾, sem a hajítódárdának kellő lökést adni vállakkal nedvességök s bágyadtságuk következtében. De ha égettetnek, kiszárad a tagokból a nedv tulsokasága s a testek izmosabbakká, tökélyesebbekké s kiképzettebb taguakká lesznek. A test löcslábu és széles, mivel nem hagyják bepólyázni magokat, mint Egyiptomban, s nem is szoktak hozzá a lovaglás végett, hogy t. i. jól üljenek lóháton, és az ülő életmód miatt; mert a férfiak, miglen nem képesek lóháton menni, az időnek legnagyobb része alatt szekeren ülnek, és ritkán gyalognak az átköltözések s kóborlások végett. Ellenben csudálatos, minő szívacsos testszerkezetök van a nőknek. A szittya nép vörössárga színű a hideg miatt, nem sütvén oda erősen a nap; a hidegtől pedig megperzselődik a fehér szín s vörössárgává lesz.

30. §. Nem lehetséges, hogy ilyen természet szaporra legyen; mert a férfiuban nem támad nagy vágy a közösülés után természetének nedvessége, altestének bágyadtsága és hidegsége miatt, mikből gyaníthatni, hogy a férfi legkevésbé képes nemzeni, s azonkívül a lovaktól is mindig rázatván gyöngék lesznek a közösülésre. A férfiaknál ezen okok fordulnak elő; a nőknél pedig a hus-

¹⁾ Ugy a mint a célba vett tárgy kívánná.

kövérsege és nedvessége. Az anyaméh ugyan is nem fogadhatja föl többé az ondót. A havi tisztulás sem jelenkezik náluk mint szükséges, hanem kis mértékben és idő multával. Az anyaméhszáj be van zárva a kövérség miatt s nem fogadja magába az ondót. Magok a nők tétlenek és kövérek s altestők hideg és bágyadt. S ezen szükségképeni okokból nem szapora a szittyá nép. Nagy bizonyítékot nyújtanak erre a szolgálók; mert alig jönnek össze valamely férfiúval, már viselősek lesznek nehéz munkájok s a hus soványsága miatt. Ezeken kívül vannak még a scythák között számos nőszhetlenek is ¹⁾, s női munkákat végeznek s hasonlóul beszélnek mint a nők. Az ilyeneket férfitlanoknak nevezik. A benszülöttek valamely istennek tulajdonítják az okát, tisztelik és imádják ezen embereket, féltvén mindegyik önmagát ²⁾.

31. §. De nekem úgy látszik, hogy ezen, és minden többi, betegségek isteniek ³⁾ s egyik sem isteniebb a másiknál vagy emberiebb, hanem mindnyájan isteniek ⁴⁾. S az ilyenekből ⁵⁾ mindegyiknek van saját természete s egyik sem származik a természeten kívül. Miként látszik nekem e betegség támadni, elmondandom. A lovaglás miatt tomporköszvény lepi meg őket ⁶⁾, minthogy mindig a lovakról lelóggatják lábaikat. Azután sántikálnak és cipelik a csipőket, kik nagyon sinlődnék. Gyógyítják pedig önmagokat következőleg: midőn a betegség kezdődik, fölვágják mind a két eret a fül mögött s miután elfolyt a vér, meglepi őket gyöngeség miatt az álom és alusznak. Azután fölébrednek, némelyek egészségesen, mások pedig nem. Nekem tehát úgy látszik, hogy ezen gyógyítás által megsemmisül az ondó, mert a fülek mögött vannak erek, s ha valaki ezeket fölвágja, terméketlenek lesznek, a kik magoknak fölвágták. Már pedig úgy látszik nekem, hogy

¹⁾ εὐνουχίας herélthez hasonló, a nélkül hogy ki volna herélve.

²⁾ Nehogy ilyen betegségbe essék.

³⁾ Rendkívüliek.

⁴⁾ Rendkívüli származásuak.

⁵⁾ Ilyen betegségekből.

⁶⁾ A szittyákat.

ezen ereket vágják fel. Erre, ha nőkhez közelednek s nem képesek azokkal élni, eleinte nem veszik azt figyelembe, hanem nyugodtak; de miután ezt kétszer és háromszor sőt sokszor megkísérlik s ekkor sem üt ki másképen a dolog, azt gondolván hogy valamely isten ellen vétkeztek, a kit vádolnak, felvesznek női ruhát, elismervén saját férfiatlanságukat, asszonyiasan élnek és azon munkákat viszik véghez a nőkkel, miket ezek.

32. §. Ebben sinlődnek a gazdag scythák, nem a legalsóbb rendűek, hanem a legnemesebbek s kik legtöbb vagyont birnak, a lovaglás miatt; a szegények pedig kevésbé, mivel nem lovagolnak. S még is szükséges volna, miután ezen betegség isteniebb származása a többieknél ¹⁾, hogy az ne lepje csak meg a legnemesebb és leggazdagabb scythákat, hanem mindnyájokat egyaránt s inkább azokat, kiknek kevés vagyonuk van s épen nem tiszteltetnek, ha az istenek szeretnek tiszteltetni az emberektől s ezt kegyekkel viszonozzák; mert valószínű hogy a gazdagok sokat áldoznak és ajándékokat szentelnek az isteneknek, mivel van pénzük, s hogy őket tisztelik; a szegények pedig kevésbé, mivel nincs nekik; sőt szemrehányásokat is tesznek ²⁾, hogy nem adnak nekik javakat; úgy hogy a kevés vagyonnal ellátottaknak inkább kellene az ilyen bűnök büntetéseit viselniök, mint a gazdagoknak. De hiszen a mint előbb is mondtam, ezek ³⁾ is hasonlóul mint a többiek isteniek ⁴⁾ s mindegyik természet szerint származik. S az ilyen betegség olyan okból keletkezik a scytháknál, minőt említettem. A többi embereknél is hasonlóul áll a dolog, mert hol leginkább és leggyakrabban lovagolnak, ott legtöbbeket lep meg a csúz, tomporfájdalom és lábköszvény s legalkalmatlanabbak a közösülésre.

33. §. Ezek vannak meg a scytháknál ⁵⁾ és az emberek közül leghasonlóbbak a heréltekhez ezen okok-

¹⁾ A mint sokan gondolják.

²⁾ Az isteneknek.

³⁾ A betegségek.

⁴⁾ Rendkívüliek.

⁵⁾ Ezen betegség a szittyák sajátja.

ból ¹⁾ s azért is mivel mindig hosszú széles nadrágot viselnek és legtöbb időt lóháton töltenek, úgy hogy nem is nyulhatnak kezökkel a szeméremtaghoz s a hideg és fáradság miatt megfedekeznek a szerelemről és közösülésről s előbb föl nem gerjednek, miglen nem lettek férfiatlanokká²⁾. A scythák népével így áll a dolog.

Hippocratesnek a „betegségekről.”

(περὶ νοσων) czimű munkájából. ³⁾

Ha az ember tisztul, annyi vál el a fölzavart nedvből, a mennyivel az több a kellőnél. Ez pedig hasonlít ahhoz mit a scythák kanczatejből csinálnak. Tejet öntvén t. i. faedényekbe megrázzák. A megrázott pedig habzik és elvál, s a kövére, melyet írósvajnak neveznek, a felületen áll meg, mivel könnyű; a neheze és vastagja pedig alant üllepedik, mit el is választván szárítanak. S miután összefutott és megszáradt, kanczatúrónak nevezik. A tej savója pedig a közepén van. ⁴⁾

Jegyzetek Hippocrateshez.

28. §. Neumann mondja (154. l.) hogy a szakállatlanság vagy legalább a szakállnak nagyon gyöngye növése a mongol faj sajátja, mit nem állithatni már az indogermán népekről s a tiszta török törzsűek nagyon is szakállasak. Csak néhány finntörzsnél vehetni észre gyöngye szakállnövést, mint a lappok, tsuvasok és voguloknál, de nem oly mértékben, mint a Mongoloknál.

Az egymáshoz hasonlótságot is mongolfaju sajátjának tartja Neumann (152. l.) s hivatkozik *Hommaire de Hell* következő szavaira (Les steppes de la Mer Caspienne

¹⁾ Melyek előadattak.

²⁾ Midőn közösülni akarnak, veszik észre, hogy már tehetlenek.

³⁾ Anutius *Foesius* kiadásában. I. köt. 508. lap. — *Linden* kiad. II. köt. 144. l. — *Charter* kiad. VII. köt. 609. 610. l. — *Kühn* kiad. II. köt. 357. 358. l. — *Mack* kiad. 14-ik fej.

⁴⁾ ὁ δὲ ὁρρὸς τοῦ γάλακτος ἐν μέσῳ ἐστίν.

II, 100.) az ázsiai fajok között egy sincs, melynek vonásai oly élesen jellegeznék, mint a mongolokéi. Egyes egyént rajzolni annyi, mint az egész nemzetet rajzolni. A híres festész Isabey, 1815-ben, miután számos kalmukokat látott, oly szembeötlő hasonlóságot vett észre közöttük, hogy Tjumen fejedelem arczképén dolgozván s ezt az utolsó üléseknél nagyon türelmetlennek találván, kérte, miszerint helyettesítse magát egyik szolgája által. Így bevégezte az arczképet, mely tökéletesen hasonló volt az eredetihez.

29. §. Neumann (291. l.) kétségbe hozza az okot, melyből a scythák, Hippocrates szerint, tagjaikat égették. Számos népek, mondja Neumann, melyek szabad ég alatt töltik életüket, égetések által gyógyítják a csúzbán s hasonló bajban szenvedő tagjaikat. Ezt teszik az arabok, ostjások, koreánok sat.

Neumann (164. 165. l.) hivatkozik Reineggsre is, ki azt mondja a nogaiok vagy mangutok népfajáról a Kúbanon, hogy ha a férfiak betegség vagy kor által gyengülnek, asszonyi kinézésűek, képtelenek a nemzésre, tetteik s érzéseikben nincs semmi férfias s ezért úgy kell ruházkodniuk, mint az asszonyoknak s ezekkel társalkodniuk.

THUCYDIDES.

(Szül. 456 és 452 között Kr. e.)

II. Könyv. 96. Felköltötte tehát ¹⁾ az Odrysoknál kezdve először az összes thrákokat, Hämus Rhodope hegyei között, kik fölött uralkodott az euxini és hellesponti tengerig; azután a Hämuson túli gétákat és mindazon részeket, melyek Iszter folyóján innen leginkább az euxini tenger felé népesítve voltak. A géták pedig és az e vidékbeliek mindnyájan lovas ijászok, határosak és hasonfegyverűek a scythákkal.

II. Könyv. 97. Nagy hatalomra emelkedett a birodalom ²⁾; mert az Európában országok közül, melyek a Jóni öböl és Euxin tenger között vannak, legnagyobb lön pénz-

¹⁾ Sitalces, thrákok királya. —

²⁾ Az odrysoké.

jövedelemre és más jólétre nézve; de harczyi erőben és hadseregi sokaságban sokkal alantabb áll a scytháknál, kikkel nem csak lehetlen hogy Európa népei megmérkőzzenek, hanem még Ázsiában sincs nép, mely egyenkint képes volna a scytháknak ellenállni, ha mindnyájan egyetértenek. Egyébiránt az élet körülményeihez tartozó többi megfontolásban és okosságban sem hasonlítanak másokhoz (hanem felülmulják őket, mint Thucydides Scholiastája mondja.)

CTESIAS.

(Virágzott 446 óta Kr. e.) ¹⁾.

26. Zarinäa, meghalván előbbi férje és Cydräus fivére, a sákok királya, házasult Mermerrel, a parthok földének urával. A perzsák királya pedig táborozván ellene, harczolás közben megsebesült ²⁾ és megfutott, s midőn Stryangäustól üldöztetnék, könnyörögve megszabadult. Nem sokkal később férje hatalmába kerítvén őt ³⁾, megölni akarta; de a nő, miután őt megszabadítani kérte s rá nem birta ⁴⁾, föloldozván némelyeket a hadifoglyok közül, segélyök által megölte Mermert, és átadván országát a perzsának, barátságot kötött vele.

27. Bizonyos Stryaglios, méd férfiú, sák nőt levetvén a lóról (mert a sákoknál úgy harcolnak a nők mint az amazonok) midőn látta hogy szép s virágzókoru, elbocsátotta hogy meneküljön.

29. 3. Cyrus a sákok ellen harczolt és elfogta Amorgot, a sákok királyát és Sparethra férjét, a ki férjének elfogatása után is sereget gyűjtvén Cyrus ellen viselt háborút, háromszázezer férfiuból s kétszázezer nőből álló hadat vezényelvén. S meggyőzi Cyrust és elevenen ejti fogságba több másokkal Parmisest, Amycis fivérét, s három fiát, kik helyett később Amorg szá-

¹⁾ Ctesiae Cnidii fragmenta a Carolo Müllero. Parisiis 1844. Kapsolatban Herodot kiadásával.

²⁾ A nő.

³⁾ Stryangäust.

⁴⁾ Férjét.

badon bocsáttatott, miután amazok is kiadattak. 7. Amorg hallván Cyrus baját, gyorsan megjelenik, magával hozván a sákokból huszezer lovast. És kitörvén a perzsák s derbikek háborúja, győz egész erővel a perzsák és sákok hada s Amoräus, a derbikek királya, elesett s vele két fia is. A derbikek közül elestek harmincezeren, a perzsákból pedig kilencezeren. És a tartomány Cyrusnak jutott. — 8. Cyrus halni készülvén, Cambysest, legidősebb fiát, királynak rendeli, Tanyoxarcest pedig, ifjabb fiát, a baktrok, choramniok, parthok és karmánok urául rendelte, meghagyván hogy adófizetés nélkül bírná ezen tartományokat. Továbbá Spitama fiai közül Spitacest a derbikek és Megabernest a barkánok helytartójául nevezte ki; s meghagyta hogy mindenben engedelmeskedjenek az anyjoknak. És Amorgot barátul szerzette nekik, jobbukat nyújtatván egymásnak. — 16. Darius meghagyja Ariaramnak, Cappadócia helytartójának, a scythák ellen indulni, férfiakat és nőket foglyokká tenni. Ő tehát harmincz ötven evezős hajóval átkelvén, foglyokká tette ¹⁾ s elfogta a scythák királyának fivérét is, Marsagétot, bebörtönöztetve találván őt saját fivére által valamely büntett miatt. — 17. Scytharbes pedig, scythák királya, haragudván gyalázólag irt Dariusnak, s ez hasonlóul visszaírt neki. Darius pedig hadat gyűjtvén, nyolczszázezer embert, s hidakat vevetvén a Bosporon és Isteren, indult a scythák ellen, tizenöt napi utat tevén. S nyilakat lőttek egymásra. De erősebb volt a scythák nyilazása; azért Darius megfutamodván átment a hidakon és gyorsan fölbontotta azokat, mielőtt az egész had átment volna. És Scytharbes megölt nyolcvanezer embert, kik Európában visszamaradtak volt.

Jegyzet Ctesiasához.

29. 16. Ariaramnes helyett Priaramnes is fordul elő. — Egy ötven evezős hajóra fér 400 ember; tehát Ariaramnak egész hada állt 12,000 emberből. Világos hogy

¹⁾ A scythákat.

ezekkel nem ejthette fogságba az összes scythákat, hanem csak kis részöket; különben nem indult volna ellenök Darius 800,000 emberrel.

17. Scytharbes helyett Scytharces, Scytharches, Scytharbes, Scytareis is fordul elő. Herodot (IV, 76.) ezen királyt Idanthyrsnak nevezi; mások Indatyrnak mondják.

Némely fordítók szerint Darius hidak által kötötte össze Bosport a Dunával (Iszter). De ez képtelenség, mert roppant távolság fekszik a Bospor és Duna között.

ARISTOPHANES.

(Élt 444-től 380-ig Kr. e.)

A „*madarak*” című vigjátékból.

941—944. vers. Pásztori scythák között kóborol Strato, a kinek nincs szövésileg forgatott ruhája; hanem disztelen bundában jött alruha nélkül.

Scholionok Aristophánhoz.

A *madarakhoz.*

942. v. A scythák tél idején, mivel el nem tűrhetik, szekerekre rakván holmijokat, más vidékre költözködnék. A kinek pedig nincsen szekere, nemtelennek tartatik.

Az *Acharnokhoz.*

704. v. A scythák pusztaságai telvék vadállatokkal... A scythák házatlanok levén és szekereken költözködvén, önmagok okozzák vesztöket (a pusztában.)

XENOPHON.

(Szül. 444-ben Kr. e.)

Socrates nevezetességeiből (ἀπομνημονεύματα).

II. Könyv. I. Fej. 10. És Socrates mondá: akarod tehát, hogy ezt is vizsgáljuk, valjon kellemesebben élnek-e a kormányzók vagy a kormányzottak? Minden esetre, válasszolt¹⁾. Először tehát ama népek közül, melyeket ismerünk, Áziában a perzák uralkodnak s a syrok phrygek

¹⁾ Aristipp.

és lydok uralják őket. Európában pedig a scythák uralkodnak, és a mőótok uralják.

Cyropädiából.

I. Könyv. I. Fej. 4. És valóban annyira különbözött. (Cyrus) más királyoktól, kik akár ősi uralmat örökölték, akár magok szereztek, hogy a scythá, jőllehet a scythák nagyon számosak, nem képes más népre kiterjeszteni uralmát, hanem megelégszik, ha saját népének ura maradhat.

Anabasisból.

III. Könyv. IV. Fej. 15. De midőn ¹⁾ a felállított rhódok parittyáztak és a scythá ijászok nyilaztak és egyik sem tévesztette el emberét, mert nem is lehetett ²⁾, ha még oly nagyon akarta volna is; akkor Tiszaphernes fölőtte gyorsan kivonult a lőtvából és a többi hadrészek visszavonultak.

IV. Könyv. VII. Fej. 18. Innen érkeztek a görögök a 400 lábnyi széles Harpaz folyójához. Onnan elindultak a Scythinokon keresztül négy állomásban 20 mérföldnyire egy lapályon át falvakba, melyekben három napig maradtak és élelemmel látták el magokat.

19. Innen jőttek négy állomásban 20 mföldnyire nagy, vagyonos, népes városba, mely Gymniasnak neveztetett. Ebből a tartomány főnöke kalauzt küld a helleneknek, hogy vezesse őket keresztül a neki ellenséges földön. 20. Amaz pedig eljövén, mondja hogy őt nap alatt egy helyre vezeti majd, honnan látni fogják a tengert, ellenkező esetben meghalni ajánlkozott. S miután kalauzolva betört a nekik ³⁾ ellenséges földre, buzdította őket, hogy gyujtogassák és pusztítsák a tartományt. 27. Ezek után elküldik a hellenek a kalauzt, közkölségen adván neki ajándokul lovat és ezüst csé-

¹⁾ A görögök hadában.

²⁾ Az ellenség sűrű sorai miatt.

³⁾ A scythinoknak.

szét s perza fegyvereket és tiz darikot. De leginkább kérte gyűrűiket; és számosakat kapott a katonáktól.

VIII. Fej. 1. Innen elindultak a hellenek a macrónokon keresztül három állomásban tiz mérföldnyire; és az első napon ama folyóhoz érkeztek, mely a macrónok és scythínok tartományát elválasztotta.

Jegyzet Xenophonhoz.

Anabasis III. Könyv. IV. Fej. 15. Némely kiadásokban scytha íjászok (*Σκοδαί τοξόται*) helyett csak „íjászok“ áll. Mások pedig a scytha alatt nem scytha származásu, hanem görög íjászt értenek, mivel a görögök a lovasíjászt scythának is nevezték, valamint jelenleg külföldön is vannak huszárok, noha azok nem magyar huszárok.

IV. Könyv. VII. Fej. 18. Harpaz *Ἀρπασος*, a mai Arpa-Chai vagy Tsoruk vagy Harpaszu.

A sajhínok laktak északi Arméniában. — Gymnias a mai Erz-Rum vagy Komaszur.

VIII. Fej. A macrónok későbbi neve volt *Σαννοί* (Szannok), most pedig dsanik.

ISOKRATES.

(436—338. Kr. e.)

Panegyricus. §. 67. A leguralkodóbb s leghatalmasabb népek a scythák, thrákok és perzsák. 68. Gyöngye levén még Görögország, földünkre törének a thrákok Eumolppal, Neptun fiával, és a scythák az amazonokkal, Mars leányaival.

Panathenaicus. §. 193. A thrákok Eumolppal, Neptun fiával, törének be a földünkre, a ki Erechteussal a város fölött viszázkodék, mondván, hogy Neptun előbb foglalta volt el azt mint Minerva; azután a scythák (törének be) a Marstól nemzett amazonokkal, kik Hippolyta miatt táborba szálltak, a ki a náluk érvényes törvényeket megszegvén, Theseusba belé szeretvén, együtt ment el vele és neje lön.

PLÁTÓ.

(Szül. 429-ben Kr. e.)

A Törvényekből. (Νόμοι).

I. Könyv. 637. D—E. En nem szólok a bornak ivásáról vagy nem ivásáról általában, hanem az iszákosságról, valjon úgy kell-e vele élnünk valamint a scythák perzák és még a carthagobeliak, celtek, iberok és thrákok gyakorolják, kik mindnyájan harczias népek, vagy valamint ti? Ti t. i. a mint mondom, egészen tartózkodtok tőle; de a scythák és thrákok tiszta borral élven s az asszonyok épen úgy mint a férfiak, és leöntvén vele a ruhákat, azt hiszik, hogy szép és boldogító szokást gyakorolnak.

VII. Könyv. 795. A. Ezt mutatja a scythák szokása, nem csak balkezében tartva az ijat és jobbájával meghuzva a nyilat, hanem mindkét kezét hasonlóul használva mind a kettőre.

Lachesből.

XVII. Fej. 191. A—B. *Laches*: Hogyan érted ezt, oh Socrates?

Socrates: Én megmondom, ha t. i. tehetem. Vitéz talán az, ki, a mint te is mondom, a csatarendben maradva harczol az ellenekkel.

Laches: Én legalább azt mondom.

Socrates: Én is bizony. De micsoda már az, a ki futva harczol az ellenekkel, nem pedig helytállva?

Laches: Hogyan futva?

Socrates: Valamint a scythák is, úgy mondják, nem kevésbé harczolnak futva mint üldözve; s Homér is dicsérve valahol Aeneas lovait mondja, hogy értenek gyorsan ide s tova üldözni és futamodni; és magát Aeneast ugyan így dicsérte a futamodás tudományaért s mondá, hogy ő a futás (a félelem) okozója.

Laches. És méltán, oh Socrates. Mert ő harcziszekerekről beszélt, te pedig a scythák lovasairól beszélsz. Amazok lovassága t. i. így harczol, a nehézfegyveresek pedig, legalább a görögöknél, a mint én mondom.

ANTIPHANES.

(407-től 328-ig Kr. e.)

„*Bacchae*“ című vigjátékából. ¹⁾

XXX-ik töredék. Miután pedig ez nincs így ²⁾; nagyon szerencsétlen, a ki nőül, kitéve a scytháknál, mert egyedül ott nem terem *szőlőtöke*.

„*A rosszat gyűlölő*“ (*μισοπόνηρος*) című vigjátékából.

XCV. Azután nemde nagyon bölcssek a scythák, kik a született gyermekeknek mindjárt kancza- és tehéntejet adnak inni? Mert, Istenemre, nem hoznak be náluk irigy dajkákat.

DINO.

(Körülbelül 400 és 350 között Kr. e.)

Perzsa ügyek.

8-ik töredék ³⁾. A mágusok és scythák mirha-fával jósolnak; és sok helyen vesszőkkel jósolnak.

EPHOR ⁴⁾.

(Szül. 388. és 380 között Kr. e.)

38. A keleti szél helyét és azt, mely közel van a napkelethez, az indok lakják: a déli szél és dél felé való az äthiopok lakják: a nyugati szél- és nyugatrólit elfoglalják a celták: az éjszaki szél- és éjszakét pedig a scythák lakják. Nem mindegyike a részeknek egyenlő, hanem a scytháké s äthiopoké nagyobb, az indok és celtáké pedig kisebb. Ez közölök kettőnek a hely nagysága megfelel egymásnak; mert az indok vannak a nyári és téli kelet között, a celták pedig a nyári nyugattól a télig terjedő tartományt foglalják el, és az egyenlő ama térséggel s vele egészen ellentétes. A scythák lakhelye pe-

¹⁾ *Bothe: Poetarum comicorum graecor. fragmenta. Parisiis, Firmin Didot. 1855.*

²⁾ Hogy t. i. a nők bortól tartózkodnának.

³⁾ *Fragm. hist. graec. 2. köt. Müller.*

⁴⁾ *Müller: fragmenta historicor. graecor. I. köt.*

dig a napforgásnak közbeeső helyét foglalja el s átellenében van az Áthiopok népe, mely, úgy látszik, kiterjed a téli kelettől a legrövidebb nyugatig.

ARISTOTELES.

(Szül. 384-ben, meghalt 322-ben Kr. e.)

Állami intézetek. Πολιτεῖαι.

VII, 2, 6. A scytháknál nem szabad valamely ünnepen a körülvitt pohárból annak innia, a ki egy ellenséget sem ölt meg.

Az állatok származása.

V, 3. Azon állatok sima hajuak, melyeknek sok nedvök van; mert ezekben a nedv foly és nem csöpög. Ezért a Pontusban lakó scythák és thrákok simahajuak.

Csudálatos dolgók.

XXX. fej. A gelónoknak nevezett scytháknál van valamely rendkívüli ritkaságu vadállat, mely *tarandus*-nak (jávorszarvas vagy iramszarvas) neveztetik. Azt mondják, hogy szőrének színét változtatja azon hely szerint, a melyen találkozik. S ezért nehezen megfogható; mert a fák és vidékek színét veszi föl. Legcsudálatosabb pedig az, hogy szőrét változtatja; mert a többi állatok a bőrt változtatják, péld. a chamäleon és a habarcz. Nagysága olyan mint az ököró. Pofájának alakja pedig hasonló a szarvaséhoz.

CXLI. fej. Azt mondják, hogy a scytha méreg, melybe bemártják a nyilakat, a viperából készül. A scythák, úgy látszik, megfigyelik a már már szülő viperákat s megfogván azokat, néhány napig elfonnyasztják. S midőn gondolják, hogy elegendőleg rothadnak, fazékba embervért öntvén fedéllel betakarják és a ganéjban elássák. Midőn pedig ez is elrothadt, a vér fölzetét, mely t. i. vizes folyadék, keverik a vipera vérgenyével s így halálossá teszik.

Problémák.

III, 7. Miért nem szeretik a bort a melegvérű ifjak,

a scythák pedig és vitéz férfiak, noha melegvérűek, bor-
kedvelők?

Clearch, Sólóból.

(Körülbelül 350 és 200 között Kr. e.)

Az „*életek*“ 3-ik könyvéből.

8-ik töredék ¹⁾. A scythák népe volt az első, mely egyedül élt közös törvényekkel; azután ismét a legnyomorultabbak lettek minden halandók közül a negéd miatt; mert oly buján éltek, mint semmiféle más népek, minthogy mindenben, gazdagságban s többi jólétökben bővelkedének. Ezt bizonyítja a vezéreiknek még mostanig is fönmaradt ruházataiból és életmódjából. Dözsölvén tehát s az első levén minden emberek közül, kik a buja életre adták magukat, oly negédre vetemedtek, hogy minden embereknek, a kikhez érkeztek, levágták az orraikat; kiknek ivadékaik kíváncsolván, még most is birják a melléknevet ²⁾ ama bántalomtól. Nejeik pedig ³⁾ a nyugatról és éjszokról velök határos thrákok némbereinek a testeiket tarkíták, tükkel szurkálva reájok képeket. Innen sok évvel később a thrákoknak meggyalázott némbereik, sajátszerűleg törölték ki e csapást, képekkel kiczifrázván többi testbőrüket is, hogy rajtuk a bántalom és gyalázat jelleme a cifrasághoz számíttatva, törülje ki az ékesség nevével a gyalázatot. Mindnyájokon pedig oly dölfösen uralkodának ⁴⁾, hogy a szolgaság, melyet náluk senki sem viselt könyek nélkül, az utódoknak is hirdette, mi volt legyen a scythák szava.

THEOPRAST.

(Virágzott 312 körül Kr. e.)

A növények történetéből.

IX. Könyv. XIII. Fej. 2. Édes a scythá (gyökér)

¹⁾ Fragm. histor. graec. 2-ik köt.

²⁾ T. i. csonka orruak.

³⁾ A scythák nejeik.

⁴⁾ A scythák.

is, s némelyek azt egyszerűleg édesnek nevezik. Terem pedig Mäóitis körül; s hasznos a mellszorongás (nehéz lélekzés), száraz köhögés s általában a mellbajok ellen; azonkívül meg sebek ellen mézben; azután a szomjat is képes oltani, ha szájában tartja valaki. Azért mondják, hogy a scythák ezzel és a kanczaturóval tizenegy s tizenkét napig is kitar-
tanak.

AGATHO.

(Szül. 301-ben Kr. e.)

4-ik Töredék. ¹⁾

Az írás első betűje a közepén köldökkel ellátott kör volt ²⁾, azután két összekötött egyenes vonal ³⁾; és a harmadik (betű) hasonló volt scythá ijhoz ⁴⁾.

MEGASTHENES.

(300 és 247 Kr. e.)

Indiai dolgok. ⁵⁾

Áttekintet. 1. India alakjára nézve négy oldalu levén s kelet és dél felé néző oldalt körülveszi a tenger; az északi oldalt pedig Emod hegye választja el Scythiától, melyet a scythák közül az ugynevezett szákok laknak.

2-ik Könyv. 21. Idanthys scythá, kiindulván Scythiából Áziának sok népét aláigázta s az egyiptomiak földére is mint győztes érkezett.

2-ik Könyv. 23. Hajdan az indusok nomádok valának, valamint a scythák közül a nemföldművelők, kik szekereken kóborolván, Scythiának egy részét a másikkal váltják föl, sem városokat nem lakván, sem istenek templomait nem tisztelvén.

NYMPHODOR.

(300 és 247 között Kr. e.)

14-ik töredék ⁶⁾. Tibarénok, Scythiának népe. Ezek

¹⁾ Wagner fragmenta Euripidis s. a. t.

²⁾ Tehát a görög $\theta = \vartheta = th$.

³⁾ Az az $H = \eta$.

⁴⁾ A görög $C = \Sigma = S$.

⁵⁾ Fragm. hist. graec. 2-ik köt.

⁶⁾ U. o.

legigazságosabbaknak mondatnak; és sohasem kezdtek valakivel csatát, mielőtt nem jelentették a csata napját, helyét és óráját. A tibarénok földén pedig a nők, miután szültek, úgy ápolják a férfiakat, mint a gyermekágyasokat.

THEOCRIT.

(Virágzott 281-től 250-ig Kr. e.)

XIII. Pásztor dal 55—56. vers. Hercules pedig megzavarodva a fiu miatt, elment kezébe fogván szépen hajlott ijákat mőóti módon.

XVI. Pásztor dal 98—99 vers. Magas dicsőséget vigyenek Hierónak a dálnokok tul a scytha tengeren.

Scholionok Theokrithez.

XIII. Pásztor dal 56. v. Mőótilag, az az, szittyailag. Mőóták a Mőótis tava körül lakó scythák. Hercules használt scytha ijákat, taníttatván erre bizonyos Teutar scythától, a mint Herodot és Callimach mondja.

XVI. Pásztor dal 99. v. Scytha tengeren. Az ugy nevezett Euxinuson.

RHÓDUSI APPOLLONIUS.

(Szül. 230-ban Kr. e.)

Argonauticái 4-ik könyvéből.

282—290. vers. Van egy folyó, az Oceán legvégsőbb szarva, széles és mély, s teherhajóval átjárható. Iszternek nevezvén ezt, távolságát jelentették. Ez ugyanis jó darabig roppant földet vág keresztül egyes egyedül; mert forrásai a Boreas szelén tul a Ripái hegyekben messze zugnak. De midőn a thrákok s scythák határaiba lép, ott kétfelé bocsátja vizét, részint a jóni tengerbe, részint hátul mély öblön át.

319—320. vers. Mert soha sem láttak még ezelőtt tengeri hajókat sem a thrákokkal vegyült scythák sem a sigynek.

Scholionok Apollonius Rhodiushoz.

IV. K. 321. Laurion, Scythiának mezeje. Scythiának

pedig ötven népét sorolja elő Timónax a *scythákról* írt munkájának 1-ső könyvében.

PHYLARCH ¹⁾.

(Virágzott 210 körül Kr. e.)

Phylarch mondja, hogy a scythák, midőn aludni készülnek, puzdrát vesznek elő, és ha bú nélkül találták eltölteni ama napot, fehér kövecskét dobnak a puzdrába, ha pedig bajjal, feketét. A megholtaknak puzdráit tehát kihozzák és megszámlálják a kövecskéket, és ha a fejérek nagyobb számban találatnának (mint a feketék) boldognak magasztalják az elhunytat; honnan keletkezett a közmondás, mely szerint azt mondjuk, hogy jó napunk a puzdrából van.

POLYBIUS.

(240 Kr. e.)

V. Könyv. 70, 4. Philoteria ama tó mellett fekszik (Syriában), melybe a Jordán nevű folyó beömlővén ismét kiömlik a rónaságra az ugynevezett scythák városa körül.

XI. Könyv. 34, 3—5. Kéré Teleast (t. i. Euthidemus) hogy jóakarólag eszközölje a kibékülést felszólítva Antiochust, hogy ne irigyelje a királyi nevét s méltóságát; mert ha ezen kérelemre rá nem áll, egyikök sem lesz biztonságban, mivel jelen van a Nomadok (scythák) nem kis sokasága, mely mindkettőjüket veszélylyel fenyegeti.

APPOLLODOR ²⁾.

(Virágzott 140 körül Kr. e.)

13. Töredék. A scythák pedig ne szünjenek meg számarakat áldozni.

ALEXANDER POLYHISTOR.

(Virágzék 82 és 60 között Kr. e.)

¹⁾ Müller: *Fragm. histr. gr. I. köt.*

²⁾ Müller; *Fragmenta historicor. graec. I. köt. Apollodori fragmenta.*

33-ik töredék ¹⁾. Abiok, scytha nép. Így neveztetnek, mivel Abián folyója mellett laknak.

38-ik tör. Hágion, Scythiának helye; hol Aesculápot tisztelék.

SCYMNUS CHIOSBÓL.

(80. Kr. e.)

Periegesis című verses munkájából.

847. v. ²⁾ Ephorus mondá, hogy az Ister mellékén az elsők a karpidák ³⁾, azután az arolérák (szántók), továbbá a neurok azon földig, mely a jég miatt pusztá. Kelet felé átkelve a Borysthenesen vannak az ugynevezett Hyblát lakó scythák. Ezeken felül határosak velök a georgok (földmivelők), azután ismét pusztaság nagy térségen. Ezentul pedig androphag (emberevő) scythák népe, s tul ismét szomszéd pusztaság. Átkelve a Pantikápén van a limnäok (tavasiak, tó mellékiek) népe s más több meg nem nevezett nép, nomádok neve alatt, melyek nagyon istenfélők, úgy hogy senki sem bánt akár minő állatot, s házvivők, a mint mondá (t. i. Ephorus) s tejjel táplálkoznak és scythá kanczafejéssel. Ugy élnek pedig, hogy mindnyájok birtoka és az összes vagyon közös. S mondja, hogy a bölcs Anacharsis a nagyon istenfélő nomadoktól származék . . . s hogy némelyek Áziában telepedének le, kiket sákoknak is neveznek. Legjelesebbnek mondja azonban a sauromaták, gelónok és harmadikul az ugynevezett agathyrsok népét Azután a sarmaták után a mäoták népe, kik iazamatáknak neveztetnek, a mint Dömötör állitá, kikkel határos Mäotis ⁴⁾ tava; de a mint Ephorus beszélé, a sauromaták népe. Ezen sauromatákkal, mondják, összevegyültek az amazónok, midőn a Thermodon

¹⁾ Fragm. histor. graec. 3-ik köt.

²⁾ Letronne kiadása szerint: Fragments des poemes géographiques de Scymnus. Paris, 1840.

³⁾ Valószínűleg *kallipidák*, kikről Herodot is tesz említést (IV, 17).

⁴⁾ Erről ezt mondja Tzetzes, 12-ik századbéli görög író (Chiliad VIII 773.): Ezt a tavat a scythák *Karbaluk*nak nevezik; Karbaluk pedig görögül *halak városát* jelenti; mert *Kar* scythá nyelven *város*, *baluk* pedig *halak*.

melletti ütközet után jövének, miért is nőktől meghódított sauromatáknak neveztettek.

NICOLAUS DAMASCENUS.

(Született 64-ben vagy 74-ben Kr. e.)

Csudálatos szokások gyűjteménye. ¹⁾

120. A taurok, scytha nép, királyaikkal együtt ezeknek legkedvesebb barátaikat is temetik el. A király pedig, meghalván valamely barátja, vagy részben vagy egészen levágja a fülét, a megholtak méltósága szerint.

123. A galactophágok (tejvők) scytha nép, háztalanok valamint a scythák legnagyobb része. Eledelök csak kanczatej, melyből turót csinálván esznek és isznak; és ezért nehezen meghódíthatók, velök lévén mindenütt az élelem. Ezek Dariust is megfutamtották. Ők továbbá a legigazságosabbak is, közösen birva a jószágokat és nőket, úgy hogy az öregebbeket atyáiknak, a fiatalabbakat fiaiknak, az egykoruakat testvéreiknek nevezik. Ezek közül való Anacharsis is, a hét bölcs egyikének tartatva, a ki Hellasba jött, hogy tanulja meg a görögök szokásait.

Ezeket Homér is említi, a hol mondja: „A közelről harcoló mysoknak és dicső Kanczafejőknek s takarékos élelmű Tejvőknek, legigazságosabb embereknek.” (Ilias 13. 5–6, v.)

Abioknak (*ἀβίους*) nevezi pedig őket vagy azért, mivel földet nem mivelnek, vagy mivel háztalanok, vagy mivel csupán ezek használnak ijákat; mert az ijt *βίος*-nak nevezi (a költő).

Mondják, hogy ezeknél még senkiről sem beszélték, hogy irigykedett, gyűlölt vagy félt volna, életük közösége és igazságuk miatt. Nejcik nem kevésbé harciasok mint a férfiak, s együtt mennek ezekkel a háborúba, midőn szükséges.

¹⁾ Müller; fragmenta hitoric. graec. III. köt.

STRABÓ.

(Szül. 66-ban Kr. e. Meghalt 24-ben Kr. u.)

I. Könyv. II. Fejezet. 27. §. 56. l. ¹⁾

A régi görögök véleménye szerint mondom: valamint az észak felé levő ismert részeket egy névvel scytháknak nevezék vagy nomádoknak, mint Homér, azután pedig megismertetvén a nyugatfelé lakók, czek celtáknak és ibéreknek, vagy vegyülten celtibereknek és celtascytháknak neveztetének, egy név alá foglaltatván ezen egyes népek a tudatlanság miatt: úgy a déli részek a tenger felé mind együtt Äthiopiának neveztettek.

28. §. Ephor is kijelenti Äthiopiáról a régi véleményt, a ki Európáról értekezésében, négy részre osztván el az ég és föld helyeit, mondja, hogy a napkeletit birják az indok, a délit az äthiopok, a nyugatit a celták, az északit a scythák. S hozzászéli hogy Äthiopia nagyobb mint Scythia. Mert úgy látszik, azt mondja, hogy az Äthopok népe a téli napkeletről a nyugatig terjednek; Scythia pedig ennek ellenkező részén fekszik.

II. Könyv. V. Fejezet. 174-ik lap.

7. §. Hogy Alexandriától egyenes vonalban Nil folyásával Rhódhoz visz a hajózás, azt mindnyájan megvallják. S hogy innen van a hajózás Cária és Jónia hosszában Troas-, Byzancz- és Borysthénig. Számbavevén tehát az ismert és behajózott távolságokat, azt vizsgálják, hogy a Borysthéneken túli részek meddig lakhatók ugyanezen egyenes vonalban s hol végződnek a lakott földnek északi részei. Laknak pedig Borysthéneken túl legszélsőbben az ismert scythák közül a roxolánok, kik déliebben fekszenek, mint a Britannián túl legszélsőbben lakó ismert népek. A mi azon túl van, az már lakhatatlan a hideg miatt. Ezekről inkább dél felé s Mäötison túl vannak a sauomaták és scythák a keleti scythákig.

31. §. 191-ik lap. Tanais és Mäötis után következnek

¹⁾ Müller és Dübner kiadása. Paris, 1853. Didotnál.

már folyvást Ázia részei a Tauruson belől, s ezek után a Tauruson kívüliek. Mert Ázia két részre osztatván Taurus hegye által, mely Pamphilia széleitől a keleti tengerig az indokhoz és ottani scythákhoz terjed, a száraz földnek északfelé néző részét a görögök Tauruson belőlinek nevezik, a délit pedig kívülinek. A Mäotis- és Tanaissal mellékes részek a Tauruson belőliek. Ezeknek első része a caspiumi tenger és Pontus Euxinus között van, részint Tanaisnál és mind a külső Oceánnál mind Hyrcania tengerénél végződve, részint a tengerszorosnál, hol legközelebb az ut Pontus öbléből Caspiába. Azután vannak a Tauruson belőli részek Hyrcanián tul az indok- és scytháig, kik ugyanezen tengernél laknak, és Imäus hegyeig. Ezeket pedig birják részint a mäótok, sauromaták, és a Hyrcánia s Pontus között a Kaukázig, iberek- és Albánokig lakó sauromaták, scythák, achäok, zygek, (igások) és iniochok (kocsisok). A hyrcáni tengeren túliakat pedig a scythák, hyrcánok, parthyaiaiak, baktrok, sogdiánok.

VII. Könyv. III. Fejezet.

7. §. 459. l. Azt mondják hogy ő ¹⁾ nem említette a scythákat, mivel nem ismerte, sem az idegenek iránti vadságukat, hogy t. i. föláldozták, húsokat megették s a koponyáikat serlegekül használták, a kik miatt vendégtelennek nevezteték a tenger ²⁾; s hogy ellenben bizonyos hipologokat (kanczafejűket), galaktophágokat (tejevőket) s abiokat költött jeles és legigazságosabb embereknek, kik sehol sem voltak a földön. Hogyan neveztek tehát vendégtelennek ³⁾, ha nem ismerték a vadságot, vagy azokat kik leginkább ilyenek? ⁴⁾ Ezek pedig a fejűk, tejevők s abiok, a kik a myzokon, thrákokon, és gétákon tul laktak? Hiszen még most is vannak ugynevezett szekérenlakók és nomadok, kik marhából, tejből és turóból, főleg pedig kanczaturóból, élnek, s nem ismernek jövedelemtakarítást sem szatócskodást, kivéve árut áruért ⁵⁾. Hogyne

¹⁾ Homér.

²⁾ Pontus Euxinus.

³⁾ A Pontus Euxinust.

⁴⁾ Vadak.

⁵⁾ Csereberét.

ismerte volna tehát a költő a scythákat, kanczafejőknek és tejevőknek nevezvén némelyeket? Hiszen annak hogy az akkoriak ezeket kanczafejőknek nevezték, tanuja Heziod is az Eratosthén által idézett versekben: „Az äthiopokat, ligurokat és kanczafejő scythákat.“ S mint kell azon csudálkozni, ha ezért mivel a szerződések és a reájok vonatkozó igazságtalanságok nálunk szaporodnak, jeleseknek és legigazságosabbaknak mondta azokat, kik legkevesebbé töltik életüket szerződésekben és pénzkeresetben, hanem mindent közösen birnak, kivéve a kardot és serleget. S ezek között leginkább közösen birják a nőket és gyermekeket Pláto módjára ¹⁾). Äschyl is világosan egyetért a költővel, azt mondván a scythákról: „De a kanczaturót evő jó törvényű scythák.“ Ezen vélemény valóban még most is megvan a görögöknél, mert a legegyszerűbbeknek tartjuk őket, s legkevesebbé ármányosoknak és sokkal takarékosabbaknak nálunknál s önelégültebbeknek, daczára annak hogy korunk életmódja majdnem minden néphez elterjesztette a rosszabbra való váltózást, behozván dözsölést, kéjeket s azonkívül fondorkodásokat számtalan birvágyra. Ezen gonoszságnak nagy része tehát behatott a barbárokhoz is, úgy a többiekhez, mint a nomádokhoz. Mert a tengerészethez fogván rosszabbakká lettek, rabolva s idegeneket megölve, és minthogy sokkal közlekednek, részt vesznek amazoknak fényezésében és szatócskodásában; mik a szelidüléshez látشانak ugyan hozzájárulni, de még is elrontják az erkölcsöket és az imént említett egyszerűség helyett különféleiséget hoznak be.

8. §. A kik tehát előttünk s leginkább Homér korához közel éltek, s ilyenek valának s olyanoknak tartattak a görögöktől, a milyeneknek őket Homér mondja. Nézd csak, mit mond Herodot a scythák királyáról, a ki ellen Darius táborozott, és a tőle üzenteket. Nézd azt is, mit mond Chrysipp a Bospor királyairól és Leuconról. De a perza levelek is telvék azon egyszerűséggel, melyről szólok, valamint az egyiptomiak, babyloniak és indok emlékiratai is. Ezért Anacharsis is és Abaris s mások ilyen hirben

¹⁾ Pláto tana szerint.

álltak a görögöknél; mivel a könnyedség, tökély és igazságnak nemzeti jellemét tüntették föl.

9. §. Ephorus történetének negyedik, Európa föliratu, könyvében beutazván (elbeszélőleg) Európát a scytháig, azt mondja a végén, hogy mind más scytháknak mind a sauromatáknak életmódjuk különböző. Mert némelyek annyira kegyetlenek, hogy emberhust is esznek, mások pedig más állatoktól is tartózkodnak. Mások tehát, mondja, kegyetlenségükről beszélnek, tudván hogy a mi rettentő és csudálatos, az megdöbbent; noha az ellenkezőket is szükséges elmondani s példákat felhozni reá. Ő tehát (Ephor) azokról fog szólni, kik legigazságosabb erkölcsökkel élnek. Mert vannak némelyek a pásztori scythák közül, kik kanczatejjel táplálkozván igazságuk által mindenek fölött kitűnnek. S ezekről a költők is tettek említést Chörilt is idézi, a ki a hid átmentén, melyet Darius összekötött, ezt mondá: „Juhlegeltető szákok is, nemzetségre nézve scythák, laktak akkor a buzatermő Áziát; s nomád igazságos embereknek valának gyarmatosaik.“

Anacharsist is bölcs embernek nevezvén Ephor, ebből a nemből mondja lenni; a ki a hét bölcs egyikének tartatott tökéletes józansága és okossága miatt. S az ő találmányának mondja lenni a fuvót, a kétélű horgonyt és a korongot.

17. §. 470-ik lap. A Borysthenes és Ister közötti vidéken felül fekvő egész tartománynak első része a géták pusztasága; azután jönnek a tyrigéták; s ezek után a sarmataféle jazygok s az ugynevezett királyiak és urgok, nagyobbbrészt nomádok, kevesen pedig földmiveléssel is foglalkoznak. Mondják hogy ezek az Ister hosszában is laktak, gyakran mind a két parton Legészakiabban vannak a roxolánok, kik a Tanais és Boristhenes közötti lapályokat lakják. Mert az egész vidék, melyet ismerünk Germániától a caspiumi tengerig lapály. Valjon laknak-e némelyek a roxolánokon túl, azt nem tudjuk. A roxolánok pedig Mithridat Eupator vezérei ellen is hadakozának, Tasios vezérok alatt, mivel eljöttek segílyt hozni Palaknak, Scylur fiának. És harcziásoknak tartattak ugyan; de jól rendezett és föltegyverkezett harczzvonallal minden barbár nép és könnyű fegyveres sereg

gyöngé. Amazok tehát mintegy ötven ezren a Diophant, Mithridat vezére alatt csatarendbe állított hat ezernek nem birtak ellenállni, hanem legtöbben elpusztultak. Viselnek pedig nyers ökörbőrből készített sisakokat, vérteket s font pajzsokat. Védőfegyverekül birnak dárdákat, kardot és íjat. Ilyenek a többiek legnagyobb része is. A nomádok sátrai, nemezből készítettve, a szekerekre vannak megerősítve, melyekben laknak. S a sátrak körül vannak a nyájak, melyek tejével, turójával és husával táplálkoznak. Követik pedig a legelőket, elfoglalván mindig a fűvel bíró helyeket, télen ugyan a Mäotis körüli mocsároknál, nyáron pedig a lapályokon is.

18. §. Az egész tartomány zord telű a tengermelléki helyekig, melyek Borysthén és Mäotis torkolata között vannak. A tengermelléki vidékek közül legészakiabak: Mäotis torkolata, s még inkább Borysthéné és a Tamyraci öböl belseje és Carcinité, hol a nagy félsziget (Chersonéz) földszorosa van. S noha lapályokon laknak, a hideg is mutatkozik; mert szamarakat nem tenyésztenek, mivel ezen állat nem türi a hideget. Az ökrök közül pedig némelyek szarvatlanul nőnek föl, s másoknak befűrészelik a szarvakat, mivel ezen rész is nehezen türi a hideget. A lovak továbbá kicsinyek, s a juhok nagyok; s az érzekorsók elrepednek és a mi benn van, megfagy. A fagyok keménysége leginkább abból tűnik ki, a mi Mäotis torkolata körül szokott történni. Ugyanis a hajóuton Panticapäumból Phanagoriába szekérrel járnak, úgy hogy sár is ut is van rajta. Az ugynevezett hálónak jegében megfogott halak kiásatnak, leginkább pedig a tokok, nagysága egyenlők a delphinekkal. Mondják, hogy Neoptolem, Mithridat vezére, ugyan ezen az átjáráson, télen hajócsatában, nyáron pedig lovassági ütközetben győzte meg a barbárokat. Azt is mondják hogy e tengerszoroson télen leásák a szőlővesszőket, sok földet hányván reájok. De mondják hogy nagy forróság is áll be, akár hogy a testek nincsenek hozzászokva, akár hogy a lapályokon nincsenek akkor szelek, akár hogy a lég vastagsága nagyobb mértékben megmelegül, valamint ezt a felhőkben a vaknapok eszközlik.

VII. Könyv IV. Fejezet.

5. §. 477. I. A (mäoti) tónak egész körülete kilencz-ezer stadiumnak mondatik. A nagy Cherzonéz pedig mind alakra mind nagyságra Peloponézhoz hasonlít; s azt Bospor fejedelmei birják, de már egészen tönkre van téve a folytonos háborúk által. Azelőtt kis tartományt birtak a bosporánok fejedelmei Mäotis torkolatánál és Panticapäum-nál Theodosiáig; de a legnagyobb részt a carciniti szorosig és öbölíig a taurok (birták), scytha nép s ezen egész tartomány és majdnem mind az, a mi a tengerszoroson kívül a Borysthénig elterjed, kis Scythiának nevezteték.

8. §. 479. I. Minden scytha és sarmata népnek az a sajátsága, hogy a lovakat kiherélik az engedelmesség végett; mert kicsinyek ugyan, de nagyon serények és makranczosok. Vadászataik vannak a mocsárookban szarvasok és vadkanokra, s a lapályokon vadszamarakra és zergékre. Az is sajátságos, hogy ezeken a helyeken nem találkozik sas. A négylábuak között az ugynevezett *Kolos* fordul elő, mely nagyságra nézve a szarvas és kos között áll, fehér, szaladásban ezeknél gyorsabb, orrával szivja fejébe a vizet, és ott több napig megtartja, úgy hogy könnyen ellehet víztelen helyeken.

XI. Könyv. 8-ik fejezet.

2. §. 778. I. A scythák legtöbbjei, elkezdve a caspiumi tengertől, dááknak neveztetnek; az ezeknél keleti-ebben lakókat pedig massagétáknak és szákoknak nevezik; a többieket végre közönségesen scytháknak nevezik, de külön névvel mindegyik törzset. S mindnyájan legtöbbszörre nomádok. A nomádok közül leginkább lettek ismeretesek azok, kik a görögöktől elvették Baktriát, t. i. az áziók, pasianok, tocharok, és sakaraulok.

4. §. A szákok hasonló berohanásokat tevének mint a cimerek és trérek, részint távolabb részint közel vidékekre; mert Baktriát is elfoglalták és Arméniaának legjobb földét is birtokukba ejtették, melynek saját nevük után a *Sakaséna* melléknevet hagyományozták; s a cappadókokig nyomultak elő, főleg az Euxinus mellettiékhez, kiket most pontikusoknak neveznek. De midőn szerzett zsákmányaik miatt népünnepet tartának, reájok törvén

a vidékről a perzák akkori vezérei, éjjel egészen elpusztították őket.

5. §. Így beszélnek némelyek a szákokról; mások pedig: hogy Cyrus táborozván a szákok ellen s megveretvén a csatában, futamodott. Felütvén pedig táborát azon a helyen, hol visszahagyta vala készleteit, teljesekeket minden bőséggel, főleg pedig borral, kipihenni hagyta a se-reget s este felé elvezette mintha futamodnék, visszahagyván a teli sátrakat. S előrehaladván a mennyire hasznosnak látszék, megállt. Amazok pedig utána jöven s a tábort férfiaktól elhagyatottan, de élvezeti dolgokkal telve találván, busásan jóllaktak. Ő pedig visszatérvén részegségökben és bolondságukban lepte meg, úgy hogy némelyek kábulásban és álomban feküdvén levágattak, mások pedig tánczolva és tombolva, meztlenülül jutottak az ellenség fegyverei közé, s majdnem mindnyájan elpusztultak.

6. §. A massagéták megmutatták vitézségöket a Cyrus elleni háboruban; kikről sokan mondanak híreket, s ezeket tőlük kell hallani. Ilyeneket is mondanak a massagétákról, hogy némelyek a hegyeken laknak, mások pedig lapályokon; némelyek a mocsárookban, melyeket a folyók okoznak, mások pedig a mocsárok közötti szigeteken. . . . Egyedül a napot tartják istennek s ennek lovat áldoznak. Mindegyik csak egygyel nőszül, de egymás feleségeikkel is élnek nyilvánosan. A ki másnak nejével közösül, lelógatván szekéréről a puzdráját, nyilvánosan közösül. Legjobb halálnak azt tartják, ha megvénülvén összeaprittatnak juhussal s azzal vegyülten fölfalatnak. De a betegségben megholtakat eldobják, mint istenteleneket s arra méltókat, hogy vadállatok falják fel őket. Jó lovasok és gyalogosok. Ijakat, kardokat, vérteket és érczbaltákat viselnek, arany övök van és fejdíszök a csatában. A lovak aranyzabljauak, s vállszijjaik is aranyosak. Ezüst nem terem náluk, vas pedig kevés; ellenben réz és arany bőséggben.

7. §. A szigetbeliek, nem levén vetni valójuk, gyökereket esznek és vadgyümölcsessel élnek. Ruházkodnak pedig a fák kérgeivel; mert nincsenek marháik. S kisajtolván a fák gyümölcsét, azt iszszák. — A mocsárbeliek továbbá halakat esznek s a tengerből felmerülő tengeri bor-

jak bőreivel ruházkodnak. A hegylakók pedig szintén vadgyümölcsessel táplálkoznak; birkájuk is van, de kevés; úgy hogy le nem vágják, kimélvén a gyapju és tej kedvéért. A ruhát rákent kenőcsökkel tarkítják, melyeknek nehezen elenyésző élénkségök van. Végre a lapálybeliek, jóllehet birnak földet, nem mivelik, hanem juhaikból és halakból élnek, nomád és scytha módra. Mert mindezeknek némi közös életmódjuk van, melyet gyakran említettem. Temezőik is hasonlók és erkölceik. S egész életmódjuk független ugyan, de együgyű vad és harczias; azonban a szerződésekre nézve egyszerű és szatócstalan. ¹⁾

9-ik fejezet. 2. §. 784-ik l. Arsaces, scytha férfiú, a parnoknak nevezett s Ochus mellékén lakó nomád dáákkal Parthia ellen indult és hatalmába kerítette. Eleinte ugyan gyöngye volt a folytonos háborúskodásban azok ellen, kiket országuktól megfosztott, mind maga, mind az ő utódai; de azután annyira erősödtek, elvevén egymásután jeles hadi tetteik által a szomszéd vidékeket, hogy végre urai lettek az Euphrathon inneni egész tartománynak. Bactriának egy részét is elvették erőszakkal a scytháktól s még előbb Eucratidastól. Most pedig annyi földeken s annyi népeken uralkodnak, hogy birodalmuk nagysága miatt némileg a rómaiakat ellensúlyozzák. Ennek az oka életmódjuk és erkölceik, melyekben sok barbár és scytha van; több mégis olyan, a mi hasznos az uralkodásra és a háborúban való kitüntetésre.

3. §. Mondják pedig hogy a parnok nevű dáák elszakadtak a Mäotison túli dááktól, kiket xanthiok- és parioknak neveznek; de abban nem igen egyeznek meg, hogy a Mäötison túli scythák közül némelyek dáák. Ezekről tehát mondják, vette származatát Arsaces; de mások mondják, hogy ő bactriai.

SICILIAI DIODOR.

(40. Kr. e.)

II. Könyv. 43. A scythákról, kik a szomszéd ²⁾ or-

¹⁾ Családrdság nélküli.

²⁾ Előbb az Indusokról beszélt.

szágot lakják, fogunk most szólni. Ezek eleinte kicsiny tartományt lagnak vala, későbbben pedig erejük és vitézségök által lassankint nagyobbodván, kiterjedt országot szerzének, s népöket nagy uralomra s dicsőségre vezetéek. Eleinte ugyan nagyon kevesen laktak Araxes folyója mentében, megvettetvén nemtelenségök miatt; de hajdani királyaik egyike harczvágó levén s kitünvén a harczy tudományban, birtokukhoz meg szerezek a hegyvidéket a Kaukasusig s a rónas ágot az Oczeán és Mäotis tava mellett s a többi területet Tanais folyójáig. Későbbben azt regélik a scythák, hogy földszülte szüz támadt náluk, s hogy testének felső részei az övig női, az alsók pedig vipera-alakuak. Ezzel Jupiter közösülvén Scythes nevű fiut nemze. S mivel ez az előtte élőknél sokkal jelesebb volt, töle scytháknak neveztettek a népek. Ezen király utódai között két, erény által kitünő, fivér létezett s az egyiket Palusnak, a másikat Napesnek hitták. Ezek dicső tetteket vittek véghez s elosztván a királyi hatalmat, népeiket utánuk részint Palusoknak részint Napusoknak nevezték. Idő multával pedig ezen királyok ivadéakai kitünvén vitézség és harczytudomány által nagy területet hódítanak meg tul a Tanaison Thrácziaig; s más részek ellen is táborozván, hatalmukkal Egyptomnak Nil folyójáig kiterjeszkedtek. S a közbeeső népek közül sokakat és nagyokat aláigázván, előre vívék a scythák uralmát egy részről a keleti Oczeán felé, más részről pedig a kaspiumi tengerig és Mäotis tavaig. Mert nagyon növekedett ezen nép s említésre méltó királyai voltak, kiktől némelyek a sákok, mások a massagéták, s ismét mások az arimaspok nevezetét kapták s hasonlólul több más nép is. Ezen királyok alatt a háborúban aláigázott népek közül sokan átköltözökének (Scythiába;) s két legnagyobb gyarmatosítás történt; az egyik, mely assyriusokból állván, a Paphlagonia és Pontus közötti területen letelepült; a másik, mely Médiából a Tanais mellékén elhelyezteték, melynek népei sauromatáknak neveztetének. Ezek azonban sok évvel később szaporodván, pusztították Scythiának nagy részét s megölvén a legyőzötteket, pusztasággá tevék az országnak legnagyobb részét.

44. Miután fejetlenség állt be Scythiában, erő által

kitünő nők királykodának; mert ezen népeknél a nők ugy gyakorolják magokat a harczy dolgokban mint a férfiak, és vitézségben nem állanak hátrább a férfiaknál. Azért számos nagy tetteket vittek véghez hies nők nem csak Scythiában, hanem az ezzel határos területen is. Mert Cyrus a perzsák királya, a ki leghatalmasabb volt kortársai között, nevezetes haderővel indulván Scythiába, a scythák királynéja fölkonczolá a perzák táborát s a togságba került Cyrust keresztre feszíté.

IV. Könyv. 28. Mondják hogy a hátramaradt amazónok összegyülvén Thermodon folyójánál, sietének boszut állani a görögökön a miatt, mit Hercules táborozása közben náluk elkövetett. Legkülönöbben pedig becsület dolgának tartották az athénieken boszut állni, mivel Theseus szolgaságba vitte az amazónok királynéját, Antiópét, a mint pedig mások írják, Hippolytát. S minthogy a scythák együtt táborozának az amazonokkal, nevezetes haderő gyült össze, melylyel a vezérlő amazónok, átkelvén a cimméri Bosporuson, Thrácián keresztül indultak. Végre megtámadván Európának nagy részét, Attika ellen fordulának s ott ütének tábort, hol most a tőlük nevezett Amazoneum áll. Theseus csatára kelvén az amazónokkal, miután az athéniek felülmulták őket a vitézségben, Theseus hadai győzének és az amazónokat részint lekonzolják, részint Atticából kiűzik Az életben maradt amazónok, fölhagyván a reménynyel hazai földükre, Scythiába, mentek vissza a scythákkal s velök együtt laktak.

V. Könyv. 42. Panchaeát (sziget a déli Oceánon) lakják benszülettek, kik parchaeaiaknak neveztetnek, és jövevények, ugy mint oczeaniták, indusok, scythák és krétaiak.

FLAVIUS JOSEPHUS.

(37. Kr. u.)

Zsidó régiségek.

I. Könyv. 1. fejezet 1. §. Japhetnek, Noe fiának, volt hét fia. Ezek laknak Taurus és Anán hegyeitől kezdve Áziában Tanais folyójaig, Európában pedig Gadesig ¹⁾.

¹⁾ A mai Cadix.

Elfoglalván a földet, melyet találtak s melyet azelőtt senki sem lakott, saját neveik után nevezik vala a népeket. Ugyan is az úgy nevezett gomarokat, kiket a görögök galatáknak neveznek, Gomar alapítá; Magog pedig a tüle elnevezett magogokat alapítá, kit magukat scytháknak nevezik.

PLUTARCH.

(Szül. 50-ben, meghalt 120-ban Kr. u.)

Crassus élete.

24. A többi parthusok scytha módra feltűrt haját viselnek a megrémités végett.

Futásközben nyilaztak a parthusok; s ebben a scythák után a legjelesebbek.

Demetrius élete.

19. A scythák iván s megrészegedvén az ijak hurjait halkan veregetik, mintegy visszahíva a gyönyörtől elenyésző lelket.

Egészségi szabályok.

132 lap.

20. A scythá, midőn iszik; gyakran érinti az ijat s pengeti a hurját, visszahíva a mámor által szétbomló lelket.

Nagy-Sándor szerencséje vagy erénye.

I. beszéd. 328. lap.

5. Óh csudálatos bölcsészet! melynél fogva az indusok görög isteneket imádnak, s a scythák meg nem eszik, hanem eltemetik a megholtakat.

Királyok és vezérek adomái.

174. lap. Ateas irt Fülöpnek: Te a macedonokon uralkodol, kik a háboruviselésben jártas emberek; én pedig a scythákon, kik az éhség és szomjuság ellen is képesek harcolni. — Lovát megvakarva kérdezé Fülöp követeit, valjon teszi-e ezt Fülöp is? — Ismeniasnak pedig a legjelesebb fuvolyásnak, kit fogságba ejtett, megparancsolá hogy fuvolyázzon. S a többiek csudálkozván, ő esküvék, hogy szívesebben hallja a ló nyerítését.

A babonáról.

171. lap.

13. Nem lett volna jobb a galatákra és scythákra nézve, épen semmi eszmével, képzelettel s történettel birniok az istenekről, mint hinniök, hogy vannak istenek, kik a levágott emberek vérének örülnek s hogy ez a legtökéletesebb áldozat és vallási szertartás?

A folyókról.

V, 2. Phasis folyójában terem fehérlevelűnek (leucophyllos) nevezett vessző. Találtatik pedig Hekate ünnepein, reggelfelé az isteni ének tartama alatt a tavasz kezdetén, melyet a féltékeny férfiak leszakasztván, a szüzies ágy körül dobnak s tisztán iparkodnak így megtartani a házasságot. Ha valaki a részegség miatt tisztátlanok közül vékmerőbben oda tart s elmegy e helyre, elveszti józan gondolatait s azonnal megvallja mindnyájoknak, hogy mit követett el vagy készül elkövetni a törvény ellen. A jelenlevők megfogván őt, bőrbe varrják és az ugynevezett *istentelenek szájába* dobják. Ez pedig gömbölyű s kuthoz hasonló. És 30 nap mulva kilöki a beledobott testet, telve férgekkel, Maeótis tavába. S megjelenvén azonnal addig látatlan kányák széttépik a testet; a mint beszéli Ctesipp a *scytha dolgok* 2. könyvében.

XIV, 1. Tanais Scythiának a folyója; előbb pedig Amazóniusnak neveztetett, mivel az amazónok fürödtek benne.

XIV, 2. Terem benne Halinda nevű növény s hasonló levelei vannak mint a kelnek. Ezt összemorzsolván a vidék lakosai, bekenik magokat a nedvével s megmelegedvén erősen állják ki a hideget. Saját nyelvükön nevezik . . . ¹⁾, az az, Berosus olájának.

XIV, 3. Tanais folyójában kristályhoz hasonló, emberalakú, koronás kő terem. S midőn meghalt a király, tisztujtást tartanak a folyónál; és a ki ezen követ megtalálja, azonnal királynak választatik s átveszi a megholtak király-

¹⁾ Hiány a szövegben.

pálczáit, a mint beszéli Ctesiphon a füvekről irt 3-ik könyvében. Ezt Aristobul is említi a kövekről irt első könyvében.

XIV, 5. A Tanaisban terem bizonyos fű, mely a barbárok nyelvén *Phryxának* nevezetik, mi, ha fordittatik, annyi mint *gonoszat gyűlölő*. Hasonló pedig a rutához, melynek birtokában levén a mostoha gyermekek, semmi rozsat sem szenvednek mostoha anyáiktól. Terem pedig leginkább a Boreasnak nevezett barlangban. És összeszedetvén, hidegebb a hónál; de ha a mostoha anya valaki ellen ármányt forral, lángot ereszt. S ezen jelt bírván a mostoha anyáktól félők, kikerülnek a fenyegető félelem szükségét; a mint beszéli a sámosi Agathon a *scytha dolgok* 2. könyvében.

ARRIAN.

(Virágozék az 1-ső században Kr. u.)

1. *töredék* ¹⁾. A parthok scytha származásuak s miután sokáig voltak leigázva, elpártoltak a macedonok uralmától, felzendülvén a perzák is, ezen okból: Arsáces és Tiridát testvérek valának, Priapitnak, Arsáces fiának, unokái. Ezek Pheredest, kit Antioch király (melléknévvel istennek nevezték) tartományuk helytartójaul rendelt vala, miután a testvérek egyikén rútol akart erőszakot elkövetni, nem tűrvén e gyalázatot, megölték a sértegetőt más ötnök társaságában. S népöket elszakították a macedonoktól s függetlenül uralkodának és oly nagy hatalomra vergődtek, hogy a rómaiakkal is egyensúlyu csatákat vívának s némelykor meg is győzvén őket, hazamentek a háborúból. A parthok pedig Sesostris, az egyiptomiak, és Jandis, a scythák királya alatt, tartományukból, Scythiából, mostani földükre költözködtek. Kiket Traján, a rómaiak császára, erővel megaláztatván, békét kötött velök és maga rendelt nekik királyt.

52. *töredék*. A scytháknak egész tartománya ilyen. Hajdan gabonaevők és szántóvetők levén s házakban lakván és városokat bírván, miután a thrákoktól megverettek, megváltoztatták előbbi életmódjukat és nagy

¹⁾ Fragm. hist. graec. 3-ik köt.

átkokkal fogadták, hogy soha sem építenek többé házat, sem ekével föl nem hasítják a földet, sem városokat nem alakítanak, sem drága értékű holmit nem birandanak, hanem szekereiket használandják házak gyanánt, a vadállatok húsát eledelül s a tejet italul és ételül s birtokuk egyedül nyájakból álland, melyeket magukal fognak vinni fölcserélvén egy vidéket a másikkal. S azóta földművelőkből nomádok lettek.

53. tör. Ázsiát lakják a scytha abiok, független nép, szegénysége és igazsága miatt.

54. tör. Hámus, scythák királya, kinek fia Eridius, kitől a ponticus folyó Eridiusnak neveztetvén, később okosabban Irisnek neveztetett.

Nagy-Sándor hadjárata

vagy

Anabasisa.

IV, 1, 1. Kevés nap mulva megérkeznek Nagy-Sándorhoz követek az *abiok* nevű scytháktól (kiket Homér is a legigazságosabb embereknek nevezvén megdicsére költeményében. Laknak pedig Áziában öntörvényileg, leginkább szegénységük és igazságuk miatt), és az európai scytháktól, kik mint legnagyobb nép lakják Európát.

IV, 3, 6. Ezalatt megérkezik az ázsiai scythák serege Tanais folyójának partjaihoz, hallván hogy a folyón túl lakó barbárok némelyei elpártoltak Nagy-Sándortól s készek levén, ha csakugyan valami nevezetes fordulat történt, maguk is megtámadni a macedónokat.

IV, 4, 1—2. Midőn látta, hogy a scythák nem vonulnak vissza a folyó partjától, hanem a folyón keresztül, mely ott nem volt széles, nyilaztak, sőt Nagy-Sándort barbár módon gyalázták is, hogy t. i. Nagy-Sándor nem mer összekapni a scythákkal, vagy ¹⁾ majd megtanulja mi a különbség a scythák és az ázsiai barbárok között; ez által fölingereltetvén, föltette magában átkelni.

¹⁾ Ha teszi.

IV, 5. 8. Nagy-Sándor átkelt a folyón a hadsereg élén, mely őt követte. S először kiszállni hagyván az ijászokat és parittyásokat, megparancsolá nekik nyilazni és parityázni a scythák ellen, nehogy a kiszálló gyalog sereget támadhassák meg, mielőtt az egész lovasság át nem kelt. Midőn már együtt voltak a parton, eleinte egy idegen lovas ezredet és négy dsidás lovas csapatot küldött a scythák ellen; de a scythák bevárván őket s lovasságukkal bekerítvén, sujtották a kevés számúakat s maguk könnyen menekültek. Nagy-Sándor tehát az ijászokat és agriánokat s más könnyű fegyvereseket, kiket Balakrus vezényelt, a lovasok közé vegyítvén, a scythák ellen indítja. S a mint összekaptak, ellenök vágatott három szövetséges lovas ezredet és az összes lovas dárdahajtókat, s maga vezényelvén a többi lovasságot, reájok tört egyes lovas csapataival. S már nem voltak képesek a scythák körben kifejteni lovasságukat, mint az előtt . . . Ekkor futásnak eredtek a scythák; s elestek közülök mintegy ezeren, közöttük egy vezér is, Satrakes; fogságba kerültek pedig százötvenen.

IV, 5, 1. Kevéssel azután megérkeznek Nagy-Sándorhoz a scythák részéről és a scythák királyától követek, kik a történetek mentégetése végett küldettek kijelentvén, hogy azok nem történtek a scytháknak közös akaratából, hanem azoktól kik haramia módon rablásra küldettek ki, s hogy ő kész teljesíteni a követeléseket. Nagy-Sándor szeliden válaszolt; mivel nem tartá becsületes dolognak, ha nem hinne, a háborút nem folytatni, de alkalmasnak nem tartá az időt a háború folytatására.

IV, 15. 1—3. Nagy-Sándorhoz ismét jöve követség az európai scytháktól ama követekkel, kiket ő Seythiába küldött vala. A scythák akkori királya ugyan is, midőn Nagy-Sándor ezeket a követeket oda küldé, épen meghalt, és az ő fivére uralkodott. A követség pedig kijelenté, hogy a scythák készek mindent tenni, mit Nagy-Sándor parancsol. Ajándékokat is hoztak Nagy-Sándornak a scythák királyától, melyeket legnagyobbnak tartanak a scythák, s tudtul adák neki, hogy leányát is akarja Nagy-Sándornak nőül adni, a vele való barátság és szövetség megerősítése végett. Ha pedig nem tartaná méltónak a scythák királyleányával

nősülni, Scythia főnökeinek és hatalmasainak leányait adandja Nagy-Sándor leghivebb embereinek. S üzené, hogy személyesen is jövend el, ha parancsolná, hogy magától Nagy-Sándortól hallja mind azt, a mit követel.

IV, 15, 5. Nagy-Sándor nyájasan s az akkori időhez alkalmazottan válaszol a scythák követeknek; de kijelenté, hogy nincsen szüksége scytha házasságra.

Hadrendtan.

(Tactica.)

XVI. Halljuk hogy ékalaku hadrenddel leginkább a scythák éltek és a thrákok, kik ezt a scytháktól tanulták.

XXXV. A scytha hadjelek (zászlók) sárkányok, melyek arányos hosszúságu póznákon függenek. Készülnek pedig összevert színes ruhadarabokból, fejeik és egész testök egész a farkig kigyókat ábrázolnak.

LUCIÁN.

(Született 120-ban Kr. u.)

Hermotim című munkájából.

33. Nem így tesznek a perzák, sem azok a scythák közül, a kik ijászkod; hanem előbb magok lóháton mozogva többnyire nyilaznak, azután azt akarják, hogy a megnyilazott tárgyak is mozogjanak, ne pedig állva várják be a nyilat miglen reájok esik, hanem kitelhetőleg ide s tova fussanak. Az állatokat legalább többnyire így nyilazzák össze s némelyek madarakat is találnak. Ha pedig némelykor a célbalövés erejét kell megkísérteni, visszaverő fát vagy ökörbőri pajzsot állítanak föl s keresztül lövik és így hiszik, hogy nyilaik fegyvereken is fognak keresztül hatni.

Prometheusból.

4. Te pedig — mert beszédes vagy és ügyvédi ravaszságu — védelmezd őt, hogy igazságosan szavazott, midőn engem keresztre feszíteni parancsol közel ezen kaspiumi kapukhoz a Kaukazuson, legsajnálандóbb látványul az összes scytháknak.

A halottak párbeszédeiből.

XII. 5. *Sándor.* A scythákat is, kik nem megvetendő férfiak, átkelvén Tanaison meggyőztem nagy lovassági csatában.

A hosszúéletűekből.

10. Ateasz, a scythák királya, Fülöp ellen harczolt Ister folyója körül több mint kilenczven éves korában.

15. Sinatrokles, a parthok királya, nyolczvan éves korában hazájába vitetvén a sakauraki scythák által, ott uralkodni kezdett s hét évig uralkodék vala.

Anacharsisból.

34. Nektek (scytháknak) meg lehet bocsátani, hogy mindig fegyvert viseltek, mert védfalak nélkül lakván könnyű ellenetek leselkedni, s ellenségeitek is nagyon számosak, s nem is lehet tudni, hogy honnan rohanja meg valaki az alvót s lerántván szekereéről megölheti. S az egymás elleni bizalmatlanságtok, minthogy mindegyik maga kedvére él s nem vagytok törvény szerint közpolgárzatba egyesítve, mindig szükségessé teszi a fegyvert, hogy kezénél legyen a védelmezőnek, ha valaki megsértené.

11. Nálunk scytháknál ha valaki megver egy polgárt vagy megrohanva leveti, vagy ruháját letépi, nagy büntetéseket szabnak reá a vének, noha kevés tanuk előtt is szenvedte ezt valaki.

Scythia vagy Vendégbarát.

I. Anacharsis nem volt az első, ki a görög miveltség utáni vágyánál fogva Scythiaországból Athénbe jött, hanem előtte már Toxaris is, bölcs férfiú, a szépnak szeretője s a legjobb intézményeknek tanulmányozója. Otthon nem tartozott sem a királyi sem a kalapviselő ¹⁾ nemzetséghez, hanem a scythák sokaságához s a népből valókhöz, milyenek náluk az ugynevezett nyolczlábúak; ez pedig annyi, mint két ökör és egy szekér gazdájának lenni.

¹⁾ Előkelő osztály.

Ezen Toxaris nem ment többé vissza Scythaországba, hanem Athénben halt meg; s nem sokára hősnek is tartották, és az athéniak áldoznak neki mint *vendég orvosnak*, mert ezen nevet kapta, miután hős lett ¹⁾.)

S nem lesz talán fölösleges elmondani e melléknevének okát s azt hogy miért soroztatott a hősök közé s miért tartaték Ásculap utódainak egyikeül, miszerint tanuljátok, hogy nem csak a scytháknál honi szokás halhatlanítani valakit és Zamolxishoz ²⁾ küldeni, hanem hogy az athéniaknak is szabad Hellasban scythákat isteníteni.

II. A nagy ragály idejében, azt álmodta Architelesnek, Areopagi férfinak felesége, hogy a scytha melléje állt s azt parancsolta mondania az athéniaknak, hogy nem fogja őket a ragály többé szorongatni, ha az utcákat sok borral megöntözik. Ez gyakran történvén — mert az Athéniak kik ezt hallák, el nem hanyagolták — nem kizozta őket többé a ragály, akár azért hogy a bor szaga némely rossz gőzöket eloltott, akár hogy Toxaris, a hős, jártas levén az orvosi tudományban, valami nagyobb erőt látott a borban s azért adta e tanácsot.

E gyógyítás bérét még most is fizetik neki, fejezlovat áldozva siremléke mellett azon a helyen, honnan Dimäneta ³⁾ kimondása szerint ő hozzálépett s a borral való teendőket parancsolta volt.

S ott találták eltemetve Toxarist, reáismervén részint a fölírásból, noha ez már nem látszott egészen, részint pedig és leginkább abból, hogy az oszlopon scytha férfiú volt kivésve, ki balkezében kifeszített ijat s jobbájával egy tet-szik könyvet tart. Még most is láthatod alakjának több mint fele részét, iját és könyvét pedig egészen. De az oszlop többi részeit és az arcot megrongálta már az idő. S nem messze a kettőskaputól baloldalon az Academiába menőkre nézve, áll a nem nagy sirdomb s földön fekszik az oszlop, de mégis mindig megvan koszoruzva, és mondják, hogy némely

¹⁾ Isten gyanánt tiszteltetett.

²⁾ A géták és thrákok törvényhozója, ki halála után isteni tiszteletben részesült.

³⁾ Architeles neje.

hideglelősök már fölgógyultak általa, s Istenemre, ez nem is hihetlen arról a ki hajdan az egész várost meggyógyította.

III. Azért tettem róla említést, mivel Toxaris még élt, midőn Anacharsis minap bevégezvén hajózását feljött Piräusből és pedig mint idegen s barbár nem kevésbé megzavarodva még lelkében, mivel mitsem ismert, majdnem minden zajtól félt s nem tudta mitevő legyen. Észrevette ugyan is, hogy az őt látók kinevetik ruházata s fölszerelése miatt, és kitsem talált ki az ő nyelvén beszélt volna; s már általában megbánta az utját és föltette magában, mihelyt csak Athént látta, azonnal visszaindulni, s hajóra szállván ismét Bosporon hajózni, honnan nem lesz hosszú útja haza felé a scythákhoz. Midőn Anacharsis ilyen helyzetben volt, találkozik vele már a fazekaspiaczon valamely valóban jó szellem — Toxaris. Először ugyan a ruházat vont a magára figyelmét, mivel honi volt; azután nem nehezen ismerhette magát Anacharsist is, mint a legnemesebb családból valót és a scythák első rangu emberét. Ellenben Anacharsis honnan ismerhette volna meg ebben honfi társát, ki görögül volt öltözködve, megborotvált szakállal, övetlen, fegyver nélkül, s már kerekded száju vala és egyike a ben született athéniek közül? Annyira változott át az időtől.

IV. De Toxaris scythául szólítván őt meg, mondá: Nem vagy te talán Anacharsis, Daucét fia? Anacharsis könyezett örömeiben, mivel magához hasonnyelvű embert talált, a ki még azt is tudja, hogy kicsoda ő a scythák között. S kérdezte: Hát te honnan ismeresz engem, óh idegen? És az mondá: Onnan való vagyok közöletek; Toxaris a nevem; de nem a nemesek sorából, úgy hogy ezáltal ismeretes lehetnék előtted.

Valjon, szóla, ama Toxaris vagy-e, kiről hallottam, hogy Hellas iránti szeretetéből elhagyván Scythasországban feleségét s kisded gyermekeit, Athénbe ment s hogy most ott tartózkodik, tiszteltetve a legjobbakról?

Én vagyok az, válaszolt, ha rólam szó van még nálatok.

Tudd meg tehát, mondá Anacharsis, hogy tanítványod lettem és vetélkedő a szeretetben, mely benned támadt, hogy láthasd Görögországot. Ezen ügy végett elutazván, hozzád jövök, miután számtalan bajt álltam ki a köz-

beeső népeknél. Es ha rád nem akadtam volna, már el volt határozva, mielőtt a nap lealkonyodik, ismét a hajóra leszállni. Ennyire voltam megzavarodva, mivel csupa idegen és ismeretlen tárgyakat láttam. Azért kardomra és Zamolxisra, ősi isteneinkre, kérlek óh Toxaris fogadj föl engem, vezesd az idegent s mutasd meg a legszebb tárgyakat Athénben, azután a többi Hellasban is, a törvények legjobbjait, a férfiak legjelesebbjeit, szokásaikat, ünnepi gyűléseiket, életmódukat s polgárzatukat, mik végett te is s utánad én is oly nagy utat tettünk. S ne engedj hazatérnem a nélkül, hogy ezeket láttam volna.

V. Azt ugyan, szóla Toxaris nem épen szerető emberhez illőleg mondtad, hogy miután már a város kapujához jöttél, vissza menni készülsz. De bátorodjál; mert el nem mehetsz, mint mondod, s a város sem bocsátana el téged oly könnyen, mely nem szükölködik varázsszerekben az idegenekre nézve; hanem nagyon is fel fog karolni téged, úgy hogy sem feleségedről sem gyermekeidről, ha már vannak, nem fogsz többé megemlékezni.

Miképen láthatnád azonban leggyorsabban Athén városát, sőt egész Hellast és a görögök szépségeit, azt tanácsolni fogom.

Van itt bizonyos bölcс férfiú, ki belföldi ugyan, de nagyon sokat utazott Áziában és Egyiptomban s az emberek legkitünőbbjeivel társalgott; egyébiránt nem a gazdagok egyike, hanem nagyon szegény. Látni fogod az aggastyánt, hogy oly népileg van felöltözve mint én; de bölcseséges más erénye miatt igen tisztelik, úgy hogy törvényhozóul is használják a polgárzatban s méltónak tartják parancsai szerint élni.

Ha ezt barátodul szerzended s ha megtudandó, hogy minő férfiú, gondold hogy benne egész Görögországot bírod s hogy már ismered az itteni javak összegét, úgy hogy nincsen nagyobb jó, melylyel neked kedveskedhetném, mint ha neki ajánlak téged.

VI. Ne késengjünk tehát, oh Toxaris, mondá Anacharsis, hanem vigy magaddal s vezess hozzá, de attól tartok, nehogy hozzátérhetlen legyen s érdekemben való felszólításodat csekélységnek tartsa.

Isten mentsen, válaszolt az; én azt gondolom, hogy

legnagyobb mértékben fogok neki kedveskedni, alkalmat szolgáltatván idegen férfiú iránti jótéteményre. Csak kövess, majd megtudod, milyen nagy az idegenek iránti tisztelete, méltánya és jósága. De ime valamely jó szellem ihletéből ő maga közelg felénk; ama férfiú ott, ki gondolataiba van merülve s önmagával beszél.

S egyszersmind megszólítván Sólont mondá: Itt legnagyobb ajándékot hozok neked, idegen férfiut, ki barátsággra szorul.

VII. Ez scytha, hazám nemeseinek egyike; s még is elhagyván ott mindenét, mégis ide jön veletek társalgendó s Hellasnak legszebb dolgait látandó. Én pedig ezt a rövid utat gondoltam ki az ő számára, hozzád vezetni őt, hogy legkönnyebben mindent megtanuljon és a legkitünőbbekkel ismeretséget kössön. Ha tehát jól ismerem Sólont, így fogsz tenni s vendégül fogadod fel és Hellasnak valóságos polgárául fogod kijelenteni.

S a mint neked, óh Anacharsis, kevéssel azelőtt mondtam, mindent láttál már, Sólont látván. Ez Athén: ez Hellas. Nem vagy többé idegen. Mindnyájan ismernek téged; mindnyájan szeretnek. Ennyi függ ezen aggastyántól. Mindenről, a mi Scythaországban van, meg fogsz felelkezni, vele társalogva. Most elérted utazásod jutalmát, vágyaid végét. Ez neked a görög szabály; ez az attikai bölcsészet példánya. Tudd meg tehát így, hogy legboldogabb vagy, a ki Sólonnal fogsz társalgni s vele mint barátoddal élni.

VIII. Hosszu volna elbeszélni, miként örült ezen ajándéknak Sólón, miket beszélt s miként éltek ezóta együtt, Solon, ugyan oktatta és tanítva a legszebbekre s mindnyájának barátjaul téve Anacharsist, részecítve őt a hellenek javaiban s mindenképen gondoskodva, hogy legkellemesebben mulasson Hellasban; Anacharsis pedig csudálva annak bölcsességét s egy lépésnyire sem távozva el tőle akaratosan.

A mint Toxaris megigérte neki, egyetlen egy férfiú, Solon, által mindent megtudott legrövidebb idő alatt s mindnyájak előtt ismeretes volt s amannak kedvéért tiszteletben tartották. Mert nem volt csekélység, ha Solón dicsért valakit, hanem az emberek ebben is mint törvényhozónak engedelmeskedtek,

szerették azokat, a kiket ő helyeselt s hitték hogy azok legjobb férfiak.

Végre az idegenek közül egyedül Anacharsis beavatott a vallási titkokba is, miután már megkapta volt a polgárjogot, ha Theoxennek hinni szabad, a ki eztis beszéli róla.

S azt gondolom, hogy ő nem is ment volna vissza a scythákhoz, ha Solon meg nem hal.

Toxaris vagy Barátság.

I. *Mnesipp.* Mit mondasz, óh Toxaris? Ti scythák Orestesnek és Pyladesnek áldoztok és hiszitek, hogy azok istenek?

Toxaris. Áldozunk, óh Mnesipp, áldozunk; de nem azért mintha isteneknek tartanók, hanem jó férfiuknak.

Mnesipp. Valljon szokástok-e meghalt jó férfiuknak úgy áldozni, mint isteneknek?

Toxaris. Nem csak ezt szoktuk; hanem ünnepek és népgyűlések által is tiszteljük őket.

Mnesipp. Mit várva tőlük? Csak nem áldoztok nekik jóakaratak elnyerése végett, a kik már holtak.

Toxaris. Ném rossz talán, ha a holtak is jóakaratauk irántunk. Egyébiránt azt gondoljuk, hogy az élők irányában is jobban fogunk cselekedni, ha megemlékezünk a legjobbakról, és haláluk után tiszteljük. Mert azt tartjuk, hogy így sokan közölünk majd hozzájuk hasonlítani akarnak.

II. *Mnesipp.* Ezt ugyan helyesen gondoljátok. De miért csudáljátok leginkább Orestest és Pyladest, úgy hogy isten-hasonlókká tevették, miután ők nálatok idegenek, sőt, a mi legnagyobb, még elleneitek is? Kik ugyanis, midőn hajótörés által partotokra vettetének s őket az akkori scythák megfogván elvezették, föláldozandók Dianának, ármánykodva a börtönőrök ellen s hatalmukbakerítve az őrseget, megölték a királyt, magokkal vitték a papnőt, sőt magát Dianát is elrabolták, és hajózva eltűntek, kigúnyolván a scythák köztörvényét.

Ha tehát ezek miatt tisztelitek e férfiakat, hamar fogtok sok hozzájuk hasonlót kiképezni. Ennélfogva figyelmeztetek már a hajdaniakra, valjon jó-e reátok nézve, ha Orestesek és Pyladesek érkeznek Scythaországba. Mert nekem úgy látszik, hogy ti ezen az uton minél előbb vallástalanok és istentelenek lesztek, ha ugyan e módon többi isteneitek is kihurcoltatnak az országból. Azután minden isteneitek helyett,

ugy gondolom, kivitelők a végett jövő férfiakat fogjátok isteníteni, és szentségrablóitoknak mint isteneknek fogtok áldozni.

III. Ha nem tisztelitek ezek miatt Orestest és Pyladest, hanem mivel más valamely jót eszközöltek nektek, oh *Toxaris*, miért nem tartottátok hajdan isteneknek, most pedig áldozván nekik, hiszitek hogy istenek, s azoknak kik akkor dmajnem áldozatul estek, most áldozatokat hoztok? Hiszen ez nevetségesnek látszhatnék s ellenkezni a hajdani szokással.

Toxaris. Ezek is, a miket elmondtál, oh *Mnesipp*, ama férfiak vitéz tettei. Mert hogy ők csak ketten lévén, oly nagy merényletet merészelték s oly messzire hazájoktól elindulván kihajóztak a Pontusba, melyet addig a görögök még meg nem kísérlettek, kivéve egyedül azokat, kik *Argo* hajóján *Colchis* ellen táboroztak, vissza nem borzadva sem a róla keringő regéktől, sem nevezetéről, mivel vendégtelennek hivatott, minthogy, gondolom vad népek laktak körötte; s miután elfogattak, oly vitézül használták fel a körülményeket s nem is elégedtek meg azzal, hogy csupán megmeneküljenek, hanem a királyon is boszut álltak a bántalomért s *Dianát* is elrabolták és így hajóztak el, — hogyan ne volna ez, csudálatos s némi isteni tiszteletre méltó mind azoknál, kik az erényt dicsérik?

Azonban nem ezt tekintjük mi *Orestes* és *Pylades*-ben s nem azért tiszteljük őket hősök gyanánt.

IV. *Mnesipp*. Elmondhatnád már tehát, hogy milyen más jeles és isteni dolgot vittek véghez; mert a mi a hajózást és utazást illeti, sok amazoknál istenibb kereskedőt mutathatnék neked s ezek közül leginkább a phöniciabelieket, a kik nem csak a Pontusba s *Mäotisig* és *Bosporig* hajóznak, hanem a hellen és barbár tengeren mindenütt megfordulnak.

Mert ezek, hogy ugy mondjam, minden partot, minden tenger melléket évenként kifürkészhvén, ős utolján visszatérnek hazájokba, kiket ugyan azon okból tartis isteneknek, noha sokan közölők szatócsok és talán besózott halakat is árulnak.

V. *Toxaris*. Halljad már, oh csudálatos ember, és lásd mennyire méltányosabban itélünk mi barbárok, mint ti a jó férfiakról; miután *Argosban* és *Mycenben* *Orestesnek* vagy *Pyladesnek* hirneves siremlékét sem láthatni; nálunk pedig templom is rendeltetett mindkét társnak, a

mind illendő volt, s áldozatokat is adunk nekik s minden más tiszteletet. És misem gátol minket, hogy őket jóknak ítéljük, mivel idegenek voltak, nem pedig scythák. Mert mi nem vizsgáljuk, honnan valók a jó és becsületes emberek s nem is irigyeljük, ha jóllehet nem barátaink, jót vittek véghez. Dicsérvén pedig azt a mit eszközöltek, tet-teikre nézve sajátainkká fogadjuk őket.

De a mit ama férfiakban legnagyobb bámulattal dicsérünk, az, hogy ezek látszottak a legjobb barátoknak mindenek közöl és a többieknek mint egy törvényhozókul rendeltetve lenni arra nézve, hogy miképen kell a barátoknak minden viszontagságban részesülniök és a scythák leg-jobbjaitól tiszteltetniök.

VI. A mint együtt vagy egymásért kiállottak, azt felírták a mi őseink ércoszlopra, melyet az Oresteumban fölállítottak, és törvényt hoztak, hogy gyermekeik első tanulmánya és oktatványa legyen e szobor s hogy a rajta írottakat tartsák meg emléjükben. Így tehát hamarabb felelgethné el mindegyik saját atyja nevét, semhogy ne is-merné Orestes és Pylades tetteit.

De a templom körfalán is ugyan az látszik, festmé-nyekben ábrázoltatva a régiektől, mit az oszlop nyilvánít t. i. Orestes barátjával együtt hajózik; azután hajójuk sziklák között elveszvé, elfogatik, áldozatul fölkészittetik és Iphigenia már behinti őket sós darával. Szemközt pe-dig a másik falon már bilincseitől feioldozattan vannak le-festve s megölik Thoast és sok mást a scythák közöl. Vég-re elhajóznak, magokkal vive Iphigéniát és az istennőt. A scythák hasztalanul kapaszkodnak a már induló hajóba, le-függve a kormánylapátokról és feljutni törekedve; azután mitsem végezhetvén, részint megsebesülten, részint ennek félelméből visszausznak a partra.

Itt leginkább láthatni, mennyi jóakaratot tanusítottak egymás iránt a scythák elleni ütközetökben. Mert a festész úgy tüntette elő mind a kettőt, hogy nem gondol önmaga elleneivel, hanem visszaüzi a másakra rohanókat és helyet-te akar találkozni anyilakkal s nem bánja ha meghal meg-mentvén barátját s testével fogván el a csapást, mely az ellen van irányozva.

VII. Ezen oly nagy jó akaratukat, a bajakban való közösségöket, s az egymás iránt szeretetök hűségét, társulását, őszinteségét és szilárdságát nem tartottuk emberi sajátságának, hanem valamely jobb lélekének annál, mely sok emberben, a kik miglen a kedvező széllel fut a hajó haragusznak barátaikra, ha nem részesülnek egyenlőleg gyönyöreikben; midőn pedig csak kevéssé ellenök fordul a szél, eltűnnek, egyedül hagyván őket a veszélyekben.

Mert tudd meg ezt is: a scythák mitsem tartanak nagyobbak a barátságánál, s nincs is valami a miért a scytha inkább büszkélkednék, mintha együtt fáradoz s bajakban részesül baráti férfival; valamint nincs is nagyobb gyalázat nálunk, mintha valakiről azt tartják, hogy elárulta a barátságot.

Ezért tiszteljük Orestest és Pyladest, a kik a scythák jévainak élén a legjobbak voltak és a barátságban kitűntek, mit mi mindenek előtt csudálunk. S e miatt nevet adtunk nekik, hogy Korakoknak nevezzük; ez pedig azt jelenti a mi nyelvünkben, mint ha valaki mondaná: *baráti szellemek*.

VIII. *Mnesipp*. Óh Toxaris! a scythák tehát nem csak nyilazásban voltak ügyesek és hadi dolgokban másoknál kitünőbbek, hanem szónoklatban is mindenek fölött leginkább reábirók. Én legalább, a ki eddig másképen gondolkodtam, már magam is azt tartom, hogy méltán cselekedtek, midőn így istenítitek Orestest és Pyladest.

De titok volt előttem, óh vitéz! hogy jó festész is vagy. Mert nagyon világosan mutattad nekünk a képeket az Oresteumban, ama férfiak csatáját és az egymásért kapott sebeiket.

Azonban azt sem gondoltam valaha, hogy a scythák oly buzgón üzik a barátságot, a kikről t. i. azt tartottam, hogy vendégtelenek és vadak, mindig ellenségeskedésben, haragban és bősziúságban élnek s hogy legbensőbb rokonaik között sem támadhat barátság. Ezt pedig nem csak abból következtettem, a mit rólok hallottam, hanem onnan is, mivel meghalt atyáikat megeszik.

IX. *Toxaris*. Valjon igazságosabbak s vallásosabbak vagyunk-e a többiben is a szülők iránt, mint a hellenek,

arról nem akarnék jelenleg veled vitatkozni; de hogy a scytha barátok sokkal hivebbek, mint a görög barátok, s hogy nálunk sokkal több tekintetbe veszik a barátságot mint nálatok, azt könnyű megmutatni.

De kérlek a görögök isteneire, ne hallgass engem gyűlölettel, ha olyasmit mondok, a mit észrevettem, miután már sok ideig vagyok veletek.

Ugy látszik nekem, hogy ti képesek vagytok jobb beszédek tartani a barátságról mint mások, de tetteit nem csak nem gyakoroljátok a szavak méltósága szerint; hanem megleégesztek azt dicsérni s megmutatni, mily nagy jó az; a szükségben pedig elárulván beszédeiteket, elszöktök valamiképen a tettek közepéből.

És ha a szomorujátékosok mutatnak nektek a szinpadon ilyen barátságokat, dicséritek, megtapsoljátok s legtöbben az egymásért veszélyben levők miatt sirtok is; de ti nem mertek valami dicséretre méltót tenni a barátokért, hanem ha barátotok esetleg valamireszorul, azonnal mint álmoképek elrepülve tűnnek el eiöletek ama számos szomoru játékok, elhagyván titeket mint hasonlókat azon haszontalan és néma személyekhez, a kik feltátva szájukat és rop-pantul ásítózva, legkisebb hangot sem ejtenek.

Mi ellenben, a mennyire fogyatkozunk a beszédekben a barátságról, annyira felülmulunk titeket annak tetteiben.

X. Ha tehát tetszik, így járjunk el: hagyjuk békével a hajdankori barátokat, ha vagy mi vagy ti képesek volnátok némelyeket a régiekből előszámlálni; mivel e részben felülmulnátok minket, tanukul hozván fel számos és hitelre méltó költészeteket, a kik legszebb versekben és mértékekben éneklik Achilles és Patroclus barátságát, The-sens és Pirithos s mások társaságát. Hanem keveseket választván ki a jelen korból, beszéljük el tetteiket; én a scythákét, te a görögökét. És a ki ezekben győz s jobb barátokat tüntet fel, az lesz a győztes és hazáját diadal-masznak fogja kihirdetni, miután legszebb s legdiszesebb harczot harczolt.

Én legalább azt gondolom, hogy párviadalban meggyőzetvén, sokkal szivesebben hagynám elvágni jobb kezemet, mi a scytha nép büntetése, mint silányabbnak tartatni

másnál a barátságban, főleg pedig görögnél, scytha létemre.

XXXV. Már most én kezdek; de nem fogok oly csinos szavakban szólni mint te, mert ez nem scytha szokás, főleg ha a tettek hangosabban szólnak mint a szavak.

Ne várj azonban tőlünk olyanfélétet, a minőket mesél-tél, midőn magasztaltad, ha valaki hozomány nélkül vett el egy rút nőt, vagy ha valaki barátjának férjhez menő leányát pénzzel megajándékozta és pedig két talentum-mal, vagy Jupiterre, ha valaki bezáratta magát, bizonyos lévén, hogy nem sokára kiszabadul. Ezek nagyon silány dolgok és semmi nagyszerűség vagy bátorság nincs bennök.

XXXVI. Én ellenben el fogok neked beszélni a barátokérti sok öldöklést, háborut és halált, hogy tudjad minő gyermekjáték az, ha dolgaitok a scythákéival hasonlítottatnak össze, noha nem oktalanul viselitek ezt a hibát, hanem méltán dicsérítek ezen kicsinységeket is; mert nincsenek rop-pant alkalmaitok a barátság megmutatására, a kik nagy békében éltek; valamint szélcsendben sem tudhatod meg, valjon jó-e a kormányos; mivel ezen itélethez zivatarra van szükséged.

Nálunk ellenben folytonosak a háborúk s vagy meg-támadunk másokat, vagy bevárjuk a reánk törőket, vagy összekapván legelőkért s martalékért harczolunk.

Ekkor leginkább szükségesek jó barátok s ezért minél szilárdabban kötünk barátságokat, ezt tartván egyedül meg-győzhetlen s fölülmulhatlan fegyvernek.

XXXVII. De előbb meg akarom mondani neked, miképen szerzünk barátokat; nem ivás közben, valamint ti, sem ha valaki ifjúkori társunk vagy szomszédunk; hanem ha valamely jó férfit látunk, a ki képes nagy tetteket véghez vinni, ahoz sietünk mindnyájan; s a mit ti a mennyegzőknél, azt mi méltónak tartjuk a barátok ked-veért tenni, sokat utánuk járva s mindent elkövetve, hogy el ne téveszszük a barátságot s ne látszassunk megveten-dőknek lenni.

Ha pedig barátul választottunk már valakit, következik a szövetség s a legnagyobb eskü, hogy bizonyára egymással fogunk élni, s ha kell, egymásért meghalni. És így te-

szünk is; mert mihelyt bemetszvéen ujjainkat serlegbe csöpögtetjük a vért s kardjaink hegyét bemártván egyszerre iszunk mindketten belőle; semmi sincs mi ezután minket szétválaszthatna.

De legfőlebb csak hárommal szabad ilyen szövetségbe lépni; mert kinek sok barátja van, azt hasonlónak tartjuk a közös parázna nőhez, s azt gondoljuk, hogy barátsága, nem lehet többé oly szilárd, ha sok jóakaró között van elosztva.

XXXVIII. Elkezdem pedig beszéleyemet Dandamisnak minap történt dolgainál.

Dandamis ugyanis a sauromaták elleni harcban, miután barátja Amizok mint hadifogoly elhurczoltatott — — —, de előbb esküdni fogom neked eskünek, minthogy eleinte ebben is megállapodtunk. „Esküszöm a Szélre és Kardra, óh Mnesipp! hogy semmi hazugságot sem mondanok neked a scytha barátokról.“

Mnesipp. Én ugyan nem igen szorultam reá, hogy te esküdjél: de jól tetted, hogy semmi istenre sem esküvél.

Toxaris. Mit mondasz? Nem tartod isteneknek a Szelet és a Kardot? Valjon ennyire nem tudtad, hogy az embereknek semmi sem fontosabb az életnél és halálnál? Ha tehát a Szélre és Kardra esküszünk, azt annyiban teszszük, a mennyiben a szél¹⁾ az élet oka, a kard pedig halált eszközöl.

Mnesipp. Ha az csakugyan ezért van, akkor sok más olyan istenetek is lehet, mint a kard; például a nyil, a dárda, a bürök, a kötél és ilyenek; mert ez a halál különféle isten, és végetlen utakat mutat, melyek hozzá vezetnek.

Toxaris. Látod, mily perpatvarkodó és jogcsavaró vagy, félbeszakítva és elferdítve beszédemet. Én pedig csöndesen viseltem magamat, midőn te beszéltél.

Mnesipp. Nem fogom még egyszer tenni, óh Toxaris; mert nagyon helyesen dorgáltál; azért mondd el bátran az ezután következőt mintha nem is volnék jelen elbeszélésednél; annyira fogok hallgatni.

XXXIX. Negyedik napja volt Dandamis és Amizon

¹⁾ A levegő.

barátságának, mióta egymás vérért együtt ivák. Ekkor sauromaták törtek vidékükre tizezer lovassal s a mint mondták háromszor annyi gyalogsággal. S mivel ezen megtámadásukról sejtelmünk sem volt, mindnyájunkat megfutamtitnak, számosakat harczosaink közül megölnek, másokat elevenen hurczolnak el, kivéve azokat a kik gyorsan a folyamnak tulpártjára usztak, hol hadseregünk fele és szekereink egy része találkozék. Akkor t. i. vezéreinknek nem tudom minő tanácsánál fogva így táborozánk Tanaisnak mindkét partján.

Ők tehát elvitték azonnal martalékainkat, összeszedték foglyainkat, kirabolták sátrainkat, elfoglalták szekereinket, többnyire a rajtok levő emberekkel és szemünk látára meggyalázták hölgyeinket s feleségeinket. S mi e fölött nagyon szomorkodánk.

XL. Amizok pedig mialatt elhurczolták, mialatt fogásba esett, durván bilincseltetve, kiáltozá barátja nevét s emlékeztette a serlegre és vérré; mit halván Dandamis, nem késik többé, hanem mindnyájának szemeláttára átuszik az ellenséghez.

A sauromaták fölemelvén hajitódárdáikat neki készülnek, hogy őt leszurják; de ő ezt kiáltotta: „*Zirin*“. Ha pedig ezt mondja valaki, nem ölik meg, hanem úgy fogadják, mintha kiváltásért jönne.

Elvitetvén tehát vezérükhez, visszakérte barátját; de ez váltságdíjt követelt, mivel nem adja ki, ha csak nem kap sokat érte.

Dandamis válaszol: „Mindenemet a mim volt elraboltátok; de ha képes vagyok szegénységemben valamit tenni, kész vagyok alávetni magamat; s parancsolj tetszésed szerint. Ha pedig akarsz, tarts meg engem barátom helyett s úgy bánjál velem, a mint neked kedves.

És a sauramata mondá:

„Semmiképen sem szabad téged visszatartanom, mivel *Zirint* kiáltva jöttél; hanem tedd le vagyondod részét s vidd el barátodat.“

Dandamis kérdezi, vajon mit akar hát tőle? És az szemeit kérte. Ez pedig azonnal oda nyújtotta, hogy szurják ki. S midőn kivoltak szurva, miáltal a sauromaták

megkapták a váltságdíjt, átvevén Amizokot reátámaszkodva tért vissza s együtt keresztül uszván szerencsésen hozánk jöttek.

XLI. Ezen történet megvigasztalta az összes scythákat s nem tarták többé magokat legyőzetteknek, látván, hogy javaink legnagyobbját nem vitte el az ellenség, hanem hogy náluuk maradt a jó érzület és barátok iránti hűség.

De a sauromaták megrémültek e miatt nem kis mértékben, meggondolván, hogy minő férfiak ellen kell majd harcolniok, ha ezek elkészülve lesznek, ámbár előbb véletlen megtámadásukkal felülmulták. Azért elhagyván következő éjjel a marhák legnagyobb részét s fölgujtván a szekereket, futva távoznak.

Azonban Amizok nem birta többé nézni a vak Dandamist, hanem megvakította önmagát is.

S mindketten a scythák közvagyonából egész tisztelettel tartatnak el.

XLII. Birnátok-e ti ehez hasonló történetet elmondani, óh Mnesipp, ha meg is engedné valaki, hogy amaz ötön kívül még más tizet sorolj elő és pedig, ha tetszik, eskü nélkül, hogy sokat hozzá is hazudhass? Én ugyan a pusztá tettet beszéltem el neked; de ha te beszélnél hasonló férfiuról, jól tudom, mennyi csint vegyitnél beszéledbe, hogy miképen könyörgött Dandamis, hogyan vakították meg, miket mondott, miként tért vissza, minő tapssal fogadták legyen a scythák s másokat, miket ti a hallgatók elbájolására szoktatok kigondolni.

XLIII. Halljad most egy más hasontiszteletűnek, Belittának ezen Amizok unokájának történetét, a ki látván hogy egy orosz lány lerántja lováról barátját, Basthot (mert együtt voltak épen a vadászáton) s hogy az orosz lány már átkarolván őt, torkánál ragadja meg s körmeivel tépni kezdi, leugrik lováról, megrohanja hátulról a vadat és visszarántja önmaga ellen bűszítve és fordítva s ujjait a vadnak fogai közé bedugva, hogy Bosthot, a mennyire lehetséges, a harapástól megmenteni iparkodjék; miglen az orosz lány elhagyván amazt, a ki már félholt vala, Belitta ellen fordul és körülkarmolván megölte. De a haldokló

előbb még annyira ütött kardjával az orosz lány mellére, hogy mindnyájan együtt meghaltak.

És mi eltemettük őket két sirhantot rakván egymás mellett, az egyiket a barátok a másikat annak irányában, az orosz lány számára.

XLIV. Harmadikul elfogom beszélni, óh Mnesipp, Macent, Lonchat és Arsacomas barátságát.

Ezen Arsacomas szerelmes lett Mazäába, a Bosporban uralkodó Leucanor leányába, midőn mint követ mulatott nála azon adó ügyében, melyet a bosporánok nekünk mindig fizetének, de ekkor már három hónappal mulasztották el a fizetési határnapot.

Vacsora alatt látván Mazäát, nagy termetű és szép szüzet, beléseretett és busonga; mert az adódolga már el volt intézve s a király elvégezte vele az államügyet és megvendégelte, hogy így elbocsássa.

Bosporban pedig az a szokás uralkodik, hogy a kérők vacsora alatt kérik a leányokat s megmondván kilétüket, igénylik, hogy vétessenek föl a házasságba. Ekkor is jelen volt épen a vacsorán sok kérő, és pedig királyok és királyfiak és Tigrapát, a lazok fejedelme, s Adyrmach, Machlina uralkodója és sok más.

A kérők mindegyikének pedig kell magát bejelentenie, hogy leánykérésben jár s a többiekkel vacsorálnia és nyugodtan feküdnie¹⁾, miután pedig fölhagynak a vacsorával, poharat kérnie, italáldozatot öntenie az asztalra és megkérnie a leányt, nagyon eldicsérve magát, hogy milyen nemzetségből való, vagy milyen gazdag vagy milyen hatalmas van.

XLV. Sokan hozván tehát ezen szokás szerint italáldozatokat s megkérvén a leányt s felszámlálván királyságukat és gazdagságukat, végtére Arsacomas poharat kért, de nem önt ki italáldozatot (mert nem szokásunk bort kiönteni, sőt ezt Isten megbántásának tartjuk), hanem egy huzomban kiíván, mondá:

„Add nekem, óh király, Mazäa leányodat, hogy nőül

¹⁾ Az asztalnál.

birjam, a ki sokkal elfogadhatóbb vagyok ezeknél a gazdagságra és birtokra nézve.“

Leucanor pedig csudálkozván (mert tudta, hogy Arsacomas szegény és a scythák köznépéből való) s kérdezvén:

„Hány nyájad s mennyi szekered van, óh Arsacomas? Mert ezekben áll a ti gazdagságtok.

„Nincsenek sem szekereim, válaszolt, sem nyájaim; hanem van két jó és derék barátom, a minője nincsen egynek is a scythák közül.“

Akkor tehát kinevették ezért s megvetették s részegnek tartották.

Reggel pedig Adyrmach elsőséget kapván a többiek fölött, Mäotisba volt elviendő aráját a machlyokhoz.

XLVI. Arsacomas haza jövéen jelenti barátjainak, miként becsutenített meg a királytól s gunyoltatott ki a lakomán, mivel szegénynek látszott lenni.

„Jóllehet, ugymond, elősoroltam neki a gazdagságot, a melyem van, t. i. titeket, óh Lonchát és Macent, s a ti jóakaratosokat, mely sokkal jobb és szilárdabb, mint a bosporánok hatalma; mind a mellett, miután ezt előadtam, kigunyolt és megvetett minket, s a machlyi Adyrmachnak adta át elvitelre az arát, mivel azt mondák, hogy tiz arany csészéje van és nyolczvan négy ágyas kocsija és sok juha meg ökre. Így nagyobbra becsülte jó férfiaknál a számos nyájakat, fölösleges diszitményű poharakat, és nehéz szekereket. Én tehát két okból szomorkodom, óh barátaim; mert szeretem Mazäát és az annyi ember előtti bántalom nem kis mértékben sebesített meg. Gondolom pedig, hogy ti is vagytok megsértve hasonló arányban; mert a megbecsutenítés egy harmada mindegyiktekre jut, ha csak ugyan olyképen élünk, hogy, mióta szövetkeztünk, egy ember legyünk, ugyanazokon busulva s ugyan azoknak örülve.

„Nem csak ez, mondá Lonchát; hanem mindegyik közölünk egészen meg volt sértve, midőn te így jártál.“

XLVII. „Mit tegyünk tehát, mondá Macent, a jelen körülményekben?“

„Osszszuk el a munkát“, válaszolt Lonchát. „En meg-

ígérem Arsacomasnak, hogy elhozom Leucanor fejét; neked pedig kell az arát elhoznod az ő számára.”

„Ugy legyen”, válaszolt amaz.

„Te pedig, óh Arsacomas, ezen idő alatt itt maradván (mivel valószínű hogy ezután seregre és háborura lesz szükségünk) gyűjts fegyvereket, lovakat s más minél nagyobb erőt. Könnyen nyerhetsz meg sokakat a te részedre, minthogy magad is derék ember vagy s nekünk is vannak nem kevés rokonaink; főleg ha leülendsz az ökörbőrrre.”

Ezt helybenhagyták; s Lonchát, úgy a mint volt, azonnal Bosporba indult, Macent pedig a machlyokhoz; mind ketten lóháton.

Arsacomas ellenben otthon maradván kortársaival értekezik és fegyveres erőt állit ki az ő rokonaiból, s végtére leült az ökörbőrrre is.

XLVIII. Az ökörbőrrre nézve következő szokásunk van: miután valaki mástól megbántatván s boszut állani akarván, látja, hogy saját erejével harczképtelen, ökröt áldoz s össze aprítván a husát megfőzi, és földre terítván a bőrét reául hátravetett kezekkel, valamint azok, a kiknek könyökeik megkötözvék. És ez nálunk a legnagyobb könyörgési mód.

S ott feküdvén az ökör husa, hozzá lépnek az esdeklő rokonai s a többiek közül a kinek tetszik és mindegyik elvesz egy részt, jobb lábával a bőrrre lépve, s ereje szerint ígér az egyik ugyan öt lovast élelemmel és zsoldal, a másik tizet, a harmadik még többet, egy másik ismét nehéz vagy könnyű fegyvereseket, a mennyi tőle kitelik, s egy másik egyedül önmagát ajánlja fel, a ki t. i. nagyon szegény.

Némelykor tehát nagy sokaság gyűl össze a bőrrön s az ilyen sereg legszilárdabb is az együtt maradásra s meggyőzhetlen is az ellenségtől, minthogy eskü által van lekötvé, mert a bőrrre lépni, annyi mint esküdni.

Arsacomas tehát ezzel volt elfoglalva, s összegyűlének melléje a lovasokból mintegy ötven ezeren; a néhez s könnyű fegyveresek pedig voltak mind össze huszezeren.

XLIX. Lonchát ismeretlenül jöven Bosporba, elmegy a királyhoz, a ki kormányügyekkel volt elfoglalva, és mondja neki, hogy a scythák közönsége küldi ugyan, de hogy magánlag is nagy dolgokat hoz neki. A király szólnia parancsolván, mondja:

„A scythák ezen közönséges és mindennapi jogot követelik, hogy pásztoraitok ne lépjenek át az ő lapályokra, hanem legeltessenek a rögös vidékig. A rablókra nézve pedig, a kiket vádoltok, mintha bebarangolnák földeiteket, azt mondják, hogy nem küldetnek ki közakarattól, hanem mindegyik külön rabol saját nyeresége végett. Ha tehát valaki közölök elfogatnék, tőled függ őt megbüntetni. Ezen ügyben küldöttek engem.“

L. „Én pedig részemről jelentem neked, hogy Arsacomas, Mariant fia, nagy támadást intézend ellened, a ki minap mint követ volt nálad s gondolom azért bosszankodik, mivel leányodat kérvén, meg nem kapta. S hetedik napja már, hogy az ökörbőrön ül és nem csekély had gyűlt össze az ő rendelkezésére.“

„Magam is hallottam, mondá Leucamor, hogy a bőrrön haderő gyülekszik; de nem tudtam, hogy ellenünk állt össze s hogy Arsacomas a vezérök.“

„Bizony ellened van a készüllet, mondá Lonchát; azonban Arsacomas az én ellenségem s bosszankodik, hogy a vénebbek nekem adják az elsőséget s mindenben jelesebbnek tartanak. Ha tehát megígéred nekem, a ki egyéb-iránt nem vagyok méltatlan reátok, másik leányodat, Barcetist, eljövök nem sokára és elhozom amannak a fejét.

„Megígérem“ válaszolt a király, nagyon megijedvén; mert ismerte Arsacomas haragjának okát a házasság miatt s különben is mindig rettegett a scytháktól.

Lonchát pedig mondá:

„Esküdjél, hogy valóban megtartod a szerződést s nem is fogod eltagadni.“

Igy állván a dolog, a király az égfelé emelte kezét s esküdni akart; de Lonchát mondá:

„Ne itt; nehogy valaki a nézők közül gyanítsa, miért esküszünk; hanem bemenvén Hadurnak ezen templomába s bezárván az ajtókat esküdjünk, hogy senki sem hallja;

mert ha Arsakomas hallana valamit, félek nehogy a háboru előtt öljön meg engem, a ki már nem csekély erővel van környezve.“

„Menjünk be, mondá a király; ti pedig mennél távolabbra lépjetek vissza s ne is jöjjön valaki a templemba, a kit én nem hivandok.“

Miután ők bementek s a testőrök visszavonultak, Lonchat kirántván a kardját s másik kezével befogván a király száját, hogy ne kiáltson, a mellén sujtja; azután levágván a fejét s köpenye alatt tartva kiment, menés közben úgy tetetvén magát, mintha vele beszélne s mondván, hogy mindjárt térend vissza, mintha t. i. amaz küldötte volna el valahová.

És így megérkezvén a helyre, hol visszahagyta volt megkötött lovát, reáült s visszanyargalt Scythaországba.

Senki sem vette üzőbe, mivel a bosporának sokáig nem tudták a történetet, s midőn megtudták, viszálykodának a királyi hatalom fölött.

II. Ezt vitte véghez Lonchát s teljesítette ígérését átadván Arsacomasnak Leucanor fejét.

Macent pedig utközben hallván a Bosporban történetet, eljött a machlyokhoz és jelentvén nekik először a királynak gyilkos halálát, szóla:

„A város téged, mint a király vejét, hi a királyságra. Indulj tehát előre s vedd át a kormányt rögtön megjelenvén a dolgok zavart helyzetében; nőd pedig utánad induljon a szekereken; mert így könnyebben fogod megnyerni a bosporanok sokaságát, ha meglátják Leucanor leányát.“

„A mi engem illet, én alán vagyok s ezen leánynak anyai részről rokona; mert Leucanor a közölünk való Mastirát vette nőül s most mastiránonak Alániában lakó fivéreitől jövök hozzád, a kik arra intenek; hogy minél előbb indulj Bosporba és ne türd, hogy Eubiotra szálljon az uralom, a ki Leucanornak törvénytelen fivére levén, mindig a scythák barátja és az alánokat gyűlöli.“

Ezeket mondá Macent, hasonló levén ruhára és nyelvre nézve az alánokhoz; minthogy ezek közösek az alánokkal és scythákkal; kivéve hogy az alánok nem viselnek olyan hosszú haját mint a scythák. De Macent ebben is utánozta őket s

annyit vágott le hajából, a mennyivel kevésbé hosszú hat visel az alán mint a scytha. Ugy hogy e miatt hitelt adtak neki s Mastira és Mazäa rokonának tartották.

LII. „És most — mondá — kész vagyok, óh Adyrmach, veled együtt Bosporba indulni, ha akarod, vagy, ha szükséges, itt maradni s nödet vezetni.“

„Ezt inkább akarnám — válaszolt Adyrmach — ha te, miután vérrokon vagy, Mazäát vezetnéd. Mert ha velünk együtt mégysz Bosporba, egy lovassal ugyan többen volnánk, de ha nömet vezeted, számosak gyanánt lennél nekem.“

Igy is történt. Adyrmach elindult, átadván Macentnek, hogy vezesse, Mazäát, a ki még szüz volt. S ez nappal a szekeren vitte őt, de miután beállt az éj, lóra ültetvén (mert gondoskodott, hogy egy más lovas is kövesse őket: s maga is lóra pattanván, nem indult többé Mäotis hoszában, hanem a bentartományba kanyarodván s jobbján hagyván a miträok hegyeit, miután pihenési szünidőt engedett a leánynak, harmadnapra bevégezte az utat a machlyoktól a scythákhoz. És a lova miután fölhagyott a futással, rövid ideig állt és kidőlt.

LIII. Macent kézbesitvén Arsacomosnak Mazäát, mondá:

„Fogadd el tőlem is az ígéretet.“

S midőn amaz ezen reménytelen látványra megböbbszent és hálát mondana, szólt Macent:

„Szünjél meg engem másnak tartani, mint magad vagy, mert hálát adni nekem azért a mit tettem, annyi, mint ha balkezem köszönetet mondana a jobbnak, mivel egykor gyógyította a megsebesültet s jóakaratulag gondját viselte a szenvedőnek.“

„Következőleg mi is nevetségesen cselekednénk, ha, miután régen szövetségztünk s kitelhetőleg egygyé váltunk, nagy dolognak tartanók még, ha valamelyik részünk valami hasznosat vitt véghez az egész testért; mert azt önmagáért tette, része levén az egésznek, mely jól járt.“

Igy szóla Macent Arsacomoshoz, a ki neki hálát adott.

LIV. Adyrmach, a mint meghallotta az ármányt, nem

ment többé Bosporba (mert már Eubiot uralkodék, elhivatván a sauromaták földéről, a kiknél tartzkodott vala, hanem visszatérvén saját honába s nagy sereget gyűjtvén, a a hegyvidéken keresztül betört Scythasországba.

Nem sokára Eubiot is becsapott, vezetve az uralma alatti összes görögöket, az alánok éj sauromatákból pedig huszezernyi segédhadat. S Eubiot és Adyrmach egyesítvén hadaikat, összesen kilenczvenezerre rugtak, s ennek harmada lovas ijászokból állt.

Mi pedig (mert magam is vettem részt a hadjáratban, száz lovassal szaporitván saját erszényemből azokat, kik akkor az ökörbőrön gyülekeztek) nem sokkal kevesebbek levén harminczecernél a lovasokkal együtt, bevártuk a megtámadást Arsacomas vezérlete alatt.

S midőn láttuk, hogy közelednek, hasonlóul ellenők indultunk, előre bocsátván a lovasságot.

Keményen folyván sokáig a csata, engedtek a mieink s keresztül töretett a harcsvonal s végre ketté vágatott az egész scytha sereg. És az egyik rész hátrált, nem mint ha nyiltan meggyőzetett volna, hanem visszavonulásnak látszék a futásuk; mert az alánok nem is merték őket sokáig üzőbe venni. A másik részt pedig, mely kisebb is volt, körülvevén az alánok és machlyok mindünnen sujtották ropant sokaságu nyilakkal és hajító dárdákkal, úgy hogy körülvevett embereink sokat szenvedtek s már sokan eldobták a fegyvereiket.

LV. Ezek között Lonchát és Macent is, mint előharczosok, voltak megsebesülve, Lonchát ugyan dárdanyelével a czombján, Macent pedig fejszével a fején s lándsával a vállán; mit észrevevén Arsacomas, a ki sorainkban volt, méltatlannak tartotta, ha ő elhagyva barátait, elmenne, megsarkantyúzza lovát, fölrialg s kirántott karddal nyargal az ellenség közé, úgy hogy a machlyok nem is állták ki hevének rohamát, hanem rést nyitván keresztül menni engedték. Ő pedig visszaszerezvén barátait s mind a többieket buzdítván Adyrmachra rohan s lándzsájával a nyakára ütven az övig ketté vágta.

Miután ez elesett, szétbomlott az egész machlyi sereg s nem sokára az aláni s utána a görög is, úgy hogy ujo-

lag győztünk és sokakat öldökölve üldöztük volna, ha az éj nem szakítja félbe a munkát.

Következő nap esdeklők jövének az ellenségtől s kértek, hogy kössünk vele barátságot.

A bosporánok kétszer nagyobb adót ígértek fizetni, a machlyok mondták, hogy kezeseket adnak, az alánok pedig magokra vállalták, hogy ezen betörésükért hatalmuk alá kerítik a sindiánokat, a kik régóta elpártoltak.

Mi reálltunk ezen föltételekre, minthogy Arsacomas és Lonchát mindjárt helybenhagyták, s azoknak alkudozási vezérlete alatt megkötöttük a békét.

Ilyeneket mernek tenni, óh Mnesipp, a scythák az ő barátaikért.

LVI. *Mnesipp*. Nagyon szomorjátékiak, óh Toxaris, és mesékhez hasonlók. S irgalmasak legyenek a kard és szél, a kikre esküdtél; mert ha valaki nem hinne nekik, úgy lát-szik azt nem lehetne nagyon dorgálni.

Toxaris. Lásd óh vitéz, nehogy a ti hitetlenségtek irigylett legyen. Azonban hitetlenséged által nem fogsz engem eltántorítani, hogy el ne beszéljek hasonló dolgokat, melyeket tudtomra a scythák véghez vittek.

Mnesipp. Csak hosszasan ne, óh jámbor, s ne is olyan zabolátlan beszédeket használva mint most, midőn keresztül kasul futván Scythaországon s Machlyán és Bosporba menvén, azután visszajövéen nagyon visszaéltél hallgatással.

Toxaris. Ebben is engednem kell neked, mint törvényhozónak, s röviden beszélnem, nehogy elfáradj, midőn hallgatásoddal követsz.

LVII. De halljad inkább, minő szolgálatot tett nekem Sisinnos nevű barátom. Ugyanis midőn hazulról Athénbe utaztam a görög míveltség utáni vágyból a pontusi Amasrisba hajóztam, mely város épen utjokban van a Scythaországból hajózóknak s nincs nagyon messze Carambistól. Sisinnos pedig, gyermekkori társam, követett.

Mi tehát szállást keresvén a parton és a hajóból oda költözködvén, semmi rosztat nem gyanítva a piacra mentünk. Ez alatt tolvajok lerántván a lakatot, mindent ki-

hordának, úgy hogy azt sem hagyták hátra, a mivel ama napra beértük volna.

Visszajöven tehát szállásunkra és megtudván a történetet, nem találtuk helyesnek, pörbe idézni a szomszédokat, mivel sokan voltak, vagy a szállásadót, félvén nehogy hamis vádlóknak tartsanak, ha azt mondanók, hogy valaki ellopott tőlünk négyszáz darikot, sok ruhát, néhány szőnyeget s a többi a miünk csak volt.

LVIII. Gondolkozánk hogy mihez fogjunk e körülményekben, megfosztatva levén mindentől idegen földön. S bennem felvillant a gondolat, hogy a mint vagyok, oldalbordámba döfvén a kardot inkább kimulok az életből sem hogy éhség vagy szomj által szorongattatva gyalázatot szenvedjek.

De Sisines vigasztala és kére, hogy ne tennék ilyesmit; mert, úgy mond, ő, kigondolt valamit, honnan elegendő táplálatunk leend. S ekkor fát kezdett hordani a parttól és visszajöve a napszámából szerzett eledelt.

Hajnalkor pedig körüljárván a piacon, látta, a mint monda, vitéz s derék ifjak ünnepi menetét, kik párviadalra férfiakat bérért toborzván, harmad napra harczolandók valának.

Megtudván tőlük a dolgok miben létét, hozzám jött és szóla: „Ne mondd magadat többé szegénynek, óh Toxaris, mert harmadnapra gazdaggyá teszek.“

LIX. Ezt monda. S időközben nyomorultan élén, midőn a harczlátvány már kezdődött, magunk is néztük; mert magával vivén engem is, mint valamely gyönyörűséges és rendkívüli görög látványra, a színházba vezet. S leülve láttunk először dárdával sujtott s kutyáktól üldözött s bilincselte emberek ellen — kik, a mint gyanítottuk, gonosztevők voltak — uszított állatokat.

Azután bejöttek a párvivők; és a hirnők elővezetvén egy nagytermetű ifjut, monda, hogy a ki ezzel vinni akar, álljon a középbe, tízezer drachmát kapandó harci jutalmul.

Ekkor fölkel Sisinnes s leugorván harczolni vállalkozik és fegyvereket kér. S átvevén a jutalmat, a tízezer drachmát, nekem hozza s kézbesíti, mondván: „Ha győ-

zök, óh Toxaris, együtt megyünk el, annyit bírva a mennyi elegendő; ha pedig elesem, temess el engem és menj vissza a scythákhoz.“ S én erre siránkoztam.

LX. Ő pedig fogván a fegyvereket felöltözködött a harczy ruhába, de a sisakot nem tette föl, hanem meztlen fölvel állva harczola. S először ő sebesül meg, kajla karddal megvágatván a térdhajlásban, úgy hogy sok vér folyt ki, s én majdnem előbb haltam meg félelmemből.

De ő szemmel tartván a merészebben reá rohanó ellenfelet, mellére vág s keresztülszurja, úgy hogy azonnal lábai előtt összerogyott. Ő pedig, fáradt levén maga is a sebtől, reá ült a holtra s kevésbé mult, hogy őt is el nem hagyta a lelke. De én odafutván fölemeltem és vigasztalám. S miután már mint győztest bocsátották el, fölvettem és haza vittem.

Sokáig gyógyítván, túlélte a veszélyt s még most is tartózkodik a scytháknál, feleségül vevén nővéremet, sebe miatt azonban sánta.

Ez nem történt, óh Mnesipp, a machlyoknál, sem Alániában, hogy tanuk hijával volna, vagy hogy kétkedni lehetne benne, hanem sokan vannak az amastrianok közül, kik Sisinnes harczára emlékeznek.

LXI. Még az ötödik tettet; Abauchasét, fogom mondani, azután hallgatok.

Ezen Abauchas egykor a borystheniták városába jött magával hozva nejét, kit fölötte szeretett, és két gyermekét, kik közül az egyik szopó fiu, a másik pedig hétéves leány volt.

Együtt utazék vele társa, Gyndán, is, a ki azonban beteg volt egy seb következtében, melyet az uton kapott az őket megtámadó rablóktól; mert harczolván ellenük megsebesül a czombján, úgy hogy fájdalomtól nem is állhatott.

Midőn éjjel alvának — s esetleg az első emeletben voltak szállva — nagy tűz támad. Köröskörül minden zárva volt és a láng körülvette minden oldalról a házat.

Ekkor a fölébredt Abauchas elhagyván siránkozó gyermekeit s elutalván belekapaszkodó nejét kit arra intett, hogy maga mentse meg magát, vállaira vette társát

lément és gyorsan keresztül hatott azon a részen, melyet még meg nem ragadott egészen a tűz.

A nő pedig karjain a csecsemővel, követte, leányának is parancsolván, hogy utána menjen s félig megégetten elejtette karjaiból a csecsemőt és alig tudott keresztülhatni a lángon, utánna pedig leánya, a ki szintén közel volt a halálhoz.

Midőn későbbben szemére lobbantotta valaki Abauchasnak, hogy el árulván gyermekeit és nejét, Gyndánt vitte ki, válaszolt: „Gyermekeket ismét nemzenem könnyű, de valjon jók lesznek-e, az bizonytalan. Ellenben egy másik olyan barátot, minő Gyndán, hosszú ideig nem találhatnék, a ki hozzám való jóakarátának számos bizonyítékait tüntette fel.“

PTOLEMAEUS CLAUDIUS.

(138—180. Kr. u.)

Geographiájából.

(Tauchnitz-kiadás.)

III. Könyv. 5. fej. 19. §. Maeotisnak egész hosszában laknak a jazygok és roxolánok, s ezeknél beljebb a *szeke-reen élők* (amaxobii) és a scytha alaunok . . . 23. § . . . Az alaunok és amaxobiok között vannak a karyonok és sargátok. 24. §. Tanais folyójának kanyarulatánál az ophlonok és tanaiták. Ezek alatt a roxolánokig az osylok. Az amaxobiok és roxolánok között pedig a rhakalánok és exobygiták . . . 25. §. A basternok és roxolánok között pedig a a chunok És Achilles futpályája ¹⁾ mellett vannak a tauroscythák.

VI. Könyv. 13. fej. 1. §. A sákok határosak nyugatról a sogdiánokkal, ezeknek keleti oldalán; északról pedig Scythiával párhuzamos vonalban Jaxartes folyójának kanyarulatától . . . Keletről hasonlólag Scythiával az onnan huzott vonatok hosszában és a hegyen át, mely Askatankasnak neveztetik, a Serába járó kereskedők állomásaig Imaus hegyénél . . . 3. §. A Jaxartes-mellékiek neveztetnek

¹⁾ A cimeriusi Bosporus földnyelve.

karatáknak; és komaroknak; a hegyvidéken túliak komedoknak; az Askatankas körüliek massagetáknak: a közbensők grynaeus scytháknak.

14. Fej. 1. §. Az Imaus hegyén inneni Scythia határos nyugatról az ázsiai Sarmatiával, északról ismeretlen földdel, keletről az észak felé néző Imaus hegyével mintegy déli vonalban az említett állomástól az ismeretlen földig; délről s még keletről is sákokkal, sogdiánokkal és Margianával Oxus folyójának beomlásáig a hyrkáni tengerbe s innen Rha folyójáig.

9. §. Ezen Scythiának északi részét az ismeretlen föld szomszédságában lakják a közönségesen úgy nevezett scythaalánok és suobénok és a lanorsok, ezeken alul a saetianok, massaeák, syébek. És a külső Imaus mellett s thákok. Rha folyójának keletiebb forrásainál a rhobaskok, kiken alul az asmanok 10. §. S tovább a paniardok, kiken alul már a folyónál van a Konadipsas terület s alatta a koraxok, azután az orgasok, kik után a tengerig az erymmek s ezektől kelet felé az asisták, azután aorsok, kik után a jaxarták nagy nép, a hasonnevű folyónál ennek kanyarulatáig a tafuri hegyeknél. Továbbá a saetiánokon alul a mologenok, kiken alul a rhy MMI hegyekig a samniták. 11. §. A massaeákon és atáni hegyeken alul pedig a zaréták és sasonok, s keletiebben a rhy MMI hegyeknél a tybiákok, kik után a zaretákon alul a tabienok, jasták és machaetegok Noross hegye mellett, kiken alul a norosbok és norossok s ezeken alul a kachagi scythák a jaxarták mellett. 12. §. Az aspisiai hegyeknél nyugatiabban vannak az aspisiai scythák, keletiebben pedig a tejevő scythák. Hasonlóul a tapuri hegyeknél és a syebi scytháknál keletiebben laknak a tapurok. 13. §. Az anarei hegyeken és Askatankas hegyén felül vannak a hasonnevű scythák; az anareok ugyan az alanorsokon alul, az askatankák pedig keletiebben a tapuroknál Imaus hegyeig. 14. §. Végre a vidéket a tafuri hegyek, Jaxartes kiömlésének kanyarulata és a két folyónak partmelléke között birják az ariákok Jaxartes mellett, s ezeken alul a namasták, azután a sagaraukok és Oxus folyójánál a rhibiek, kiknek van Dauaba városuk.

15. Fej. 1. §. Az Imaus hegyén tuli Scythia határos

nyugatról a belső Scythiával és a sákokkal a hegykanyarulatnak egész hosszában észak felé; északról az ismeretlen földdel; keletről Serikával egyenes vonalban; délről a Ganges folyón tuli India részével.

3. §. Ezen Scythiának északi részén laknak az abius scythák, ezeken alul a löevő (hippophagus) scythák, kik után kiterül az Auxakitis vidéke s ezen alul a főlebb említett állomás mellett Kasia területe, melyen alul a chata scythák. Azután Achása területe s ezen alul Emod hegycinél a charauni scythák.

4. §. Ebben a szakaszban vannak pedig ezek a városok: Auzakia, scytha Issedón, Chaurana, Soeta.

VIII. Könyv. 13. feje. *Ázia táblái. VII-ik tábla.* 15. §. Az Imauson inneni Scythiának városai: Aspabóta leghosszabb napja $15\frac{1}{4}\frac{1}{8}$ órából áll s távol van Alexandriától kelet felé mintegy $2\frac{1}{3}$ órányira. Daváda leghosszabb napja $15\frac{1}{2}$ órából áll s távol van Alexandriától kelet felé $2\frac{1}{2}\frac{1}{3}$, azaz $\frac{50}{60}$ órányira.

14. feje. VIII-ik tábla. 1. §. Áziának 8-ik táblája foglalja magában az Imaus hegyén tuli Scythiát és Serikát. 3. §. — Scythiában tehát a nevezetes városok közül a scytha Issedón leghosszabb napja 16 órából áll s távol van Alexandriától kelet felé 6 órányira. 4. §. Auzakia leghosszabb napja pedig $16\frac{1}{4}$ órából áll s távol van Alexandriától kelet felé $5\frac{1}{2}$ és $\frac{1}{10}$ órányira.

APPIAN.

(147. Kr. u.)

Mithridates dolgairól.

88. Mithridatest gyógyítják vala az agarok, scytha nép, kigyómérget alkalmazva gyógyszerül, kik mindig a király kíséretében valának.

102. Mithridates harcziás és idegen scytha népeken keresztül tört magának utat részint reábeszélés részint erőszak által. Az achaeusokat megfutamítá, kikről azt beszélük, hogy visszajöven Trójából, vihar által Pontusba kerültek s görög létökre sokat szenvedtek a barbároktól; miután pedig hajókért küldvén hazáikba, tagadó választ

kaptak, gyűlöltek a görög nemet s a hány görögöt elfogtak, scytha módra megölték áldozatul, eleinte ugyan haraguk tartama alatt mindnyájokat, későbbben pedig a legszébbeket s végtére a sors által huzottakat. Ennyit a scytha achaeusokról.

DIO CHRYSOSTOMUS.

(Szül. a Kr. utáni 1-ső század közepén.)

A 69-ik beszédből. 619. lap. Reiske-kiad.

A nomád scythákat, ámbár nincsenek házaik, és se nem vetnek se nem ültetnek, semmi sem akadályozza, hogy igazságosan és törvények szerint ne polgárkodjanak.

PAUSANIAS.

(2-ik században Kr. u.)

VI. Könyv. 26-ik Fejezet. 9. §.

Ezek a séresek is az äthiopok neméből valók, valamint azok is, a kik a mellékes szigeteket, Abasát és Sacäát ¹⁾ lakják; de mások azt mondják, hogy ők nem äthiokok, hanem indusokkal vegyített scythák.

LAERTI DIOGENES.

(180 körül Kr. u.)

I. Könyv. 8. fejezet. A scytha Anacharsis volt Gnuarnak fia és Kaduidasnak, a scythák királyának fivére, de görög anyától származék; azért jártas is vala két nyelvben. Ez 800 verset csinált a scytháknak és görögöknek az élet takarékosagra vonatkozó törvényeiről és a hadi dolgokról. Szabad szólása miatt e közmondásra is nyújtott alkalmat: „ez scytha beszédmod“ ²⁾. Sosicrat azt mondja, hogy ő Athénbe jött a 47-ik olympiusban (592. Kr. e.) Eukrat archon alatt. Hermipp továbbá azt mondja, hogy ő Solon házához érkezvén, megparancsolá az egyik szolgának, jelentené, hogy Anacharsis van itt, látni kívánván

¹⁾ A vörös tengernél.

²⁾ Azaz, midőn szabadon beszélt valaki, azt mondták róla, hogy a scytha beszédmodot utánozza.

öt s ha lehetséges, vendégbarátjává is válni. És a szolgálentvén ezt, parancsot kapott Solontól megmondani neki, hogy kiki saját hazájában fogadtatik vendégül. Erre bemenvén Anacharsis mondá, hogy ő ¹⁾ hazájában van, kötevénye tehát vendégeket fogadni. Amaz pedig csudálván ezen ügyességet, befogadta őt s legnagyobb barátjává tette. Idő multával visszajöven Scythaországba s eltörülni szándékozván hazájának törvényes intézményeit, mivel nagyon utánzá a görögöket, fivére által a vadászon nyíllal találtatván, meghal, mondván, hogy Hellasban tudomány által épségben maradt, hazájában pedig irigység által elveszett. Némelyek azonban mondják, hogy görög szertartások végbevitelében öletett meg ²⁾. Nekünk ilyen epigrammánk van reá:

Sok baj után eljött Anacharsis Scythá honába,
És görög életmód volt, mit a népnek ajánl.
Még el nem hangzott szájában egészen a szózat,
Szárnyas nyíl sebesen mennybe ragadta ezért.

Ez azt mondá, hogy a szőlőtőke három fűrtöt hoz, melyek elseje a kéj, másika a mámor, harmadika a bu. Csudálkozék, miképen van az, hogy a görögöknél a művészek versenyeznek s a nem művészek ítélnek felölök. Kérdeztetvén pedig, miképen nem válhatnék valaki borkedvelővé, mondá: ha szemei előtt tartaná a részegek utálatosságait. Azt is mondá csudálatosnak, hogy a hellenek törvényt hozván a sértegetők ellen, a vivókat, azért hogy egymást ütök, tiszteletben tartják. — Megtudván, hogy a hajó négy hüvelyknyi vastag, mondá, hogy ennyire vannak távol a hajózók a haláltól. — Az olajról állitá, hogy örültségnek a szere, mivel a vele megkent vivók dühöngnek egymás ellen. — Hogyan van, mondá, hogy a kik a hazugságot tiltják, a csapszékekben nyilvánosan hazudnak? Azon is csudálkozék, hogy a görögök a lakoma kezdetén kis poharakból isznak, jól lakván pedig nagyokból. — Arczké-

¹⁾ T. i. Sólón.

²⁾ De Suidás állítása szerint Anacharsis száz éves korában mult ki természetes halállal.

pein ezen fölirat van: uralkodjál nyelveden, gyomrodon és szemérem tagjaidon. — Kérdeztetvén, vannak-e Scythaországban fuvolyák, azt felelé: hiszen szőlőtőkék sincsenek. — Kérdeztetvén, valjon mely hajók a legbiztosabbak, azt felelé: melyek szárazra értek. Azt is nagyon csudálatosnak mondá, a mit a görögöknél látott, hogy a füstöt a hegyeken hagyják, a fát pedig a városba hordják. — Kérdeztetvén, valjon kik számosabbak, az élők-e vagy a holtak, mondá: hát a hajózókat hová teszed? — Gyaláztatván egy attikai embertől, hogy scythá; válaszolt: az én szégyenem a haza, de te hazádnak szégyene vagy. — Kérdeztetvén, valjon micsoda jó is rossz is az emberekben, azt mondá, hogy a nyelv. — Azt is állitá, hogy jobb egy sokat értő barátot birni, mint sok semmire valót. — Továbbá azt mondá, hogy a piacz meghatározott hely egymás megcsalására és nyereszkedésére. — Gyaláztatván ivás közben valamely ifjutól, mondá: ifju, ha fiatal létedre el nem bírod a bort, megöregedvén el fogod birni a vizet. — Az élet használatára feltalálta a horgonyt és a korongot, mint némelyek mondják. — S ezt a levelet írta:

Anacharsis Crösusnak.

Lydok királya! Én megérkeztem a hellenek földére, hogy megtanuljam erkölceiket és intézményeiket. Aranyra nem szorulok, hanem megelégszem, ha mint jelesebb férfiu térek vissza a scythákhoz. Eljövök azonban Sardisba, nagyon becsülvén, ha megnyerem kedvedet.“

ALEXANDRIAI KELEMEN.

(Szül. a 2-ik században meghalt 220-ban Kr. u.)

Stromata című munkájából.

I, 75. p. 132.: Delas, egy más idai ember, feltalálta az ércz keverését; Heziod szerint egy scythá.

V, 239, 51. Aristarit a Heracleodor elleni vitatkozásainak 1-ső könyvében, említ egy levelet, melyben ez áll: „Atöas, a scythák királya, a byzantinok népének: Ne bántsátok jövedelmeimet, nehogy az én lovaim a ti vizeket igyák.“ — Mert képletileg jelentette nekik a barbár a háborut, melyet ellenök viselni készül.

Paedagogus című munkájából.

III. Könyv. 3. fej. 98. l. (Sylburg-kiad. ¹⁾) A pogányok közül a celták és scythák növesztik hajukat, de nem piperézik magukat. . . . Mind a két barbár gyüldöli a fényüzést. Világos tanukul felhozzák erre, a német a Rajnát, a scytha a szekeret. Némelykor pedig a scytha a szekeret is megveti. A barbár az ő nagyságát tartja gazdagságnak s elhagyván a fényüzést, egyszerűen él s fogván a szekérnél is fürgébb s néki elegendő házat, t. i. a lovat, felül a scytha férfit s megy a hová akar. Megéhezvén pedig, eledelt kér a lovától, s az oda nyújtja ereit, s a mije egyedül van, t. i. a vérét, urának adja.

PHILOSTRAT.

(210. Kr. u.)

Apollonius élete.

VI. Könyv. 20, 2. Az ostromozás szokását fentartják (a lacedaemonok) a scytha Diana tiszteletére, mert a jóslatok parancsolják. Az istenekkel pedig ellenkezni, örülség. — „Nem tartod, óh Apollonius, bölcsenek a görögök isteneit, ha az ostort tanácsolták behozni azoknál, kik a szabadságot szeretik.“ — „Nem az ostort, mondá, hanem azt, hogy emberi vérrel hintsék be az oltárt, mivel a scytháknál is erre méltónak tartatott.

ORIGENES.

(185—254. Kr. u.)

Celsus ellen.

V. Könyv. 36. ²⁾) Azt mondja Celsus, hogy az nem cselekszik igazságtalanul, a ki saját szokásaihoz vallásosan ragaszkodik; és szerinte következik, hogy a scythák semmi igazságtalanságot sem követnek el, mivel hazai szokásnál fogva esznek embereket.

¹⁾ Potter kiadásában 228. l.

²⁾ De la Rue kiadása.

64. Hadd mondják a scythák, hogy Pappaeus a legfelsőbb isten, mi nem hiszszük.

VI. Könyv. 39. Celsus állítja Herodot után, hogy a scythák Apollót Gongosyrnak, Neptunt Thagimasádnak, Venust Argimpasának s Vestát Tabitinak nevezik. De a jártas kérdezni fogja, nem hazudik-e Herodottal Celsus? Mert a scythák nem tudják valjon a görögöknél is vannak-e azok? kiket ők isteneknek tartanak. Minő valószínűség ugyanis az, hogy a scythák Apollót Gongosyrnak nevezték? Nem gondolom, hogy Gongosyr görög nyelvre fordítván Apollo etymológiáját mutatná, vagy hogy Apollo scythá nyelvre fordítván Gongosyrt jelentene . . . mert más okoknál és etymológiáknál fogva nevezék meg isteneiket a görögök, s másoknál fogva a scythák.

PISANDER.

Larandából Lycaoniában.

(222—235 Kr. u.)

Hősök istenszármazásai (ἡρωϊκῶν θεογονιῶν) című munkájából ¹⁾.

14-ik töredék. A madarak (Harpyák) Scythiába repültek el, honnan jöttek is.

AELIAN.

(225. Kr. u.)

Az állatok sajátságairól.

II. Könyv. 16. A tarandusféle állat ²⁾ szőreivel megváltoztatja magát és számtalan sokszínűséget visz véghez, úgy hogy elbámítja a nézőket. Scythá állat, pedig s hátán és nagyságra nézve hasonló a bikához. Böréről azt tartják a scythák, hogy képes ellenállni a fegyver hegyének, azért beborítják vele pajzsait.

¹⁾ Asii, Pisandri, Panyasidis, Choerili, Antimachi fragmenta Parisiis, 1840; kapcsolatban Heziod kiadásával.

²⁾ Lásd Aristoteles alatt *Csudálatos dolgok* XXX. fej.

XII. Könyv. 34. A scythák, fa szűke miatt, az áldozatokat ezeknek saját csontjaival ¹⁾ főzik.

XVI. Könyv. 26. Hideg vidékeken, midőn hó borítja és kemény tél van, epétlenek a juhok, mivel be vannak zárva s nem kapnak friss takarmányt. Beállván pedig a tavasz, midőn a legelőkre kimennek, epével töltenek meg. Ez pedig leginkább a scytha juhokkal szokott történni.

DIONYSIUS PERIEGETES.

(300. Kr. u.)

14—17. v. Európát Áziától a közöttük folyó Tanais elválasztja, mely a sauromaták földén keresztül hengerülvén, Scythiába és Maeótis tavába özönlik észak felé.

163—168. v. Északi részén (a Pontusnak) Maeótis tavának vizei kiömlenek, mely körül a scythák laknak, véghetetlen férfiak s Pontus anyjának nevezik ²⁾, mert abból kiszivárog a Pontusnak roppant vize, egyenesen a cimmeriusi Bosporuson keresztül, hol számos cimmeriusok laknak, Taurusnak hideg hegyalján.

663—679. v. Forrásai (Tanaisnak) messzire zúgnak a kaukasusi hegyeken s itt is amott is szélesen rohanva a scytha rónákon keresztül ömlik. És szörnyen torlódván az északi szél miatt, láthatod miként áll össze jéggé a hideg következtében. Sajnálандók, kik e tájékon laknak. Mindig hideg havuk van és kemény fagyuk. S midőn a szelekből legtöbb hideg származik, láthatsz elhaló lovakat, vagy öszvéreket vagy akoltalan juhokat. De maguk az emberek sem lennének sértetlenek, kik e szélrohamokat bevárnák; hanem befogván a szekereket, más vidékre menekülnek s át engedik a földet a téli fuvalmaknak, melyek szörnyű viharral dühöngve megrendítik a földet és a fenyves hegyeket.

726—740. v. Megmondom mind a népeket, melyek

¹⁾ Melyeket t. i. elégetnek.

²⁾ Maeótis tavát.

a caspiumi tenger körül laknak, elkezdvén a nyugati részről észak felé. Elsők a scythák, kik a króniumi tenger mellékét lakják a kaspiumi tenger torkolatánál. Azután a hunok.

Scholionok Dionysius Periegeteshez ¹⁾.

14. v.-hez A Tanais a benlakóktól *Silis*nek is nevezetik.

163. v.-hez. A beszéd ismét visszatér a Pontushoz, mondván, hogy ezentúl van a Macóti, mely körül a mae-tok laknak, nemökre nézve scythák.

MAXIMUS TYRIUS.

(Élt a 2-ik század végén Kr. u.)

VIII-ik értekezés.

1. (130. lap. Reiske kiadásában.) A folyóknak is megvan tiszteletök, vagy a haszon kedvéért, valamint az egyiptomiaknál Nil iránt, vagy a szépség miatt, valamint a thessaloknál Peneus iránt, vagy a nagyságért, valamint a scytháknál Isten iránt.

XXVII-ik értekezés.

6. (44. l.) A szokás másoknál más. Példaul a görögök, perzák, lydek, phönciabeliek, s ha még más valamely nép van, szőlőtökét ültetvén, körötte fáradozván, leszedvén a szőlőt, kisajtolván a bort, italt készítenek, mely használatra nézve ugyan nem szükséges, de gyönyörre nézve legfölségesebb. A scythák sokasága ellenben tejjel él, valamint a többiek borral. Másoknak a méhek édesítik az italt, sziklákon és tölgyeken építve kasaikat. Vannak olyanok is, a kik a nymphák medrét és folyamát nem undokítják, hanem a természetadta vizet italul használják. De van még, úgy gondolom, a scytháknak egy neme, kik vizet isznak ugyan, de ha részegségi gyönyörre van szükségök, máglyát rakván,

¹⁾ Dionysius Periegetes cum vetustis commentariis et interpretationibus ex recensione Godofredi Bernhardy. Lipsiae 1828.

jóillatu növényeket égetvén, s a máglyát mint valamely kancsót körben körülülvén, lakmároznak az illatból, valamint mások az italból, és megrészegednek tőle, ugrándoznak, énekelnek s tánczolnak.

XXIX-ik értekezés.

4. (78. lap.) Az egyiptomiak földet mivelnek, a scythák háboruskodnak. A scytha nép vitéz, az egyiptomi gyáva. A scytha nép szabad, az egyiptomi szolga.

XXXI-ik értekezés.

1. (101. lap.) Jött a hellenekhez a scythák földéről egy bölcs férfiú az ottani barbárok közül, sem szószaporító sem csevegő bölcseséggel; hanem foglalatja volt: szabatos életmód, józan ész, rövid és találó beszéd, hasonlítva nem a bérencz könnyű fegyvereshez, a ki előrelátás nélkül (rendetlenül) futkos, hanem nehéz fegyvereshez, a ki lépést tartva megy és biztosan indul. Athénbe jöven pedig, ott egy nehéz fegyveresre sem akad, hanem sok könnyű fegyveresre; és ezek futkározását s nyugtalanságát restelte egyáltalában Anacharsis dicsérni. Bejárta tehát körben Hellast, látni vágyván állandó s maradandó bölcseséget. S találta-e máshol is, azt nem bírom megmondani, de Chenäben, kis és csekély mezővárosban jó férfit talált, s neve volt Myson. Jó volt pedig ezen Myson arra, hogy a háztartást szépen vigye, a földet ügyesen mívelje, a házasságnak józan előjárója legyen s fiát nemesül nevelje. Ez elég volt a scythá idegennek, hogy ne keressen többé csevegőbb bölcseséget, munkák jelentkezvén, melyeket ő akkor pontosan vizsgálgatott; s miután jóllakott a látvánnyal, azt mondja hozzá a chenäi Myson: Ezek miatt látszunk, oh Anacharsis, az embereknek, nem tudom miként, bölcseknek lenni. De ha én ezeket üzve bölcs vagyok, mi fog nem bölcsnek tartatni? Anacharsis nagyon csudálta a görög vendégben mind a munkák bőségét, mind a szavak takarékoságát.

SAJTÓHIBÁK.

4. lap	16. sor:	azoktól	helyett	azokról
8. "	27. "	hinökököt	"	hirmökököt
9. "	6. "	ugyan egyben	"	ugyanegyben
11. "	utolsó	Sestostris	"	Sesostris
18. "	21. "	látják	"	lakják
20. "	23. "	scythák	után kimaradt:	és
22. "	21. "	vidékről	helyett	vidékekről
31. "	17. "	vállait kitörölendő és	a lovak	után teendő
32. "	6. "	mid	helyett	mind
32. "	11. "	tartan	"	tartani
34. "	9. "	követelt	"	követett
37. "	4. "	főnök	kihagyandó	
37. "	26. "	főnök	helyett	jónok
38. "	12. "	ez	"	az
38. "	15. "	Saniumi	"	Suniumi
43. "	22. "	élet-	"	elei-
44. "	11. "	egyesen	"	egyesesen
44. "	20. "	Geloni	előtt kimaradt	A
50. "	19. "	ez	helyett	ezt
52. "	31. "	lett	"	tett
70. "	16. "	sajthinok	"	scythinok
72. "	5. "	kitéve	"	kívéve
82. "	5. "	mint	"	mit
82. "	30. "	ilyenek	előtt kihagyandó az	s
84. "	29. "	nagysága	helyett	nagyságra
94. "	1. "	5	"	4
102. "	1. "	kivitelők a	"	a kivitelők
103. "	14. "	mint	"	mit
114. "	31. "	mastiránonak	"	Mastirának
116. "	6. "	éj	"	és

